

EUROPEAN COURT OF HUMAN RIGHTS
COUR EUROPÉENNE DES DROITS DE L'HOMME

Vodič kroz članak 9. Europske konvencije o ljudskim pravima

Sloboda mišljenja, savjesti i
vjeroispovijedi

Ažuriran 31. svibnja 2018.

Izdavači ili organizacije koji žele prevesti i/ili reproducirati ovo izvješće ili dio ovog izvješća u tiskanom ili elektroničkom obliku trebaju se javiti na publishing@echr.coe.int za daljnje informacije o postupku odobravanja.

Ako želite provjeriti koji se prijevodi vodiča kroz sudsku praksu trenutačno pripremaju, pogledajte [Prijevodi u pripremi](#).

Ovaj vodič pripremio je Odjel za praćenje sudske prakse te on ne obvezuje Sud. Može biti podvrgnut uredničkim izmjenama.

Ovaj Vodič izvorno je sastavljen na francuskom jeziku. Prvi je put objavljen u veljači 2017. godine. Redovito će se ažurirati kako se razvija sudska praksa. Ovo je ažuriranje dovršeno 31. svibnja 2018. godine.

Vodiči kroz sudsku praksu dostupni su za preuzimanje na www.echr.coe.int (Case-law – Case-law analysis – Case-law guides). Za ažuriranje ove publikacije pratite račun Suda na Twitteru na <https://twitter.com/echrpublication>.

Za ovaj prijevod, koji se objavljuje u dogovoru s Vijećem Europe i Europskim sudom za ljudska prava, odgovoran je isključivo Ured zastupnika Republike Hrvatske pred Europskim sudom za ljudska prava.

© Vijeće Europe / Europski sud za ljudska prava, 2018.

Sadržaj

Bilješka čitateljima	5
Uvod	6
I. Opća načela i primjenjivost	7
A. Značaj članka 9. Konvencije u demokratskom društvu i locus standi vjerskih zajednica.....	7
B. Uvjerenja zaštićena člankom 9.	8
C. Pravo na uvjerenje i pravo na njegovo iskazivanje	11
D. Negative i pozitivne obveze države	16
1. Miješanje u ostvarivanje zaštićenih prava i opravdanje za to	16
2. 2Pozitivne obveze države ugovornice	19
E. Preklapanja zaštita iz članka 9. i ostalih odredbi Konvencije.....	19
II. Postupanje zaštićeno člankom 9.....	21
A. Negativni aspekt	21
1. Pravo na nesudjelovanje u praktičnom vršenju vjeroispovijedi ili neotkrivanje svojih uvjerenja	21
2. Prigovor savjesti: pravo na odbijanje postupanja koje je protivno savjesti i uvjerenjima.....	22
B. Pozitivni aspekt	26
1. Opća načela.....	26
2. Sloboda vjeroispovijedi te pitanja fizičkog i mentalnog zdravlja	27
3. Pridržavanje pravila o prehrani.....	28
4. Nošenje vjerske odjeće i vjerskih simbola	29
5. Sloboda vjeroispovijedi, obitelj i obrazovanje djece	34
6. Propovijedanje i prozelitizam	38
7. Sloboda vjerskog bogoslužja.....	39
8. Mjesta i objekti za bogoslužje.....	41
C. Sloboda vjeroispovijedi i imigracija.....	44
1. Boravak i zapošljavanje stranih državljana na državnom području i sloboda vjeroispovijedi	44
2. Protjerivanje u zemlju koja krši slobodu vjeroispovijedi	45
III. Obveze države kao jamca slobode vjeroispovijedi	46
A. Negativne obveze: obveza neometanja uobičajenog funkcioniranja vjerskih organizacija ...	46
1. Pravni položaj vjerskih organizacija u državama ugovornicama.....	46
2. Priznavanje, registracija i prestanak vjerskih organizacija.....	48
3. Državna upotreba uvredljivih izraza za vjersku zajednicu	54
4. Financijske i porezne mjere	55
5. Mjere poduzete protiv vjerski nadahnutih političkih stranki.....	61
B. Negativne obveze: poštovanje autonomije vjerskih organizacija.....	62
1. Načelo autonomije vjerskih organizacija	62
2. Miješanje države u sukobe među više ili unutar jedne vjeroispovijedi	63
3. Sporovi između vjerskih organizacija i njihovih članova (pripadnika i vjerskih službenika)	68
Sporovi između vjerskih organizacija i njihovih zaposlenika	69
C. Pozitivne obveze	72

1. Zaštita od fizičkih, verbalnih i simboličnih napada trećih strana	72
2. Vjeroispovijed na radnom mjestu, u vojsci i pred sudom.....	75
3. Vjerska sloboda zatvorenika	78

Popis citiranih predmeta	81
---------------------------------------	-----------

Bilješka čitateljima

Ovaj vodič jedan je u nizu Vodiča kroz sudsku praksu koje je objavio Europski sud za ljudska prava (u daljnjem tekstu „Sud”, „Europski sud” ili „Strasburški sud”) kako bi informirao pravne stručnjake o najvažnijim presudama i odlukama koje je donio Strasburški sud. U ovom se vodiču analizira i sažima sudska praksa donesena na temelju članka 9. Europske konvencije o ljudskim pravima (u daljnjem tekstu: „Konvencija” ili „Europska konvencija”) do 31. svibnja 2018. godine. Čitatelji će u njemu naći ključna načela iz ovog područja kao i mjerodavne presedane.

Sudska je praksa citirana selektivno: riječ je o vodećim, značajnim i/ili nedavnim presudama i odlukama.*

Presude i odluke Suda ne služe samo za odlučivanje u predmetima pred Sudom već i općenitije za pojašnjenje, čuvanje i razvoj pravila koja proizlaze iz Konvencije, čime doprinose tome da države poštuju obveze koje su preuzele kao ugovorne stranke (*Irska protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 154., 18. siječnja 1978., Serija A br. 25 i, nedavno, *Jeronovičs protiv Latvije* [VV], br. 44898/10, stavak 109., ECHR 2016).

Stoga je zadaća sustava ustanovljenog Konvencijom odlučivati, u općem interesu, o pitanjima javne politike, čime se podižu opći standardi zaštite ljudskih prava i širi poznavanje sudske prakse iz područja ljudskih prava diljem zajednice država potpisnica Konvencije (*Konstantin Markin protiv Rusije* [VV], stavak 89., br. 30078/06, ECHR 2012). Doista, Sud je naglasio ulogu Konvencije kao „ustavnog instrumenta europskog javnog poretka” u području ljudskih prava (*Bosphorus Hava Yolları Turizm ve Ticaret Anonim Şirketi protiv Irske* [VV], br. 45036/98, stavak 156., ECHR 2005-VI).

Ovaj vodič sadrži upućivanja na ključne riječi za svaki citirani članak Konvencije i njezine Dodatne protokole. Pravna pitanja koja se rješavaju u svakom predmetu sažeta su u [Popisu ključnih riječi](#), odabranih iz tezaurusa pojmova (u većini slučajeva) izravno iz teksta Konvencije i njezinih Protokola.

[Baza podataka HUDOC](#) sudske prakse Suda omogućuje pretraživanje po ključnim riječima. Pretraživanje s tim ključnim riječima omogućuje pronalaženje skupine dokumenata sa sličnim pravnim sadržajem (obrazloženje i zaključci Suda u svakom predmetu sažeti su ključnim riječima). Ključne riječi za pojedinačne predmete mogu se pronaći klikom na oznaku Case Details na HUDOC-u. Daljnje informacije o bazi podataka HUDOC i ključnim riječima potražite u [Vodiču za korisnike baze podataka HUDOC](#).

* Citirana sudska praksa može biti na jednom ili oba službena jezika (engleskom ili francuskom) Suda i Europske komisije za ljudska prava. Ako nije drugačije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti zahtjeva koje su donijeli vijeće ili Sud. Kratica „(odl.)” znači da se citat odnosi na odluku Suda, a „[VV]” da je predmet bio pred Velikim vijećem. Presude vijeća koje nisu postale pravomoćne prije objavljivanja ovog ažuriranja označene su zvjezdicom (*).

Članak 9. Konvencije – Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi

„1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima.

2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

Ključne riječi za HUDOC

Pozitivne obveze (9)

Sloboda mišljenja (9-1) – Sloboda savjesti (9-1) – Sloboda vjeroispovijedi (9-1) – Promjena vjeroispovijedi ili uvjerenja (9-1) – Iskazivanje vjeroispovijedi ili uvjerenja (9-1): bogoslužje (9-1); poučavanje (9-1); praktično vršenje (9-1); obredi (9-1)

Miješanje (9-2) – Propisano zakonom (9-2): dostupnost (9-2); predvidljivost (9-2); zaštita od zlorabe (9-2) – Nužno u demokratskom društvu (9-2): javni red i mir (9-2); zaštita javnog reda (9-2); zaštita zdravlja (9-2); zaštita morala (9-2); zaštita prava i sloboda drugih (9-2)

Uvod

1. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi temeljno je pravo koje je sadržano ne samo u Europskoj konvenciji o ljudskim pravima, već i u velikom broju nacionalnih, međunarodnih i europskih propisa.

2. Članak 9. Konvencije glasi kako slijedi:

„1. Svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi; to pravo uključuje slobodu da se promijeni vjeroispovijed ili uvjerenje i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem i obredima.

2. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja podvrgnut će se samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su u demokratskom društvu nužna radi interesa javnog reda i mira, zaštite javnog reda, zdravlja ili morala ili radi zaštite prava i sloboda drugih.”

3. Članak 2. Protokola br. 1 Konvencije odnosi se na poseban aspekt slobode vjeroispovijedi, odnosno na pravo roditelja da svojoj djeci osiguraju obrazovanje u skladu sa svojim vjerskim uvjerenjima:

„Nikome neće biti uskraćeno pravo na obrazovanje. U obavljanju svojih funkcija povezanih s odgojem i poučavanjem država će poštovati pravo roditelja da osiguraju odgoj i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima.”

4. Na članak 9. često se poziva u vezi s člankom 14. Konvencije kojim je zabranjena diskriminacija, među ostalim, na osnovi vjeroispovijedi i mišljenja (vidi u tom pogledu predmet [Izzettin Doğan i drugi protiv Turske](#) [VV], stavci 160. i 165.):

„Uživanje prava i sloboda koje su priznate u ovoj Konvenciji osigurat će se bez diskriminacije na bilo kojoj osnovi, kao što je spol, rasa, boja kože, jezik, *vjeroispovijed*, političko ili *drugo mišljenje*, nacionalno ili društveno podrijetlo, pripadnost nacionalnoj manjini, imovina, rođenje ili druga okolnost.”

5. Vrlo je očito i da je sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi, osim u Konvenciji, jedno od glavnih temeljnih prava Ujedinjenih naroda. Primjerice, prema odredbama članka 18.

Međunarodnog pakta o građanskim i političkim pravima svatko ima pravo na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi, a to pravo uključuje slobodu vjeroispovijedi ili prihvaćanja neke vjeroispovijedi ili uvjerenja po svom osobnom izboru, kao i slobodu da se pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje bogoslužjem, obredima, praktičnim vršenjem i poučavanjem. Nitko ne smije biti podvrgnut prinudi kojom bi se ugrozila njegova sloboda vjeroispovijedi ili prihvaćanja vjeroispovijedi ili uvjerenja po svom osobnom izboru. Sloboda iskazivanja vjere ili uvjerenja može se podvrgnuti samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su prijeko potrebna radi zaštite javne sigurnosti, reda, zdravlja ili morala, ili temeljnih prava i sloboda drugih. Nadalje, u posljednjoj odredbi članka 18. navodi se da se države članice toga Pakta obvezuju da će poštovati slobodu roditelja i, gdje postoji takav slučaj, zakonskih skrbnika da svojoj djeci osiguraju vjerski i moralni odgoj u skladu sa svojim osobnim uvjerenjima. U članku 26. Pakta utvrđuje se opće načelo nediskriminacije koje obuhvaća i vjeroispovijed.

6. Načelo slobode vjeroispovijedi pojavljuje se i u nizu drugih propisa, među ostalim u Međunarodnoj konvenciji o pravima djeteta u čijem je članku 14. ono vrlo jasno utvrđeno. Slično tome, u članku 12. Američke konvencije o ljudskim pravima navodi se da svatko ima pravo na slobodu savjesti i vjeroispovijedi. To pravo uključuje slobodu zadržavanja ili promjene svoje vjeroispovijedi ili uvjerenja, kao i slobodu iskazivanja ili širenja svoje vjeroispovijedi ili uvjerenja pojedinačno ili u zajednici s drugima, javno ili privatno. Nitko ne smije biti podvrgnut ograničenjima kojima bi se mogla ugroziti njegova sloboda zadržavanja ili promjene njegove vjeroispovijedi ili uvjerenja. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi i uvjerenja može se podvrgnuti samo takvim ograničenjima koja su propisana zakonom i koja su prijeko potrebna radi zaštite javne sigurnosti, reda, zdravlja ili morala, ili temeljnih prava i sloboda drugih. Naposljetku, u članku 12. Američke konvencije navodi se da roditelji ili skrbnici, ovisno o slučaju, imaju pravo da svojoj djeci ili štíćenicima osiguraju vjerni i moralni odgoj u skladu sa svojim osobnim uvjerenjima.

7. Poveljom Europske unije o temeljnim pravima također se štiti sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi na isti način kao i Konvencijom (članak 10. Povelje). Njome se utvrđuje i pravo roditelja da „svojoj djeci osiguraju obrazovanje i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim, filozofskim i pedagoškim uvjerenjima, ... u skladu s nacionalnim zakonima koji uređuju ostvarivanje ... [takvog] prava” (članak 14. stavak 3.).

8. Važnost slobode mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi više je puta istaknuo i Europski sud za ljudska prava. Općenito govoreći, sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi smatra se jednim od temelja demokratskog društva. Točnije, europski suci smatraju vjersku slobodu ključnim čimbenikom u oblikovanju identiteta vjernika i njihova poimanja života. Konkretno, Sud je slobodu vjeroispovijedi izjednačio s materijalnim pravom u Konvenciji prvo neizravno, a kasnije i izravno.

9. Treba napomenuti da se u posljednjih petnaest godina broj predmeta pred Sudom pokrenutih na temelju članka 9. neprekidno povećava, a taj se trend može objasniti sve većim značajem vjeroispovijedi i s njome povezanih pitanja u socijalnom i političkom diskursu.

I. Opća načela i primjenjivost

A. Značaj članka 9. Konvencije u demokratskom društvu i locus standi vjerskih zajednica

10. Sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi kako je sadržana u članku 9. Konvencije jedan je od temelja „demokratskog društva” u smislu Konvencije. U svojoj vjerskoj dimenziji jedan je od ključnih elemenata koji čine identitet vjernika i njihovo poimanje života, ali ima i vrijednost za ateiste, agnostike, skeptike i nezainteresirane.

Pluralizam koji je neodvojivi dio demokratskog društva, koje je stoljećima stvarano po visokoj cijeni, ovisi o njoj. Ta sloboda podrazumijeva, među ostalim, slobodu da osoba ima ili nema vjersko uvjerenje i da sudjeluje ili ne sudjeluje u praktičnom vršenju vjeroispovijedi (*Kokkinakis protiv Grčke*, stavak 31., *Buscarini i drugi protiv San Marina* [VV], stavak 34.).

11. Crkveno tijelo ili vjerska zajednica kao takvi mogu u ime svojih pripadnika ostvarivati prava zajamčena člankom 9. Konvencije (*Cha'are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske* [VV], stavak 72., *Leela Förderkreis e.V. i drugi protiv Njemačke*, stavak 79.). To znači da je prigovor koji crkva ili vjerska organizacija podnese u vezi s navodnom povredom kolektivne slobode vjeroispovijedi svojih pripadnika spojiv *ratione personae* s Konvencijom, pa crkva ili organizacija mogu tvrditi da su „žrtve” te povrede u smislu članka 34. Konvencije.

12. S druge strane, ako se odbije ponovno registrirati već priznata vjerska zajednica, koja u tom slučaju zadržava pravnu sposobnost podnošenja zahtjeva Strasburškom sudu, podnositelji zahtjeva ne bi mogli pojedinačno kao fizičke osobe tvrditi da su žrtve povrede do koje je došlo zbog toga što su domaća nadležna tijela odbila ponovnu registraciju, što je utjecalo samo na zajednicu podnositeljicu zahtjeva kao takvu. Njihov prigovor na temelju članka 9. stoga ne bi bio spojiv *ratione personae* s Konvencijom (*Jehovini svjedoci Moskve i drugi protiv Rusije*, stavak 168.).

13. Iako *pravna osoba* može tvrditi da je žrtva povrede slobode *mišljenja i vjeroispovijedi*, ne može kao takva ostvarivati slobodu *savjesti* (*Kontakt-Information-Therapie i Hagen protiv Austrije*, odluka Komisije).

B. Uvjerenja zaštićena člankom 9.

14. Riječ „vjeroispovijed” nije definirana ni u članku 9. ni u sudskoj praksi Suda. To je prilično logično jer bi definicija te riječi trebala biti i dovoljno rastezljiva da obuhvati sve vjeroispovijedi na svijetu (veće i manje, stare i nove, teističke i neteističke) i dovoljno specifična da se može primijeniti na pojedinačne predmete, što je izrazito težak i doista nemoguć pothvat. S jedne je strane područje primjene članka 9. vrlo opsežno jer se njime štite i vjerska i nevjerska mišljenja i uvjerenja. S druge strane, određena mišljenja ili uvjerenja ne moraju nužno ulaziti u područje primjene predmetne odredbe, a pojam „praktično vršenje” kako je upotrijebljen u članku 9. stavku 1. ne obuhvaća svaki čin koji je motiviran vjeroispovijedi ili uvjerenjem ili na koji vjeroispovijed ili uvjerenje utječu (*Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 82).

15. U tom pogledu Sud ističe da je zadaća Konvencije jamčiti prava koja su praktična i ostvariva, a ne prava koja su teoretska ili prividna. Pravo sadržano u članku 9. bilo bi iznimno teoretsko ili prividno da je diskrecijsko pravo država takvo da im omogućuje tako ograničavajuće tumačenje pojma vjeroispovijedi da se njime netradicionalnim i manjinskim vjeroispovijedima uskraćuje pravna zaštita. Tako ograničavajuće definicije izravno utječu na ostvarivanje prava na slobodu vjeroispovijedi te je sigurno da onemogućuju ostvarenje tog prava jer niječu religijsku prirodu vjere. Te se definicije u svakom slučaju ne smiju tumačiti na štetu netradicionalnih vjeroispovijedi (*İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 114).

16. Da bi se na osobno ili kolektivno uvjerenje moglo primjenjivati pravo na „slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi”, ono mora doseći *određenu razinu nespornosti, ozbiljnosti, kohezije i važnosti*. Ako je taj uvjet ispunjen, obveza neutralnosti i nepristranosti države nije spojiva ni s jednom ovlasti države da ocjenjuje legitimnost vjerskih uvjerenja ili načine na koji se ta uvjerenja iskazuju (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 81.). Stoga nije zadaća Suda ulaziti u polemike u tom području ni utvrđivati koja će se načela i uvjerenja smatrati glavnima u nekoj vjeroispovijedi niti na bilo koji drugi način tumačiti vjerska pitanja (*İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 69.; *Kovalkovs protiv Latvije* (odl.), stavak 60.). Stoga, za potrebe ovog obrazloženja, pri upućivanju na pojedinačne vjerske pojmove i koncepte Sud ne pridaje nikakvo posebno značenje tim pojmovima osim u mjeri da je članak 9. primjenjiv na njih (*ibid.* [VV], stavak 69.).

Opće je pravilo da činjenica da unutar određene vjerske zajednice postoji spor oko temeljnih načela njezine vjere i njezinih zahtjeva prema državi ni u kojoj mjeri ne utječe na primjenu članka 9. (*ibid.* [VV], stavak 134.).

17. Tijela Konvencije izrijeком su ili prešutno potvrdila da se zaštite iz članka 9. stavka 1. Konvencije primjenjuju na:

(a) „velike” ili „drevne” svjetske vjeroispovijedi koje postoje tisućljećima ili nekoliko stoljeća, kao što su

- alevizam (*Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske, İzzettin Doğan i drugi protiv Turske*)
- budizam (*Jakóbski protiv Poljske*)
- različite kršćanske denominacije (među mnogim drugim izvorima prava *Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine, Savez crkava „Riječ života” i drugi protiv Hrvatske*)
- različiti oblici hinduizma, uključujući pokret *Hare Krišna* (*Kovaļkovs protiv Latvije* (odl.), *Genov protiv Bugarske*)
- različiti oblici islama (*Hassan i Tchaouch protiv Bugarske* [VV], *Leyla Şahin protiv Turske* [VV]), uključujući ahmadizam (*Methodiev i drugi protiv Bugarske*)
- judaizam (*Cha’are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske* [VV], *Francesco Sessa protiv Italije*)
- sikhizam (*Phull protiv Francuske* (odl.), *Jasvir Singh protiv Francuske* (odl.))
- taoizam (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 18. svibnja 1976.)

(b) nove ili relativno nove vjeroispovijedi, kao što su:

- aumizam Mandaroma (*Association des Chevaliers du Lotus d’Or protiv Francuske*)
- pokret Bhagwana Shreea Rajneesha, poznat kao pokret Osho (*Leela Förderkreis e.V. i drugi protiv Njemačke, Mockutė protiv Litve*, stavak 121.)
- Crkva ujedinjenja velečasnog Sun Myung Moona (*Nolan i K. protiv Rusije, Boychev i drugi protiv Bugarske*)
- mormonizam ili Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana (*Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva*)
- Raelijanski pokret (*F.L. protiv Francuske* (odl.))
- neopoganstvo (*Ásatrúarfélagið protiv Islanda* (odl.))
- crkva „Santo Daime” u čijim se obredima upotrebljava halucinogena tvar poznata pod nazivom „ayahuasca” (*Fränklin-Beentjes i CEFLU-Luz da Floresta protiv Nizozemske* (odl.))
- Jehovini svjedoci (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije, Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*)

(c) različita cjelovita i iskrena filozofska uvjerenja, kao što su:

- pacifizam (*Arrowsmith protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, izvješće Komisije, stavak 69.)
- protivljenje načelu služenja vojnog roka (*Bayatyan protiv Armenije* [VV])
- veganstvo i odbijanje kontakta s proizvodima životinjskog podrijetla ili proizvoda testiranih na životinjama (*W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije)
- protivljenje pobačaju (*Knudsen protiv Norveške*, odluka Komisije, *Van Schijndel i drugi protiv Nizozemske*, odluka Komisije)
- mišljenja liječnika o alternativnoj medicini s obzirom na to da su ona oblik iskazivanja medicinske filozofije (*Nyssönen protiv Finske*, odluka Komisije)

- uvjerenje da je brak cjeloživotna zajednica između muškarca i žene te odbacivanje homoseksualnih zajednica (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*)
- priklanjanje sekularizmu (*Lautsi i drugi protiv Italije* [VV], stavak 58., *Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, stavak 35.).

18. Članak 9. primjenjuje se na prethodno navedena uvjerenja i doktrine neovisno o tome priznaje li ih tužena država službeno kao „vjere”. Oprečna pretpostavka podrazumijevala bi da ih država može izuzeti iz područja primjene zaštita iz članka 9. tako da ih obije priznati (*Mockutė protiv Litve*, stavak 119.).

19. Mogli bismo reći da još uvijek nije potpuno jasan odgovor na pitanje je li aktivnost koja se u cijelosti ili djelomično temelji na uvjerenju ili filozofiji, no koja je *potpuno profitabilna*, obuhvaćena zaštitom na temelju članka 9. Komisija je donijela odluku da *društvo* kapitala, kao profitabilna korporacija, čak i ona kojom upravlja svjetonazorsko udruženje, ne može ostvariti ni pozvati se na prava zajamčena člankom 9. (*Društvo X. protiv Švicarske*, odluka Komisije, *Kustannus OY Vapaa Ajattelijä AB i drugi protiv Finske*, odluka Komisije). Slično tome, Komisija je donijela odluku da se člankom 9. ne štite iskazi navodno vjerskog uvjerenja koji se u oglašavanju vjerske skupine koje je u cijelosti komercijalne prirode upotrebljavaju kao „argumenti” za kupnju. U tom je pogledu Komisija istaknula razliku između oglašavanja koje je isključivo „informativne” ili „opisne” prirode i komercijalnog oglašavanja u kojem se prodaju razni predmeti. Kada je određena vrsta oglašavanja obuhvaćena posljednje navedenom kategorijom, čak i kada se odnosi na vjerske predmete ključne za određenu potrebu, iskazi vjerskog sadržaja predstavljaju iskazivanje želje za prodajom određene robe za dobit, a ne iskazivanje vjeroispovijedi u praksi. U jednom ispitivanom predmetu Komisija je odbila proširiti zaštitu iz članka 9. na oglašavanje „e-metra” odnosno „Hubbardova elektrometra” koje su odobrila tijela nadležna za zaštitu potrošača (*X. i Scijentološka crkva protiv Švedske*, odluka Komisije).

20. No u novijim su predmetima Komisija i Sud ostavili otvorenim pitanje primjenjuje li se članak 9. na profitabilnu *aktivnost* koju obavlja vjerska organizacija (pitanje se pojavilo u predmetu *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske*, za tečajeve joge koji nisu bili besplatni *Udruga Sivananda de Yoga Vedanta protiv Francuske*, odluka Komisije).

21. U tom je kontekstu klasifikacija *scijentologije* kao „vjere” kontroverzna tema među državama ugovornicama. Komisija se nije izriječno dotaknula tog pitanja jer su predmetni zahtjevi u svakom slučaju bili nedopušteni iz drugih razloga (*X. i Scijentološka crkva protiv Švedske*, odluka Komisije, *Scijentološka crkva i drugi protiv Švedske*, odluka Komisije, *Scientology Kirche Deutschland e.V. protiv Njemačke*, odluka Komisije). Unatoč tome, barem u prvom i trećem od triju prethodno citirana predmeta čini se da je Komisija barem prešutno prihvatila da je Scijentološka crkva „vjerska skupina”.

22. Sam je Sud, koji se izravno bavio pitanjem scijentologije, prihvatio presudu nadležnih tijela u tuženoj državi. U predmetu koji se odnosio na odbijanje ruskih nadležnih tijela da registriraju Scijentološku crkvu u kao pravnu osobu Sud je istaknuo da njegova zadaća nije donošenje odluka *in abstracto* o tome može li se skup uvjerenja i povezanih obreda smatrati „vjerom” u smislu članka 9. U tom je predmetu lokalni Scijentološki centar, koji je izvorno bio registriran kao nevjerski subjekt, s vremenom prestao postojati kao takav jer se bavio aktivnostima „vjerske prirode”. Nacionalna nadležna tijela, uključujući sudove, dosljedno su imali stav da su scijentološke skupine po svojoj prirodi vjerske skupine. U takvim je okolnostima Sud smatrao da je članak 9. Konvencije primjenjiv na predmet pred njime (*Kimlyä i drugi protiv Rusije*, stavci 79. – 81., vidi i predmet *Scijentološka crkva u Moskvi protiv Rusije*, stavak 64). U drugom predmetu ista vrsta miješanja djelomično se temeljila na izvješću vještaka za vjerska pitanja u kojem je zaključeno da aktivnosti predmetne skupine nisu vjerske prirode. Međutim, Sud je primijetio da je do miješanja došlo zbog primjene zakonodavne odredbe koja se odnosila

isključivo na vjerske organizacije, pa se stoga članak 9. doista sasvim mogao primijeniti (*Scijentološka crkva u Sankt Peterburgu i drugi protiv Rusije*, stavak 32.).

23. Kad je riječ o ateizmu, Komisija je ispitala prigovore koje su ateisti podnijeli na temelju članka 9. (*Angeleni protiv Švedske*, odluka Komisije). U neznatno drugačijem kontekstu utvrdila je da se tim mišljenjem izražava samo određeno metafizičko shvaćanje čovjeka koje je uvjetovano njegovim poimanjem svijeta i opravdava njegovo djelovanje te se stoga ne može valjano razlikovati od vjerske denominacije u tradicionalnom smislu. Stoga država nije imala temelj da mu prizna pravni položaj koji je znatno drugačiji od onog drugih vjerskih denominacija (*Union des Athées protiv Francuske*, odluka Komisije, stavak 79.). Nadalje, Sud je jasno dao do znanja da sloboda mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi ima „vrijednost za ateiste, agnostike, skeptike i nezainteresirane” (*Kokkinakis protiv Grčke*, stavak 31.).

24. Sud još nije donio odluku o primjenjivosti članka 9. na *masoneriju*, nego je to pitanje prešutno ostavljeno otvoreno (*N.F. protiv Italije*, stavci 35. – 40.).

C. Pravo na uvjerenje i pravo na njegovo iskazivanje

25. Članak 9. stavak 1. Konvencije ima dva vida, odnosno jedan koji se odnosi na pravo osobe da *ima* određeno uvjerenje i drugi koji se odnosi na pravo osobe da *iskazuje* to uvjerenje:

- pravo osobe da *ima* čvrsto uvjerenje (neovisno o tome je li vjersko ili ne) i promijeni svoju vjeroispovijed ili uvjerenja. To je pravo *apsolutno i bezuvjetno* i država se ne može miješati u njega, na primjer propisivanjem onoga što osoba treba vjerovati ili poduzimanjem prisilnih mjera da osoba promijeni svoja uvjerenja (*Ivanova protiv Bugarske*, stavak 79; *Mockutė protiv Litve*, stavak 119.).
- pravo osobe da *iskazuje* svoja uvjerenja sama i privatno, no i da sudjeluje u njihovu praktičnom vršenju s drugima i javno. To pravo *nije apsolutno*: s obzirom na to da iskazivanje vjerskog uvjerenja jedne osobe može utjecati na druge osobe, autori Konvencije ograničili su taj aspekt slobode vjeroispovijedi kako je utvrđeno u članku 9. stavku 2. U tom drugom stavku utvrđeno je da sva ograničenja slobode iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja moraju biti u skladu sa zakonom i nužna u demokratskom društvu te težiti legitimnim ciljevima koji su utvrđeni zakonom, neovisno o tome postoji li samo jedan ili više njih (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 80.). Drugim riječima, ograničenja iz članka 9. stavka 2. odnose se isključivo na slobodu iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja, a ne na pravo osobe da *ima* određenu vjeroispovijed ili uvjerenje (*Ivanova protiv Bugarske*, stavak 79.).

26. Članak 9. stavak 1. jamči „slobodu da se ..., javno ili privatno, iskazuje svoju vjeroispovijed ili uvjerenje”. No, ne može se smatrati da se te dvije mogućnosti sadržane u izrazu „javno ili privatno” međusobno isključuju niti da javne vlasti imaju izbor u tom pogledu. Ta formulacija ukazuje samo na činjenicu da se vjera može praktično vršiti na bilo koji od ta dva načina (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 12. ožujka 1981.).

27. Čak i kada predmetno uvjerenje dosegne potrebnu razinu nespornosti i važnosti, ne može se smatrati da je svako postupanje koje je na neki način nadahnuto ili motivirano tim uvjerenjem ili na koje je utjecalo to uvjerenje ujedno i „iskazivanje” tog uvjerenja. Stoga, na primjer, postupanje ili nepostupanje kojima se predmetno uvjerenje ne iskazuje izravno ili koji su samo u dalekoj vezi s načelima vjere nisu obuhvaćeni zaštitom iz članka 9. stavka 1. Kako bi se moglo smatrati „iskazivanjem” u smislu članka 9., predmetno postupanje mora biti u uskoj vezi s vjeroispovijedi ili uvjerenjem. Jedan primjer takvog postupanja jest bogoslužje ili pobožnost koji čine sastavni dio praktičnog vršenja vjeroispovijedi ili uvjerenja u nekom općepriznatom obliku. No iskazivanje vjeroispovijedi ili uvjerenja nije ograničeno na takvo postupanje. Postoji li dovoljno uska i izravna veza između postupanja i uvjerenja iz koje ono proizlazi mora se utvrđivati s obzirom na činjenice u svakom konkretnom predmetu. Točnije, podnositelji zahtjeva koji tvrde da određeno postupanje proizlazi iz njihove slobode iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja ne moraju utvrditi da su postupali u skladu s nekom dužnosti koju propisuje predmetna vjeroispovijed (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 82., *S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 55.).

28. Zato domaća tijela u pravilu nemaju osnovu za dovođenje u sumnju *iskrenost uvjerenja* koje određena osoba tvrdi da ima, a da pritom svoje stajalište nije potkrijepila čvrstim i nespornim dokazima. Sud je stoga odbio sljedeće prigovore tuženih Vlada:

- Francuska Vlada tvrdila je da podnositeljica zahtjeva, koja se deklarira kao aktivna muslimanka i koja u javnosti želi nositi pokrivalo za cijelo lice, nije pokazala da je muslimanske vjeroispovijedi ni da želi nositi pokrivalo iz vjerskih razloga. Osim toga, Sud je smatrao da činjenica da manjina muslimanki ima običaj nositi predmetnu odjeću ne utječe na pravnu karakterizaciju te činjenice (*S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 56.).
- Latvijaska Vlada tvrdila je da podnositelj zahtjeva, inače zatvorenik, nije sljedbenik *vaišnavizma* (oblik hinduizma u kojem se štuje Višnu) jer je pohađao biblijski tečaj na daljinu i jer službeno ne pripada lokalnom ogranku Međunarodnog društva za svjesnost Krišne (*Kovalkovs protiv Latvije* (odl.), stavak 57.). Rumunjska vlada slično je tvrdila da je podnositelj zahtjeva vjerojatno tvrdio da je budist kako bi dobio bolju hranu u zatvoru (*Vartic protiv Rumunjske* (br. 2), stavak 46.).

29. Unatoč tome, tijela Konvencije potvrdila su da je u izvanrednim okolnostima *moguće dovesti u sumnju iskrenost navodne vjeroispovijedi pojedinca*. Istina je, kao što je prethodno istaknuto, da zadaća Suda nije ocjenjivanje legitimnosti vjerskih tvrdnji ili dovođenje u pitanje valjanosti ili relativne osnovanosti tumačenja određenih aspekata uvjerenja ili praksi. Sud nije pozvan da ulazi u rasprave o prirodi i važnosti pojedinačnih uvjerenja jer ono što jedna osoba smatra svetim druga osoba može smatrati besmislenim ili odvratnim te se ni jednim pravnim ili logičkim argumentom ne može osporiti tvrdnja vjernika da je određeno uvjerenje ili praksa važan element njegove vjerske dužnosti. To ipak ne sprečava Sud da utvrdi činjenice kako bi mogao utvrditi jesu li vjerske tvrdnje podnositelja zahtjeva zaista ozbiljne i iskrene (*Skugar i drugi protiv Rusije* (odl.)).

30. Na primjer, tijela Konvencije odbila su potvrditi iskrenost navodnih vjerskih uvjerenja podnositelja zahtjeva:

- u predmetu u kojem je podnositelj zahtjeva bio zatvorenik koji se želio upisati u zatvorsku evidenciju kao pripadnik vjeroispovijedi „Wicca”. Komisija je utvrdila da, kada takav upis u evidenciju podrazumijeva osiguranje posebnih povlastica i prostora koji omogućuju predmetnoj osobi da praktično vrši svoju vjeroispovijed, razumno je zahtijevati da se deklarirana vjeroispovijed može identificirati. No podnositelj zahtjeva nije pružio nikakve informacije kojima bi potvrdio objektivno postojanje takve vjeroispovijedi (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 4. listopada 1977.).
- u predmetu u kojem su disciplinske sankcije primijenjene na podnositelja zahtjeva, inače zaposlenika nacionalnog elektroenergetskog poduzeća koji se deklarirao kao musliman, zbog dvaju izostanka s posla u istoj godini radi proslave muslimanskih vjerskih blagdana. Domaći sudovi uvažili su da prema mjerodavnom pravu građani muslimanske vjeroispovijedi imaju pravo na plaćeni godišnji odmor na datume vjerskih blagdana. No u slučaju podnositelja zahtjeva iskrenost njegove muslimanske vjeroispovijedi dovedena je u sumnju jer on nije bio upoznat s temeljnim načelima te vjeroispovijedi i jer je u prošlosti slavio kršćanske blagdane. Domaći sudovi stoga su zaključili da je podnositelj zahtjeva tvrdio da je muslimanske vjeroispovijedi samo zato da bi iskoristio dodatne dane godišnjeg odmora. Sud je potvrdio da, kada je zakonom utvrđena povlastica ili posebno oslobođenje članova određene vjerske zajednice, osobito u području radnih odnosa, zahtjev da predmetna osoba u određenoj mjeri dokaže svoju pripadnost predmetnoj zajednici kako bi mogla uživati taj posebni tretman nije nespojiv s člankom 9. (*Kosteski protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, stavak 39.).

31. Sud je zaštitu iz članka 9. proširio i na tradicionalne prakse koje objektivno nisu sastavni dio „temeljnih” načela određene vjeroispovijedi, no koje su u velikoj mjeri nadahnute tom vjeroispovijedi i duboko ukorijenjene u kulturi. Stoga je Sud bez ikakve sumnje prihvatio prigovor koji su podnijeli roditelji muslimanske vjeroispovijedi koji su željeli da se njihove maloljetne kćeri oslobodi obvezne mješovite poduke iz plivanja u državnoj školi. Iako je u Kuranu utvrđeno načelo da žensko tijelo mora biti pokriveno tek od puberteta, podnositelji zahtjeva tvrdili su da ih njihova vjera uči da svoje kćeri moraju pripremiti za načela koja će se na njih primjenjivati od puberteta (*Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*, stavak 42.). Slično tome, Sud je izrijeком potvrdio da je želja muškarca muslimanske vjeroispovijedi da nosi takiju, što nije vjerska obveza, no ipak je toliko čvrsto ukorijenjena u tradiciji da je mnogi smatraju vjerskom dužnosti, zaštićena člankom 9. (*Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, stavak 30.).

32. Tijela Konvencije odbila su dodijeliti zaštitu iz članka 9. stavka 1. (što ne znači da se isti prigovori ne bi mogli, kada je prikladno, ispitati na temelju drugih odredbi Konvencije):

- slobodi jezika, uključujući pravo na upotrebu jezika po vlastitom izboru u obrazovanju i odnosima s vlastima (*Stanovnici grada Alseberg i općine Beersel protiv Belgije*, odluka Komisije, *Stanovnici općine Sint-Pieters-Leeuws protiv Belgije*, odluka Komisije)
- odbijanju glasanja na općim ili predsjedničkim izborima u zemlji u kojoj je odaziv na izbore obavezan (*X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 22. travnja 1965., *X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 22. ožujka 1972.)
- želji jednog podnositelja zahtjeva da mu se ponište krštenje i sveta potvrda (*X. protiv Islanda*, odluka Komisije)
- muškarcu koji je odbio stupiti u brak sa svojom partnericom u skladu s postupkom propisanim građanskim pravom, no istodobno zahtijevao da država prizna njihovu zajednicu kao valjani brak (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije od 18. prosinca 1974.)
- želji jednog zatvorenika budističke vjeroispovijedi da šalje članke za objavu u budističkom časopisu jer podnositelj zahtjeva nije pokazao na koji način praktično vršenje njegove vjeroispovijedi podrazumijeva objavu tih članaka (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 20. prosinca 1974.)
- distribuciji letaka koji su, iako su se temeljili na pacifističkim idejama, poticali vojnike na udaljavanje bez dopusta i kršenje vojne discipline (*Arrowsmith protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, izvješće Komisije, stavci 74. – 75., *Le Cour Grandmaison i Fritz protiv Francuske*, odluka Komisije)
- želji jednog podnositelja zahtjeva da se njegov pepeo prosipa po njegovoj imovini kako ne bi bio sahranjen na groblju među kršćanskim simbolima (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije od 10. ožujka 1981.)
- želji jednog zatvorenika da mu se prizna status „političkog zatvorenika” te njegovom odbijanju da radi u zatvoru, nosi zatvorsku odjeću i čisti svoju ćeliju (*McFeeley i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, *X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 6. ožujka 1982.)
- odbijanju jednog muškarca koji se deklarira kao aktivni Židov da nakon građanskog razvoda svojoj bivšoj ženi dostavi *get* (pismo o prestanku braka jednostranim odricanjem muža) koji bi joj omogućio ponovnu udaju u vjerskom obredu (*D. protiv Francuske*, odluka Komisije)
- odbijanju jednog liječnika da se uključi u profesionalni sustav starosnog osiguranja (*V. protiv Nizozemske*, odluka Komisije)
- želji jedne udruge da zatvorenicima pruža pravne savjete i štiti njihove interese iz idealističkih razloga (*Vereniging Rechtswinkels Utrecht protiv Nizozemske*, odluka Komisije)

- vjerskom službeniku koji je otpušten jer je odbio obavljati svoje administrativne dužnosti u državnoj crkvi u znak prosvjeda protiv zakona kojim se ublažavaju pravila o pobačaju (*Knudsen protiv Norveške*, odluka Komisije)
- želji jednog muškarca da se oženi i ima spolne odnose s djevojkom koja nije dosegla propisanu dob za pristanak na spolni odnos jer je takav brak valjan prema Šerijatu (*Khan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije)
- želji podnositelja zahtjeva da se razvede (*Johnston i drugi protiv Irske*, stavak 63.)
- želji određenih potrošača električne energije da izbjegnu ugovorne obveze koje su svojevolumno preuzeli i njihovom odbijanju da u cijelosti plate račun za električnu energiju jer bi određeni postotak tog iznosa bio namijenjen za financiranje nuklearne elektrane (*K. i V. protiv Nizozemske*, odluka Komisije)
- želji jednog oca da fizički kažnjava svoje dijete (*Abrahamsson protiv Švedske*, odluka Komisije)
- odbijanju dvaju arhitekata da se učlane u Udrugu arhitekata, što je kršenje pravnih zahtjeva (*Revert i Legallais protiv Francuske*, odluka Komisije)
- želji jedne osobe da rastvori plakat s političkim sloganom na željezničkoj stanici (*K. protiv Nizozemske*, odluka Komisije)
- sadržaju povijesno-političke rasprave koja se vodila na privatnoj zabavi (*F.P. protiv Njemačke*, odluka Komisije)
- želji jednog podnositelja zahtjeva da sam odabere liječnika i prisili fond zdravstvenog osiguranja da mu isplati povrat naknadi plaćenih liječniku koji nema ugovor s fondom (*B.C. protiv Švicarske*, odluka Komisije, *Marty protiv Švicarske*, odluka Komisije)
- želji podnositelja zahtjeva, iako je bila motivirana njegovom kršćanskom vjerom, da dijeli letke protiv pobačaja u blizini klinike za pobačaje (*Van den Dungen protiv Nizozemske*, odluka Komisije)
- muškarcu koji je prigovorio da ga obveza plaćanja alimentacije njegovoj bivšoj ženi i djeci sprečava u posjećivanju budističkih hramova, od kojih se najbliži nalazi na stotine kilometara od njegova doma (*Logan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije)
- odbijanju jednog oca da plaća alimentaciju za svoju maloljetnu kćer zbog toga što je ona promijenila vjeroispovijed (*Karakuzey protiv Njemačke*, odluka Komisije)
- vojnom sucu, pukovniku turskih zračnih snaga koji je umirovljen jer su „njegovo ponašanje i postupci pokazivali da se priklonio nezakonitim fundamentalističkim mišljenjima”; u tom se predmetu osporavana mjera nije temeljila na vjerskim mišljenjima i uvjerenjima podnositelja zahtjeva ni načinu na koji je obavljao svoje vjerske dužnosti, nego na ponašanju i postupcima koji su bili povreda vojne discipline i načela sekularizma (*Kalaç protiv Turske*)
- želji jednih roditelja da svom djetetu daju posebno ime bez pozivanja na vjersku motivaciju (*Salonen protiv Finske*, odluka Komisije)
- želji jednih roditelja da izbjegnu obvezu cijepljenja djece propisanu domaćim zakonodavstvom (*Boffa i drugi protiv San Marina*, odluka Komisije)
- otvorenom odbijanju jednog odvjetnika da radi na predmetima koji su mu službeno dodijeljeni i u kojima bi zastupao osobe zadržane u policijskom pritvoru (*Mignot protiv Francuske*, odluka Komisije)
- odbijanju jednog vozača da veže sigurnosni pojas tijekom vožnje automobila radi izražavanja svog mišljenja da bi mu trebalo biti dopušteno da sam odabere sredstva zaštite svog fizičkog i mentalnog integriteta (*Viel protiv Francuske* (odl.))

- jednom alžirskom građaninu, aktivistu u Islamskoj fronti spasa, koji je prigovorio na odluku švicarskih nadležnih tijela o zapljeni njegova medija za komunikaciju koji je upotrebljavao za političku propagandu (*Zaoui protiv Švicarske* (odl.))
- odbijanju suvlasnika jedne ljekarne da prodaju kontracepcijske tablete (*Pichon i Sajous protiv Francuske* (odl.))
- želji za potpomognutim samoubojstvom koja je motivirana prihvaćanjem načela osobne autonomije (*Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 82.)
- želji jednih podnositelja zahtjeva da ustraju u sudskom postupku koji je pokrenuo njihov suprug i otac, koji je u međuvremenu preminuo, protiv imenovanja jednog muftije (*Sadik Amet i drugi protiv Grčke* (odl.))
- jednom studentu kojem je zabranjen pristup sveučilišnom kampusu jer je imao bradu iako nikada nije tvrdio da je ona nadahnutu bilo kakvim vjerskim ili drugim idejama ili uvjerenjima (*Tiğ protiv Turske* (odl.))
- želji da se na grob člana obitelji postavi nadgrobni spomenik s fotografijom pokojnika (*Jones protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.))
- osobama osuđenima za članstvo u organizacijama koje se smatraju terorističkim (vidi, među ostalim izvorima prava, *Gündüz protiv Turske* (odl.), *Kenar protiv Turske* (odl.))
- jednom sucu kojem je izrečen ukor jer je odbio razmatrati predmete u pogledu kojih se nije osjećao nepristranim (*Cserjés protiv Mađarske* (odl.)) i jednom liječniku zaposlenom u državnom zavodu za zdravstveno osiguranje koji je otpušten jer je odbio obaviti medicinski pregled jednog pripravnika jer se bojao „moguće predrasude” koja bi mogla otežati budući rad s tim pripravnikom (*Blumberg protiv Njemačke* (odl.))
- jednoj redovnici kojoj je izrečena novčana kazna zbog ometanja vjerskog obreda glasnim izjavama tijekom molitvi (*Bulgaru protiv Rumunjske* (odl.))
- jednom ocu koji primao naknadu za nezaposlenost, a prigovorio je na odbijanje općinskih nadležnih tijela da mu isplate povrat troškova za božićno drvce i adventski vijenac (*Jenik protiv Austrije* (odl.)), zahtjev odbijen kao zloupotreba u smislu članka 35. stavka 3. točke (a) Konvencije)
- jednom ocu koji je nakon zakonske rastave od žene prigovorio na to što se njegova maloljetna kćer (nad kojom je skrbništvo dobila majka) odgaja u duhu rimokatoličke vjeroispovijedi iako je, prema domaćim sudovima, majka postupala isključivo u skladu sa željom njihove kćeri (*Rupprecht protiv Španjolske* (odl.))
- dvjema židovskim organizacijama koje su pred ukrajinskim sudovima tražile uspostavu starih granica nekoliko starih židovskih groblja u različitim ukrajinskim gradovima (koja su napuštena više od sedamdeset godina) i zabranu građevinskih radova na njima (vidi *Predstavništvo Udruženja vijeća za Židove u bivšem Sovjetskom Savezu i Udruženje židovskih vjerskih organizacija Ukrajine protiv Ukrajine* (odl.))
- želji podnositelja zahtjeva da hoda gol u javnosti zbog svog uvjerenja da je takvo ponašanje društveno prihvatljivo (*Gough protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavci 185. – 188.)
- zahtjevu za registraciju žiga za isključivo komercijalne svrhe iako predmetni žig sadržava vjerske grafičke simbole (*Dor protiv Rumunjske* (odl.), stavak 39.)
- odbijanju domaćih vlasti da vjerskom udruženju otkriju sve informacije koje su prikupile u vezi s njim (*Das Universelle Leben Aller Kulturen Weltweit e.V. protiv Njemačke* (odl.), stavak 34.)
- zahtjevu jedne vjerske zajednice za vraćanje vlasništva objekta za bogoslužje koji su komunističke vlasti zaplijenile 1930-ih (*Rymsko-Katolytska Gromada Svyatogo Klimentiya v Misti Sevastopoli protiv Ukrajine* (odl.), stavci 59. – 63.)

- odbijanju jednog podnositelja zahtjeva da odradi obvezni vojni rok ne zbog toga što se načelno protivi ratu ili nošenju oružja, nego zbog toga što ne prihvaća legitimnost važećeg ustavnog državnog uređenja, čak i unatoč tome što je to neprihvatanje motivirano vjeroispovijedi (*Enver Aydemir protiv Turske*, stavci 79. – 84.)
- jednom strancu čiji je zahtjev za prirođenjem odbijen jer je on aktivist u radikalnoj islamističkoj organizaciji, što je dovelo u sumnju njegovu odanost državi domaćinu (*Boudelal protiv Francuske* (odl.)).

D. Negative i pozitivne obveze države

1. Miješanje u ostvarivanje zaštićenih prava i opravdanje za to

33. Prema odredbama članka 9. stavka 2. Konvencije legitimni ciljevi kojima se može opravdati miješanje u iskazivanje vjeroispovijedi ili uvjerenja pojedinca jesu *javni red i mir, zaštita javnog reda, zdravlja i morala te zaštita prava i sloboda drugih*. Taj popis legitimnih ciljeva potpuno je iscrpan, a sama definicija ciljeva nužno je ograničavajuća. Da bi bilo spojivo s Konvencijom, ograničenje te slobode mora konkretno težiti cilju koji se može povezati s jednim od ciljeva utvrđenih tom odredbom (*Svyato- Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavci 132. i 137., *S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 113.).

34. Za razliku od članka 8. stavka 2., članka 10. stavka 2. i članka 11. stavka 2. Konvencije i članka 2. stavka 3. Protokola br. 4 „državna sigurnost” nije na popisu ciljeva iz članka 9. stavka 2. To izostavljanje nije nimalo slučajno. Upravo suprotno, činjenica da su autori Konvencije odbili istaknuti taj razlog kao legitiman razlog za miješanje odražava ključni značaj vjerskog pluralizma kao „jednog od temelja demokratskog društva” i nemogućnost države da propiše ono što osoba treba vjerovati ili poduzima prisilne mjere da osoba promijeni svoja uvjerenja (*Nolan i K. protiv Rusije*, stavak 73.). To znači da potreba za zaštitom državne sigurnosti državi ne može poslužiti kao jedini razlog za ograničavanje ostvarivanja prava osobe ili skupine osoba na iskazivanje njihove vjeroispovijedi. Isto vrijedi i u slučaju potrebe za očuvanjem autoriteta i nepristranosti sudbene vlasti, što je legitiman cilj u članku 10. stavku 2. Konvencije, no ne i u članku 9. stavku 2. (*Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, stavak 35.).

35. Nadalje, treba naglasiti da prema članku 15. Konvencije država ima pravo derogirati od svojih obveza iz članka 9. „u opsegu koji je strogo određen potrebama tih izvanrednih prilika ... uz uvjet da te mjere nisu nespojive s njezinim ostalim obvezama po međunarodnom pravu” i uz dodatni uvjet iz članka 15. stavka 3. da se moraju ispuniti postupovne formalnosti.

36. *Miješanje* u ostvarivanje prava zajamčenih člankom 9. Konvencije može se, na primjer, pojaviti u obliku:

- kaznenopravne sankcije ili upravne kazne, otpuštanja ili neproduljenja ugovora zbog ostvarivanja predmetnih prava (*Kokkinakis protiv Grčke*, *Ivanova protiv Bugarske*, *Masaev protiv Moldavije*, *Ebrahimian protiv Francuske*)
- psihološkog pritiska državnih službenika nad vrlo ranjivim osobama da odbace svoja uvjerenja (*Mockutė protiv Litve*, stavci 123. – 125.)
- fizičke prepreke u ostvarivanju prava osoba iz članka 9., na primjer kada policija prekine neki skup (*Boychev i drugi protiv Bugarske*)
- raspuštanje vjerske organizacije (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*, stavci 99. – 103., *Biblijski centar Čuvaške Republike protiv Rusije*, stavak 52.; to je u suprotnosti s prijašnjom praksom Komisije prema kojoj se raspuštanjem određenog vjerskog udruženja i njezinom zabranom nije kršila sloboda vjeroispovijedi pojedinca, konkretno u predmetu *X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 15. listopada 1981.)

- odbijanja odobrenja, priznavanja ili dozvole koji su namijenjeni lakšem ostvarivanju predmetnih prava (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije, Vergos protiv Grčke*)
- odbijanja domaćih vlasti da vjerskoj zajednici priznaju status vjeroispovijedi kada to odbijanje uzrokuje niz praktičnih problema i poteškoća (*Izzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 95.)
- donošenja naoko neutralnog zakona koji državi omogućuje izravno miješanje u spor između denominacija (*Sveti sinod bugarske pravoslavne crkve (mitropolit Inokentije) i drugi protiv Bugarske*, stavak 157.)
- upotrebe pogrdnih izraza za vjersku zajednicu u službenim dokumentima kada to može negativno utjecati na ostvarivanje slobode vjeroispovijedi (*Leela Förderkreis e.V. i drugi protiv Njemačke*, stavak 84.).

37. Čak i ako državni službenik, na primjer policijski službenik, postupa *ultra vires* (odnosno izvan svojih ovlasti) pri postupanju koje predstavlja miješanje u pravo iz članka 9., to postupanje ipak se pripisuje tuženoj državi i ona snosi odgovornost za njega za potrebe članka 1. Konvencije (*Tsartsidze i drugi protiv Gruzije*, stavak 80.).

38. S druge je strane opće pravilo da do miješanja u prava iz članka 9. ne dolazi u slučaju zakonodavstva čiju provedbu predviđa i sama Konvencija i koje se neutralno i općenito može primijeniti u javnoj sferi, a da pritom ne ugrožava slobode zajamčene člankom 9. (*C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, *Skugar i drugi protiv Rusije* (odl.)).

39. Kada se žale da su u domaćem pravu propisane kazne za postupanje koje planiraju i kada polažu pravo na zaštitu iz članka 9., podnositelji zahtjeva mogu tvrditi da su „žrtve” u smislu članka 34. Konvencije ako su stavljeni pred izbor da moraju promijeniti ponašanje ili će biti podložni kaznenom progonu ili ako su članovi kategorije osoba na koju bi predmetno zakonodavstvo moglo izravno utjecati. Stoga je, na primjer, Sud potvrdio da žena muslimanske vjeroispovijedi koja iz vjerskih razloga želi nositi pokrivalo za cijelo lice u javnosti može tvrditi da je „žrtva” samo zato što je za taj čin zakonom propisana kazna, odnosno novčana kazna koja se može dopuniti ili zamijeniti obveznim tečajem iz građanskog odgoja. Podnositeljica zahtjeva stoga je bila u dilemi: mogla je poštovati zabranu i suzdržati se od odijevanja u skladu sa svojom vjeroispovijedi ili je mogla prekršiti zabranu i izložiti se kaznenom progonu (*S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 57.).

40. Države imaju pravo provjeriti provodi li određeni pokret ili udruženje aktivnosti koje štete stanovništvu ili narušavaju javni red i mir navodno iz vjerskih razloga (*Manoussakis i drugi protiv Grčke*, stavak 40., *Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 105.). U nekim slučajevima država može poduzeti preventivne mjere radi zaštite temeljnih prava drugih. To pravo na preventivnu intervenciju države u potpunosti je u skladu s pozitivnom obvezom iz članka 1. Konvencije s obzirom na to da države ugovornice moraju „osigurati [i] ... svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom prava i slobode određene u [Konvenciji]” (*Leela Förderkreis e.V. i drugi protiv Njemačke*, stavak 99.).

41. U demokratskom društvu, u kojem je nekoliko vjeroispovijedi istodobno prisutno među stanovništvom, mogla bi biti potrebna ograničenja te slobode kako bi se pomirili interesi različitih skupina i osiguralo poštovanje uvjerenja svih osoba. No u izvršavanju te regulatorne ovlasti u predmetnoj sferi i u svom odnosu prema različitim vjeroispovijedima, denominacijama i uvjerenjima država je obvezna ostati neutralna i nepristrana. Ovdje je riječ o očuvanju pluralizma i ispravnom funkcioniranju demokracije (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavci 115. – 116.).

42. Zadaća Suda jest utvrditi jesu li mjere poduzete na nacionalnoj razini načelno opravdane i razmjerne (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 110.). To znači da *ne smije postojati nijedno drugo sredstvo za postizanje istog ishoda kojim bi se u manjoj mjeri miješalo u predmetno temeljno pravo*. U tom pogledu vlasti su obvezne pokazati da nije bila dostupna nijedna takva mjera (*Biblijski centar Čuvaške Republike protiv Rusije*, stavak 58.). Člankom 9. stavkom 2. Konvencije podrazumijeva se da svako miješanje mora biti „neodgodiva društvena potreba”, pa pojam „nužno” nije fleksibilan onoliko koliko su izrazi kao što su „korisno” ili „poželjno” (*Svyato- Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavak 116.). Zadaća Suda u njegovoj nadzornoj ulozi nije zauzeti mjesto nadležnih nacionalnih tijela, nego na temelju članka 10. ispitati odluke koje su ta tijela donijela u skladu s predviđenom slobodom procjene. To ne znači da je nadzor ograničen na utvrđivanje je li tužena država ostvarivala svoje diskrecijsko pravo razumno, uz dužnu pažnju i u dobroj vjeri, nego znači da podrazumijeva ispitivanje miješanja na koje se prigovorilo s obzirom na cjelokupan predmet i utvrđivanje je li miješanje „razmjerno legitimnom cilju kojem se teži” i jesu li razlozi kojima nacionalna tijela opravdavaju predmetno miješanje „mjerodavni i dostatni”. Pritom se Sud mora uvjeriti da su nacionalne vlasti primijenile norme koje su u skladu s načelima iz članka 10. te da su se oslonile na prihvatljivu ocjenu relevantnih činjenica (*Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah i drugi protiv Turske*, stavak 98.).

43. Pri ocjeni je li miješanje (ne)razmjerno Sud priznaje državama potpisnicama Konvencije određenu *slobodu procjene* u procjenjivanju potrebe za miješanjem i opsega te potrebe. Ne smije se zaboraviti načelno podređena uloga konvencijskog mehanizma. U načelu su nacionalne vlasti u boljem položaju od međunarodnog suda da ocijene lokalne potrebe i uvjete. Zbog toga se u pitanjima opće politike, o kojima bi u demokratskom društvu razumno mogla postojati različita mišljenja, treba dati poseban značaj ulozi domaćeg tvorca politike, osobito kada se takva pitanja tiču međudržavnih odnosa i odnosa s vjerskim denominacijama. Kad je riječ o članku 9. Konvencije, države bi u načelu trebale imati široku slobodu procjene kada odlučuju o tome je li ograničenje prava na iskazivanje vjeroispovijedi ili uvjerenja „nužno” i u kojoj je mjeri ono „nužno”. Unatoč tome, kada utvrđuje opseg slobode procjene u određenom predmetu, Sud mora uzeti u obzir i konkretno pitanje koje se razmatra u danom predmetu, kao i opće pitanje obuhvaćeno člankom 9. odnosno potrebu za očuvanjem stvarnog vjerskog pluralizma koji je ključan za opstanak svakog demokratskog društva. Poseban značaj treba dati i potrebi za miješanjem kada se mora utvrditi, kako je utvrđeno člankom 9. stavkom 1., je li miješanje „neodgodiva društvena potreba” i je li „razmjerno legitimnom cilju kojem se teži”. Očito je da ta sloboda procjene ide ruku pod ruku s europskim nadzorom koji obuhvaća i pravo i odluke kojima se ono primjenjuje, čak i kada ih donosi neovisni domaći sud. Sud može u vezi s time i prema potrebi voditi računa o svim konsenzusima i zajedničkim vrijednostima koji proizlaze iz praksi država potpisnica Konvencije (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavci 121. – 122, *S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 129.).

44. Nadalje, pri ocjeni je li miješanje (ne)razmjerno i utvrđivanju koliku je slobodu procjene imala tužena država Sud je uvijek vodio računa o posebnim značajkama federalizma, dok god su one bile spojive s Konvencijom (*Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*, stavak 99.).

45. Slično tome, pri ocjeni usklađenosti domaće mjere s člankom 9. stavkom 2. Konvencije Sud mora uzeti u obzir povijesni kontekst i posebne značajke predmetne vjeroispovijedi, uključujući dogmu, obrede, organizaciju itd. (za dva praktična primjera tog pristupa vidi *Cha'are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske* [VV], stavci 13. – 19., *Miroļubovs i drugi protiv Latvije*, stavci 8. – 16.). To je logična posljedica općih načela na kojima se temelji članak 9., odnosno slobode praktičnog vršenja vjeroispovijedi javno ili privatno, unutarne autonomije vjerskih zajednica i poštovanja vjerskog pluralizma. S obzirom na podređenost mehanizma za zaštitu pojedinačnih prava utvrđenih

Konvencijom istu bi obvezu mogle imati i nacionalne vlasti pri donošenju obvezujućih odluka u okviru svojih odnosa prema različitim vjeroispovijedima (*Miroļubovs i drugi protiv Latvije*, stavak 81.). U tom se pogledu Sud u pravilu poziva na svoju sudsku praksu na temelju članka 14. Konvencije (zabrana diskriminacije) prema kojoj države mogu u određenim okolnostima prekršiti tu odredbu ako ne postupaju na različite načine s osobama koje se nalaze u znatno drugačijim situacijama (*Thlimmenos protiv Grčke* [VV], stavak 44.).

46. Kada je u domaćem pravu propisano da je ostvarivanje prava na slobodu vjeroispovijedi ili nekog njegovog aspekta podložno sustavu prethodnog odobrenja, miješanje u postupak dodjele odobrenja priznatog crkvenog tijela, osobito tijela koje pripada drugoj denominaciji, hijerarhiji ili vjeri, ne može se pomiriti sa zahtjevima članka 9. stavka 2. (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 117., *Vergos protiv Grčke*, stavak 34., i, *mutatis mutandis*, *Pentidis i drugi protiv Grčke*).

47. Naposljetku, Sud u svojoj nadzornoj ulozi mora ispitati miješanje na koje se prigovorilo na temelju cjelokupnog spisa (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 119.). Mora, prema potrebi, ocijeniti sve činjenice u predmetu i razmotriti posljedice događaja kao cjelinu, a ne kao pojedinačne i odvojene događaje (*Ivanova protiv Bugarske*, stavak 83.). Osim toga, Sud se uvijek mora uvjeriti da se odluke koje su donijele državne vlasti u području slobode vjeroispovijedi temelje na prihvatljivoj ocjeni relevantnih činjenica (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavak 138.).

2. Pozitivne obveze država ugovornica

48. Prema odredbama članka 1. Konvencije države ugovornice moraju „osigurati[i] ... svakoj osobi pod svojom jurisdikcijom prava i slobode određene u [Konvenciji]”. Stoga se ta negativna obveza države da se suzdrži od miješanja u prava zajamčena člankom 9. može povezati s *pozitivnim obvezama* neodvojivima od tih prava, među ostalim, kada su osporena djela počinile privatne osobe i stoga se ona ne mogu izravno pripisati tuženoj državi. Zato je za izvršenje tih obveza ponekad potrebno provesti mjere kojima se osigurava poštovanje slobode vjeroispovijedi sve do razine *međusobnih odnosa pojedinaca* (*Siebenhaar protiv Njemačke*, stavak 38.). Iako se granicu između pozitivnih i negativnih obveza država iz Konvencije ne može precizno odrediti, primjenjiva načela nisu zbog toga manje usporediva (*Izzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 96.). U oba se konteksta mora uzeti u obzir pravedna ravnoteža koja se mora postići između suprotstavljenih interesa pojedinca i zajednice kao cjeline te u oba konteksta država uživa određenu *slobodu procjene*. Nadalje, ciljevi iz drugog stavka mogli bi biti relevantni čak i u kontekstu pozitivnih obveza iz prvog stavka članka 9. (*Jakóbski protiv Poljske*, stavak 47., *Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 84.).

49. Pozitivne obveze iz članka 9. mogu uključivati osiguranje učinkovitog i pristupačnog sredstva za zaštitu prava zajamčenih tom odredbom, što obuhvaća i uspostavljanje regulatornog okvira za upravno-pravne i izvršne mehanizme za zaštitu prava pojedinaca i provedbu, prema potrebi, relevantnih koraka (*Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*, stavak 86.).

50. Člankom 9. kao takvim ne jamči se pravo na *preventivne mjere* za zaštitu slobode vjeroispovijedi (*Hernandez Sanchez protiv Španjolske*, odluka Komisije).

E. Preklapanja zaštita iz članka 9. i ostalih odredbi Konvencije

51. Materijalni sadržaj članka 9. Konvencije takav je da se ponekad preklapa sa sadržajem drugih odredbi Konvencije. To znači da isti prigovor podnesen Sudu može ponekad biti obuhvaćen većim brojem članaka. U takvim predmetima Sud u pravilu donosi odluku o ocjeni prigovora na temelju samo jednog članka, odnosno onog za koji smatra da je relevantniji u kontekstu konkretnih okolnosti predmeta. No pritom ima na umu i druge članke te tumači odabrani članak s obzirom na te druge članke. Članci za koje je najvjerojatnije da će se pojaviti uz članak 9. za iste činjenice i iste prigovore jesu:

(a) *članak 6. stavak 1. Konvencije* (pravo na pošteno suđenje, osobito pravo na pristup sudu). U predmetu koji se odnosio na odbijanje grčkog Kasacijskog suda da prizna pravnu osobnost katedrali rimokatoličke biskupije na Kreti, čime joj je uskratio *locus standi* da zaštiti svoju imovinu, Sud je prigovore tijela podnositelja zahtjeva odlučio ocijeniti isključivo na temelju članka 6. stavka 1.

Konvencije umjesto na temelju članka 9. (*Katolička crkva Khanije protiv Grčke*, stavci 33. i 50.). Slično tome, u predmetu koji se odnosio na navodno neizvršenje pravomoćne presude kojom se priznaje pravo župe i njezinih članova na sahranu pokojnika na lokalnom groblju u skladu s njihovim posebnim obredima Sud je odlučio ispitati prigovor isključivo na temelju članka 6. stavka 1. (*Grkokatolička župa Pesceana protiv Rumunjske* (odl.), stavak 43.).

(b) *članak 8. Konvencije* (pravo na poštovanje privatnog i/ili obiteljskog života) Sud je ispitivao zahtjeve:

– isključivo na temelju članka 8. ili na temelju članka 8. u vezi s člankom 14.: na primjer, u slučaju odluke domaćih sudova da skrbništvo nad maloljetnom djecom dodijele jednom roditelju u pravilu zbog toga što je drugi roditelj Jehovin svjedok. (*Hoffmann protiv Austrije*; *Palau- Martinez protiv Francuske*; *Ismailova protiv Rusije*). Sud je istaknuo da praktični mehanizmi za ostvarivanje roditeljskog prava koje domaći sudovi utvrde ne smiju kao takvi kršiti slobodu podnositelja zahtjeva da iskazuje svoju vjeroispovijed (*Deschomets protiv Francuske* (odl.)).

– na temelju članka 8. tumačenog s obzirom na članak 9: u slučaju premještanja državnog službenika zbog njegovih vjerskih uvjerenja, koja su bila poznata drugim osobama, no ipak su isključivo privatno pitanje, i religioznog ponašanja njegove žene (*Sodan protiv Turske*, stavak 30.)

(c) *članak 10.* (sloboda izražavanja). Sud je ispitivao zahtjeve isključivo na temelju članka 10.: na primjer, u slučaju kada je državno tijelo neovisnoj radijskoj postaji zabranilo emitiranje plaćenog vjerskog oglasa (*Murphy protiv Irske*) ili kada je nadležno tijelo odbilo dodijeliti dozvolu za emitiranje radijskoj postaji s kršćanskim vjerskim programom (*Glas Nadezhda EOOD i Anatoliy Elenkov protiv Bugarske*). Stoga, s obzirom na to da je podnositelj zahtjeva prigovorio na miješanje u izražavanje njegovih uvjerenja i mišljenja putem informacija koje emitira, članak 10. predstavlja *lex specialis* u odnosu na članak 9. pa se prigovor ne treba zasebno ispitivati na temelju članka 9. (*Balsytė-Lideikienė protiv Litve* (odl.)).

(d) *članak 11.* (sloboda okupljanja i udruživanja) Sud je ispitivao zahtjeve:

- isključivo na temelju članka 9.: na primjer, u slučaju prigovora koji je podnio muškarac s prigovorom savjesti koji nije pripadnik nijedne vjerske ni pacifističke organizacije i koji se pozvao na članak 11. u svojoj tvrdnji da je odbijanje njegova zahtjeva za oslobađanje od služenja vojnog roka povreda njegove negativne slobode da ne bude sljedbenik određene vjeroispovijedi ili član neke organizacije (*Papavasiliakis protiv Grčke*, stavci 34. – 35.).
- na temelju članka 9. tumačenog s obzirom na članak 11.: na primjer, u slučaju miješanja države u spor između dvije suparničke skupine unutar iste vjerske zajednice (*Hassan i Tchaouch protiv Bugarske* [VV], stavak 65.), raspuštanja vjerske organizacije (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*, stavci 102. – 103.) ili dugotrajnog odbijanja da se vjerskoj zajednici prizna pravna osobnost (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, stavak 60.)
- na temelju članka 9. tumačenog s obzirom na članak 11. i članak 6. stavak 1.: na primjer, u slučaju kada su domaće vlasti odbile upisati promjenu statuta vjerske organizacije čiji je cilj bila ratifikacija promjene denominacije organizacije (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavak 152.)
- na temelju članka 11. (sloboda udruživanja) tumačenog s obzirom na članak 9.: na primjer, u slučaju odbijanja registracije vjerske organizacije (*Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije) protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, stavak 61.) ili odbijanja obnavljanja njezine registracije (*Moskovski ogranak Vojske spasa protiv Rusije*, stavci 74. – 75., *Zajednica Bektaša i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije**, stavak 46.). Vidi obrnutu situaciju u presudama u predmetima *Genov protiv Bugarske*, stavak 38., i *Metodiev i drugi protiv Bugarske*, stavak 26., u kojima je odbijanje registracije vjerske zajednice Sud odlučio ispitati na temelju članka 9. tumačenog s obzirom na članak 11.
- na temelju članka 11. (sloboda udruživanja) tumačenog s obzirom na članak 9.: na primjer, u slučaju odbijanja obnavljanja registracije vjerske organizacije (*Moskovski ogranak Vojske spasa protiv Rusije*, stavci 74. – 75.)

- na temelju članka 11. (sloboda udruživanja) tumačenog s obzirom na članak 9.: na primjer, u slučaju kada je skupini koja praktično vrši neodruđiv pristup povijesnoj lokaciji Stonehenge radi proslave ljetnog solsticija (*Pendragon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije; vidi obrnutu situaciju u predmetu *Chappell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije).

(e) *članak 1. Protokola br. 1* (zaštita vlasništva). Sud je odlučio ispitati predmete isključivo na temelju članka 1. Protokola br. 1: na primjer, u slučaju obveze zemljoposjednika koji su protivnici lova da ga trpe na svojem zemljištu (*Chassagnou i drugi protiv Francuske* [VV], *Herrmann protiv Njemačke* [VV]).

(f) *članak 2. Protokola br. 1* (pravo roditelja na poštovanje njihovih vjerskih i filozofskih uvjerenja u okviru obrazovanja njihove djece). Sud je odlučio ispitati predmete

- isključivo na temelju članka 2. Protokola br. 1: na primjer, u slučaju održavanja obvezne nastave iz vjerske kulture i morala u državnim školama i ograničenim mogućnostima za održavanje takve nastave (*Mansur Yalçın i drugi protiv Turske*) ili odbijanja obrazovnih tijela da oslobode djecu od obvezne nastave o kršćanstvu (*Folgerø i drugi protiv Norveške* [VV])
- na temelju članka 2. Protokola br. 1 i članka 9. Konvencije uzetih odvojeno: na temelju razrađene argumentacije utvrđeno je da nije došlo do povrede prvo navedenog članka te upućivanjem na tu argumentaciju utvrđeno je da nije došlo ni do povrede drugo navedenog članka (*Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske*)
- na temelju članka 2. Protokola br. 1 tumačenog s obzirom na članak 9.: na primjer, u slučaju obveznog prisustva raspela u učionicama u državnim školama (*Lautsi i drugi protiv Italije* [VV])
- na temelju članka 2. Protokola br. 1 za roditelje i članka 9. Konvencije za dijete (*Valsamis protiv Grčke*, u slučaju kazne koju je ravnatelj izrekao učeniku jer je odbio sudjelovati u školskoj povorci)
- isključivo na temelju članka 9.: na primjer, u slučaju odbijanja oslobođenja djece podnositelja zahtjeva od obvezne mješovite poduke iz plivanja (*Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*, stavci 35. i 90.), u biti jer tužena država Švicarska nije ratificirala Protokol br. 1.

52. U području obrazovanja i poučavanja članak 2. Protokola br. 1 u biti je *lex specialis* u odnosu na članak 9. Konvencije. To je točno barem kada se, kao u ovom slučaju, predmetno pitanje odnosi na obvezu država ugovornica - kako je formulirana u drugoj rečenici tog članka - da u izvršavanju svih funkcija koje preuzmu u vezi s obrazovanjem i poučavanjem poštuju pravo roditelja da osiguraju obrazovanje i poučavanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima (*Lautsi i drugi protiv Italije* [VV], stavak 59., *Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*).

II. Postupanje zaštićeno člankom 9.

A. Negativni aspekt

1. Pravo na nesudjelovanje u praktičnom vršenju vjeroispovijedi ili neotkrivanje svojih uvjerenja

53. Sloboda vjeroispovijedi podrazumijeva i negativna prava, odnosno slobodu da se ne pripada nijednoj vjeroispovijedi i da se praktično ne vrši nijedna vjeroispovijed (*Alexandridis protiv Grčke*, stavak 32.). To znači da država ne može obvezati osobu da izvrši određeni čin koji bi se razumno mogao smatrati prisezanjem određenoj vjeroispovijedi. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije zbog pravne obveze podnositelja zahtjeva da uzmu prisegu na Evanđelje da bi mogli obavljati funkciju parlamentarnih zastupnika (*Buscarini i drugi protiv San Marina* [VV], stavci 34. i 39.).

54. Negativni aspekt slobode iskazivanja vjerskih uvjerenja podrazumijeva i da se pojedince ne može

obvezati na otkrivanje njihove vjerske pripadnosti ili uvjerenja, kao i da ih se ne može prisiliti da se ponašaju na način koji bi mogao ukazivati na to da imaju ili nemaju određeno uvjerenje. Državne vlasti ne smiju se miješati u slobodu savjesti pojedinaca tako što od njih traže informacije o njihovim vjerskim uvjerenjima ili ih prisiljavaju da izraze ta uvjerenja (*Alexandridis protiv Grčke*, stavak 38., *Dimitras i drugi protiv Grčke*, stavak 78.).

55. Nadalje, to miješanje može biti neizravno, na primjer, kada službena isprava koju izdaje država sadrži polje za vjeroispovijed (osobna iskaznica, izvještaji o školskom uspjehu itd.) jer ostavljanje tog polja praznog neizbježno ima određeno značenje. Sud je konkretno u slučaju osobnih iskaznica presudio da je naznaka vjeroispovijedi na takvim ispravama, neovisno o tome je li obvezna ili ne, u suprotnosti s člankom 9. Konvencije (*Sinan Işık protiv Turske*, stavci 51. – 52. i 60.). Članak 9. također ne jamči pravo na upisivanje nečije vjeroispovijedi na osobnu iskaznicu, čak i kada je to dobrovoljno (*Sofianopoulos i drugi protiv Grčke* (odl.)). Sud je također odbio priznati potrebu za upisom vjeroispovijedi u matične knjige ili na osobne iskaznice u demografske svrhe jer bi za to nužno trebalo zakonom propisati obvezu izjašnjavanja o vjerskim uvjerenjima (*Sinan Işık protiv Turske*, stavak 44.). S druge strane, potreba zaposlenika da poslodavca unaprijed upozna sa zahtjevima svoje vjeroispovijedi na koje se želi pozvati kako bi zatražio neku povlasticu, na primjer pravo na izostanak s posla svaki petak radi odlaska u džamiju, ne može se izjednačiti s „obvezom otkrivanja svojih vjerskih uvjerenja” (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 12. ožujka 1981.).

56. Sud je utvrdio da je došlo do *povrede* članka 9. Konvencije (uzetog odvojeno ili u vezi s člankom 14. kojim je zabranjena diskriminacija):

- kada je podnositelj zahtjeva morao otkriti da nije pravoslavni kršćanin kako bi mu bilo dopušteno da dà svečanu izjavu umjesto da položi vjersku prisegu, a do čega je došlo jer je preduvjet za obavljanje pravnih zanimanja postupak polaganja prisega na sudu koji se temelji na pretpostavci da je predmetna osoba pravoslavni kršćanin i da želi položiti vjersku prisegu (*Alexandridis protiv Grčke*, stavci 36. – 41.)
- u pogledu istog pitanja kao u predmetu *Alexandridis* iako povezanog s pojedincima koji su u kaznenom postupku bili svjedoci, tužitelji ili osumnjičenici (*Dimitras i drugi protiv Grčke*, *Dimitras i drugi protiv Grčke (br. 2)*, *Dimitras i drugi protiv Grčke (br. 3)*)
- budući da nije postojala nastava iz etike koju bi podnositelj zahtjeva mogao pohađati, na izvještajima o školskom uspjehu i na osnovnoškolskoj svjedodžbi učenika koji nije pohađao vjeronauk uz predmet „Vjeronauk/etika” stavljena je crta („–”), no čak i da je u to polje unesena ocjena koja ne bi ukazivala na to da predmetni učenik nije pohađao vjeronauk ili etiku, potpuni izostanak te ocjene jasno daje do znanja da nije pohađao nijedan od tih predmeta što ga izlaže mogućoj stigmatizaciji (*Grzelak protiv Poljske*, cf. dva predmeta u kojima su tijela Konvencije slične prigovore proglasila nedopuštenima jer su očigledno neosnovani: *C.J., J.J. i E.J. protiv Poljske*, odluka Komisije, i *Saniewski protiv Poljske* (odl.)).

57. Za razliku od toga Sud je utvrdio da *nije došlo do povrede* članka 9. u predmetu u kojem su u odgovarajuće polje na poreznoj kartici podnositelja zahtjeva unesene dvije crte („–”) koje ukazuju na to da nije pripadnik nijedne od crkava ni vjerskih organizacija u čiju korist država naplaćuje crkveni porez. Sud je utvrdio da ta isprava, koja je namijenjena poslodavcu i poreznim tijelima, nije namijenjena za javnu upotrebu zbog čega je opseg osporavanog miješanja ograničen (*Wasmuth protiv Njemačke*, stavci 58. – 59.).

2. Prigovor savjesti: pravo na odbijanje postupanja koje je protivno savjesti i uvjerenjima

58. U članku 9. ne spominje se izričito pravo na prigovor savjesti ni u vojnoj ni u građanskoj sferi. Unatoč tome, Sud je utvrdio da se zaštita iz članka 9. u načelu primjenjuje na protivljenje služenju *vojnog* roka kada je ono motivirano ozbiljnim, nepremostivim sukobom između obveznog vojnog roka i savjesti pojedinca ili njegovih iskrenih i čvrstih vjerskih ili drugih uvjerenja. Odgovor na pitanje je li i u kojoj mjeri protivljenje služenju vojnog roka obuhvaćeno člankom 9. ovisit će o konkretnim

okolnostima svakog pojedinačnog predmeta (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavci 92. – 111., *Enver Adami protiv Turske*, stavak 75.). Svaki sustav obveznog vojnog roka nameće veliko opterećenje građanima. Smatrat će se prihvatljivim ako se pravično dijeli i ako se oslobođenja od te obveze temelje na čvrstim i uvjerljivim razlozima (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavak 125.). Stoga je legitimno da nacionalne vlasti prethodno ispituju zahtjev za priznavanje statusa osobe s prigovorom savjesti, osobito s obzirom na to da države ugovornice imaju određenu slobodu procjene u utvrđivanju okolnosti pod kojima priznaju pravo na prigovor savjesti i u uvođenju mehanizama za razmatranje zahtjeva za status osobe s prigovorom savjesti u vojnoj sferi (*Enver Aydemir protiv Turske*, stavak 81.).

59. Iako nije utvrđena precizna definicija prigovora savjesti, Sud je smatrao prikladnim osloniti se na mišljenje Odbora Ujedinjenih naroda za ljudska prava da se prigovor savjesti temelji na pravu na slobodu mišljenja, savjesti i vjeroispovijedi kada je u sukobu s obveznom upotrebom sile na štetu ljudskih života. Primjenom članka 9. Konvencije Sud je ograničio prigovor savjesti na vjerska ili druga uvjerenja koja konkretno obuhvaćaju čvrsto, trajno i iskreno protivljenje svakom sudjelovanju u ratu ili nošenju oružja (*Enver Aydemir protiv Turske*, stavak 81.).

60. Država koja (još) nije uspostavila alternativu za služenje vojnog roka kako bi riješila mogući sukob između savjesti pojedinca i vojnih obveza uživa samo ograničenu slobodu procjene i mora iznijeti uvjerljive i neotklonjive razloge koji opravdavaju bilo kakvo miješanje. Ona konkretno mora pokazati da je miješanje bilo „neodgodiva društvena potreba” (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavak 123.).

61. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. zato što je podnositelj zahtjeva, Jehovini svjedok (vjerska skupina kojoj je jedno od uvjerenja da se protivi vojnom roku, čak i ako se služi bez nošenja oružja), osuđen zbog izbjegavanja obveznog vojnog roka jer zakonom nije bila predviđena mogućnost civilne službe (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavak 110.). Sud je naknadno utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u nizu predmeta koji su iznimno slični predmetu *Bayatyan*, a vodili su se protiv Armenije (*Bukharatyan protiv Armenije*, *Tsaturyan protiv Armenije*) i Turske (*Erçep protiv Turske*, *Feti Demirtaş protiv Turske*, *Buldu i drugi protiv Turske*). U predmetu *Feti Demirtaş protiv Turske* Sud je utvrdio da činjenica da je podnositelj zahtjeva, koji je nekoliko puta osuđen, konačno razvojačen na temelju liječničkog nalaza u kojem mu je dijagnosticiran poremećaj prilagodbe nije promijenila ništa i da mu ne oduzima status „žrtve”, nego upravo suprotno, njegov psihološki poremećaj pojavio se tijekom služenja vojnog roka, što čini odgovornost tužene države samo još većom (stavci 73. – 77. i 113. – 114.).

62. Svi prethodno navedeni predmeti odnosili su se na osobe s prigovorom savjesti koje su Jehovini svjedoci. No Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. i u dva predmeta koji su se odnosili na pacifiste koji nisu spominjali vjerska uvjerenja. U tim se predmetima Sud usredotočio na pozitivne obveze države i utvrdio da je došlo do povrede jer u turskom pravnom sustavu ne postoji učinkovit i pristupačan postupak u okviru kojeg bi podnositelji zahtjeva mogli utvrditi mogu li tražiti status osobe s prigovorom savjesti (*Savda protiv Turske*, *Tarhan protiv Turske*). U prijašnjem predmetu protiv Rumunjske podnositelj zahtjeva prigovorio je na to da je bio žrtva diskriminacije jer su mu nacionalne vlasti odbile priznati status osobe s prigovorom savjesti zbog toga što u skladu s domaćim pravom taj status mogu dobiti samo osobe čiji se prigovor temelji na vjerskim razlozima, a on je samo pacifist. Unatoč tome, budući da podnositelj zahtjeva nikad nije osuđen niti je protiv njega vođen sudski postupak, a obvezni vojni rok u vrijeme mira ukinut je u Rumunjskoj, Sud je smatrao da više ne može tvrditi da je „žrtva” navodne povrede (*Butan protiv Rumunjske* (odl.)). Općenito govoreći, osoba ne mora pripadati određenoj vjeroispovijedi ili pacifističkoj organizaciji da bi joj se priznao status osobe s prigovorom savjesti (*Papavasiliakis protiv Grčke*).

63. Sud je utvrdio da članak 9. nije primjenjiv u predmetu turskog državljanina koji je uhićen i osuđen jer je odbio služiti obvezni vojni rok zbog toga što, iako ne može služiti vojni rok za sekularnu Republiku Tursku, mogao bi to učiniti u sustavu koji se temelji na Kuranu i šerijatskom zakonu. Drugim riječima, podnositelj zahtjeva nije se pozvao ni na vjersko načelno protivljenje služenju vojnog roka ni na jednu drugu pacifističku ili antimilitarističku filozofiju. Stoga se prigovor podnositelja zahtjeva nije odnosio na iskazivanje „vjeroispovijed[i] ili uvjerenj[a] bogoslužjem, poučavanjem, praktičnim vršenjem [ili] obredima” u smislu članka 9. stavka 1. (*Enver Aydemir protiv Turske*, stavci 79. – 84.).

64. Čak i kada je država omogućila oslobođanje od obveznog vojnog roka i uvela alternativnu civilnu službu, ta činjenica sama po sebi nije dovoljna da se osigura usklađenost s pravom na prigovor savjesti kako je zajamčen člankom 9. Konvencije. Prvo, pozitivne obveze države mogu uključivati uspostavljanje učinkovitog i pristupačnog postupka za zaštitu tog prava, a osobito donošenje zakonskog okvira kojim se uspostavlja izvršiv sudski mehanizam za zaštitu prava pojedinaca te se prema potrebi donose odgovarajuće posebne mjere. Nacionalne vlasti stoga imaju pozitivnu obvezu osiguranja učinkovitog i pristupačnog postupka za utvrđivanje imaju li osobe kojima je on namijenjen pravo na status osobe s prigovorom savjesti (*Papavasylakis protiv Grčke*, stavci 51. – 52.). Nacionalno tijelo nadležno za provedbu tog postupka ima potpuno legitimno pravo obaviti razgovor s predmetnim pojedincem kako bi ocijenila ozbiljnost njegovih uvjerenja i spriječila sve pokušaje zloupotrebe mogućnosti oslobođenja pojedinaca koji mogu služiti svoj vojni rok (*Papavasylakis protiv Grčke*, stavak 54.). No istraga tog tijela mora ispunjavati uvjete pristupačnosti i učinkovitosti prema kojima osobe odgovorne za istragu moraju biti neovisne (*ibid.*, stavak 60).

65. Stoga je Sud utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u predmetu muškarca koji je tvrdio da je osoba s prigovorom savjesti iako nije pripadnik neke određene vjeroispovijedi niti član pacifističke organizacije. Pojavio se pred Posebnim odborom vojske kako bi obrazložio svoje razloge za zahtjev za oslobođanje. Posebni odbor inače se sastoji od pet članova, dva vojnika i tri civila, no na predmetni dan dva civilna člana (sveučilišni profesori) nisu bili prisutni niti su pronađene zamjene za njih. Budući da je ipak bio dovoljan broj prisutnih, Odbor je u sastavu u kojem su većina članova bili vojnici odbila zahtjev podnositelja zahtjeva. Vrhovni upravni sud također je odbio žalbu podnositelja zahtjeva te mu je izrečena visoka novčana kazna zbog neposluha. Sud je utvrdio da su grčke vlasti prekršile svoju obvezu osiguranja da se razgovori s osobama s prigovorom savjesti pred Posebnim odborom vode u uvjetima koji jamče postupovnu učinkovitost i jednaku zastupljenost koje su propisane domaćim pravom (*Papavasylakis protiv Grčke*, stavak 60.).

66. Drugo, obavljanje alternativne službe mora ispunjavati određene uvjete ili, drugim riječima, alternativno rješenje države mora biti u skladu sa zahtjevima savjesti i uvjerenja pojedinca. Unatoč tome što države ugovornice imaju određenu slobodu procjene u organizaciji i provedbi svojih sustava alternativne službe, one to moraju bilo u zakonu bilo u praksi provoditi na način kojim će se osigurati da je riječ o stvarnoj alternativnoj službi koja je očito civilna te ne bi smjela biti ni odvrćajuća ni represivna. Pri odlučivanju o tome je li alternativna služba stvarno civilna Sud je uzeo u obzir nekoliko čimbenika, uključujući prirodu poslova koji se obavljaju, nadležno tijelo, nadzor, primjenjiva pravila i izgled (*Adyan i drugi protiv Armenije*, stavci 67. – 68.).

67. Stoga je Sud utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u predmetu četiriju armenskih Jehovinih svjedoka koji su osuđeni jer su odbili služenje vojnog roka i alternativnu civilnu službu zbog svojih vjerskih uvjerenja. Iako su obveznici mogli odabrati služenje civilne službe i upućeni su na rad u civilne institucije kao što su sirotišta, domovi za umirovljenike i bolnice, sustav koji je u predmetnom razdoblju bio dostupan podnositeljima zahtjeva nije bio stvarno civilan jer je imao dva nedostatka. Prvo, služba nije bilo dovoljno odvojena od vojnog sustava: vojska je bila uključena u nadzor civilnih institucija, pri čemu je provodila redovite provjere na licu mjesta, poduzimala mjere u slučaju neodobrenog izostanka s posla, naređivala premještaje i određivala zaduženja i primjenu vojnih propisa. Kad je riječ o izgledu, civilni obveznici morali su nositi uniformu. Drugo, program je trajao znatno duže od uobičajenog vojnog roka (42 mjeseca u odnosu na 24 mjeseca), što je nužno imalo odvrćajući ili čak represivni učinak (*Adyan i drugi protiv Armenije*, stavci 69. – 72.).

68. Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 14. (zabrana diskriminacije) u vezi s člankom 9. u tri predmeta u kojima su starješine Jehovinih svjedoka u Austriji prigovorili da im je odbijeno potpuno oslobođanje od vojnog roka i alternativne civilne službe jer je to oslobođenje namijenjeno isključivo vjerskim službenicima „priznatih vjerskih udruženja” i nije bilo predviđeno za „registrirane” vjerske organizacije, što su Jehovini svjedoci tada bili, usprkos sličnostima u funkcijama koje izvršavaju svi vjerski službenici (*Löffelmann protiv Austrije*; *Gütl protiv Austrije*, *Lang protiv Austrije*). S druge strane, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 9. u predmetu u kojemu je evangeličkom propovjedniku odbijeno potpuno oslobođanje od vojnog roka i civilne službe. U tom je predmetu Sud primijetio da podnositelj zahtjeva nije ni u jednom trenutku podnio zahtjev za priznavanjem statusa „priznatog vjerskog udruženja” pa se on ne može uspoređivati s vjerskim

službenicima koji obavljaju bogoslužje u takvim udruženjima (*Koppi protiv Austrije*).

69. Kad je riječ o naknadi za osobe koje su u prošlosti pretrpjele povredu prava na prigovor savjesti, Sud je proglasio očigledno neosnovanim zahtjev koji je podnio adventist sedmog dana koji je unovačen tijekom komunizma i osuđen na kaznu zatvora zbog „neposluha” jer je odbio položiti prisegu i prisustvovati na simboličnom izdavanju oružja u subotu. Nakon pada komunizma i uspostavljanja demokratskog sustava nije dobio veću mirovinu ni druge povlastice zakonom predviđene za žrtve političkog progona iz starog sustava s obzirom na to da je domaćom sudskom praksom utvrđeno da se osuđujuće presude zbog vojnog neposluha, neovisno o razlozima za njega, ne smatraju „političkim progonom”. Podnositelj zahtjeva prigovorio je na temelju članka 14. u vezi s člankom 9. na odbijanje domaćih sudova da uzmu u obzir činjenicu da je osuđujuća presuda protiv njega bila motivirana njegovim vjerskim uvjerenjima. Sud je utvrdio da, iako bi pozitivne obveze iz članka 14. mogle prisiliti državu da ukloni negativne posljedice koje su osobe s prigovorom savjesti pretrpjele zbog osuđujućih presuda zbog vojnog neposluha, one ni na koji način ne podrazumijevaju naknadno pozitivno utvrđivanje vrijednosti tih osuđujućih presuda u obliku dodjele financijskih povlastica predviđenih za druge kategorije osoba. U tom je predmetu osporavana sudska praksa imala objektivno i razumno opravdanje koje je bilo u skladu s uobičajenom slobodom procjene države (*Baciu protiv Rumunjske* (odl.)).

70. U području *školstva* Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. u predmetima u kojima su dvije mlade Jehovine svjedokinje koje su pohađale državnu srednju školu u Grčkoj kažnjene jednodnevnom odnosno dvodnevnom suspenzijom iz škole jer su odbile sudjelovati na školskoj povorci kojom se obilježavala godišnjica početka rata između fašističke Italije i Grčke. Podnositeljice zahtjeva obavijestile su ravnatelje svojih škola da im njihova vjerska uvjerenja brane sudjelovanje u školskoj povorci kojom se pred civilnim, crkvenim i vojnim tijelima obilježava rat, nakon koje će se održati službena misa i koja će se održati na isti dan kad i vojna povorka. Budući da je utvrdio da nije došlo do povrede prava roditelja da svojim kćerima osiguraju obrazovanje i poučavanje u skladu sa svojim filozofskim uvjerenjima (članak 2. Protokola br. 1), Sud je donio isti zaključak u pogledu prava njihovih kćeri na slobodu vjeroispovijedi. Primijetio je da su one oslobođene od vjeronauka i pravoslavne mise u skladu sa svojim zahtjevima. Kad je riječ o obveznom sudjelovanju u školskoj povorci, Sud je utvrdio da ni svrha ni način organizacije povorke ni na koji način nisu mogli uvrijediti pacifistička uvjerenja djevojaka te da takvo obilježavanje nacionalnih događaja na svoj način ima i pacifističke ciljeve i u javnom je interesu (*Valsamis protiv Grčke; Efstratiou protiv Grčke*).

71. U *građanskom* području interes podnositelja zahtjeva da se ne mora ponašati suprotno svojoj savjesti može u velikoj mjeri biti ograničen javnim interesom da se osigura jednako postupanje prema svim korisnicima, osobito prema istospolnim parovima (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 105.). Komisija je također prihvatila da uvjerenja izražena pri primjeni klauzule o savjesti u profesionalnom kontekstu, na primjer klauzule savjesti odvjetnika, mogu u načelu biti obuhvaćena područjem primjene članka 9. Stoga, s obzirom na njezinu specifičnost i ne dovodeći u pitanje njezinu profesionalnu prirodu, takva klauzula može se pomiješati s osobnim uvjerenjima odvjetnika u svojstvu privatne osobe, a ne u svojstvu službenika suda (*Mignot protiv Francuske*, odluka Komisije).

72. Sud je utvrdio da do povrede članka 9. (uzetog odvojeno ili u vezi s člankom 14. kojim je zabranjena diskriminacija) nije došlo u sljedećim predmetima:

- disciplinskog postupka koji je pokrenula lokalna vlast protiv zaposlenice kršćanke koja je odbila raditi na upisu građanskih zajednica istospolnih parova u matične knjige, i njezina otpuštanja nakon tog postupka (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavci 102. – 106.)
- disciplinskog postupka protiv zaposlenika privatnog društva koji je odbio liječiti istospolne parove te njegova otpuštanja nakon tog postupka (*ibid.*, stavci 107. – 110.).

73. Tijela Konvencije odbila su priznati i pravo na prigovor savjesti, a time i utvrdila da nije došlo do povrede članka 9., u sljedećim predmetima:

- odbijanja kvekera pacifista da plaća određeni dio svog poreza dok ne bude siguran da taj dio neće biti namijenjen financiranju vojnog sektora (*C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka

Komisije; taj je pristup potvrđen u predmetu *H. i B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisija) te odbijanja francuskog poreznog obveznika, protivnika pobačaja, da plaća dio svog poreza koji je namijenjen financiranju pobačaja (*Bouessel du Bourg protiv Francuske*, odluka Komisije). U svim tim predmetima Sud je smatrao da opća obveza plaćanja poreza sama po sebi ni na koji način ne utječe na savjest pojedinca s obzirom na to da je neutralnost obveze potkrijepljena činjenicom da porezni obveznici ne mogu utjecati na namjenu prihoda od poreza niti odlučivati o tome za što će se ti porezi namijeniti nakon naplate poreza.

- disciplinske kazne izrečene odvjetniku jer je službeno odbio izvršavati zadatke koji su mu službeno dodijeljeni u skladu sa zakonom, odnosno zastupati osobe zadržane u policijskom pritvoru, zbog toga što se načelno protivio predmetnom zakonu. Iako je uvažila da bi profesionalna klauzula savjesti odvjetnika mogla biti obuhvaćena područjem primjene članka 9., Komisija je primijetila da je podnositelj zahtjeva samo osporio predmetni pravni sustav, a da pritom ni u jednom trenutku nije prigovorio na to što je bio obavezan raditi na predmetu kojem se protivi njegova savjest, što bi mu omogućilo pozivanje na tu klauzulu (*Mignot protiv Francuske*, odluka Komisije).
- predmetu u kojem su podnositelji zahtjeva, suvlasnici jedne ljekarne, odbili prodavati kontracepcijske tablete u svojoj ljekarni zbog svojih vjerskih uvjerenja (*Pichon i Sajous protiv Francuske* (odl.)).

74. Sud je odbio i sljedeće zahtjeve:

- zahtjev koji je podnio nezaposleni muškarac koji je naveo da ne pripada nijednoj vjeroispovijedi, a kojem je isplata naknade za nezaposlenost privremeno obustavljena jer je odbio prihvatiti posao službenika na recepciji jednog centra za konferencije i seminare koji pripada lokalnoj protestantskoj crkvi. Sud je primijetio da predmetni posao uključuje tek pružanje pomoći klijentima, što po definiciji nije ni na koji način povezano ni s kojim vjerskim uvjerenjem, te da nije pokazano da bi taj posao uzrokovao povredu slobode podnositelja zahtjeva da nema vjeroispovijed (*Dautaj protiv Švicarske* odl.)).
- zahtjev koji je podnio liječnik zaposlen u državnom zavodu za zdravstveno osiguranje koji je otpušten jer je odbio obaviti medicinski pregled jednog pripravnika jer se bojaio „moguće predrasude“ koja bi mogla otežati budući rad s tim pripravnikom. Sud je primijetio da podnositelj zahtjeva time nije iskazao dosljedan stav o temeljnom problemu i da nije obrazložio moralnu dilemu koju je htio otkloniti. Stoga nije došlo do „iskazivanja osobnih uvjerenja“ u smislu članka 9. (*Blumberg protiv Njemačke* (odl.)).
- zahtjev koji je podnijelo nekoliko ruskih državljana koji su prigovorili na zakonodavstvo kojim je svim poreznim obveznicima dodijeljen poseban „porezni broj“ i koji su oni smatrali pretkazanjem antikrista. Sud je primijetio da je ta mjera primijenjena neutralno i općenito u javnoj sferi te da podnositelji zahtjeva nisu imali obvezu da podnesu zahtjev za dobivanje poreznog broja ni da ga upotrebljavaju s obzirom na to da je u zakonu većini poreznih obveznika izriekom dopušteno da ga ne upotrebljavaju u službenim ispravama. Nadalje, Sud ponavlja da se sadržaj službenih isprava ili baza podataka ne može određivati na temelju želji pojedinaca koji se u njima pojavljuju. Stoga nije došlo do miješanja u prava zajamčena člankom 9. (*Skugar i drugi protiv Rusije* (odl.)).

B. Pozitivni aspekt

1. Opća načela

75. Iako je sloboda vjeroispovijedi prvenstveno pitanje savjesti pojedinca, ona podrazumijeva među ostalim i slobodu da osoba „[svoju] vjeroispovijed iskazuje“ sama i privatno ili u zajednici s drugima, javno i u krugu onih s kojima dijeli svoju vjeru. U članku 9. naveden je niz načina na koje se vjeroispovijed ili uvjerenje može iskazati, konkretno bogoslužje, poučavanje, praktično vršenje i obredi (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 114.).

76. Osim u vrlo izvanrednim slučajevima, pravo na slobodu vjeroispovijedi kako je zajamčeno

Konvencijom nije spojivo ni s jednom ovlasti države da ocjenjuje legitimnost vjerskih uvjerenja ili načine na koji se ta uvjerenja iskazuju (*Hassan i Tchaouch protiv Bugarske* [VV], stavak 76., *Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 107.). Istina je da se vjerska i filozofska uvjerenja odnose na stav pojedinaca prema vjeroispovijedi, području u kojem čak i subjektivna poimanja mogu biti važna s obzirom na činjenicu da su vjeroispovijedi vrlo širok dogmatski i moralni subjekt koji nudi ili može nuditi odgovore na sva filozofska, kozmološka ili moralna pitanja (*Izzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 107.). Prema tome, država ima malu slobodu procjene i mora iznijeti ozbiljne i neotklonjive razloge za miješanje u odluke koje osobe donose pri postupanju u skladu s vjerskim standardom ponašanja u okviru svoje osobne autonomije. Miješanje može biti opravdano u smislu članka 9. stavka 2. ako te odluke nisu spojive s ključnim načelima na kojima se temelji Konvencija, na primjer poligamni ili maloljetnički brakovi ili očita povreda jednakosti spolova, ili ako su te odluke vjernici donijeli na silu ili pod prinudom (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*).

77. Člankom 9. nije zaštićeno svako postupanje motivirano ili nadahnuto vjeroispovijedi ili uvjerenjem i ne jamči uvijek pravo da se u javnoj sferi ponaša na način koji je sukladan s ili nadahnut vjeroispovijedi ili uvjerenjem pojedinca (*Kalaç protiv Turske*). Slično tome, opće je pravilo da se njime ne dodjeljuje pravo da se zbog vjerskih uvjerenja odbije poštovanje zakonodavstva čiju provedbu predviđa i sama Konvencija i koje se primjenjuje neutralno i općenito (*Fränklin-Beentjes i CEFLU-Luz da Floresta protiv Nizozemske* (odl.)).

Da bi se određeno postupanje koje je nadahnuto ili motivirano vjeroispovijedi ili skupom uvjerenja ili na koje je utjecala ta vjeroispovijed ili skup uvjerenja smatralo „iskazivanjem” posljednje navedenoga u smislu članka 9., to postupanje mora biti usko povezano s predmetnom vjeroispovijedi ili uvjerenjima. Jedan primjer takvog postupanja jest bogoslužje ili pobožnost koji čine sastavni dio praktičnog vršenja vjeroispovijedi ili uvjerenja u nekom općepriznatom obliku. No iskazivanje vjeroispovijedi ili uvjerenja nije ograničeno na takvo postupanje. Postoji li dovoljno uska i izravna veza između postupanja i uvjerenja iz koje ono proizlazi mora se utvrđivati s obzirom na činjenice u svakom konkretnom predmetu. Točnije, podnositelji zahtjeva koji tvrde da određeno postupanje proizlazi iz njihove slobode iskazivanja vjeroispovijedi ili uvjerenja ne moraju utvrditi da su postupali u skladu s nekom dužnosti koju propisuje predmetna vjeroispovijed (*S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 55.). Na primjer, Sud je na temelju službenog stajališta islamske zajednice u tuženoj državi potvrdio da je želja muškarca muslimanske vjeroispovijedi da nosi takiju, što nije stroga vjerska obveza, no ipak je toliko čvrsto ukorijenjena u tradiciji da je mnogi smatraju vjerskom dužnosti, zaštićena člankom 9. (*Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, stavak 30.).

78. Pri ostvarivanju svoje slobode iskazivanja vjeroispovijedi pojedinci ponekad moraju uzeti u obzir svoju konkretnu profesionalnu ili ugovornu situaciju (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 12. ožujka 1981., *Kalaç protiv Turske*, stavak 27.). Na primjer, Sud je proglasio očigledno neosnovanim zahtjev koji je podnio podnositelj zahtjeva čije je odobrenje za obavljanje privatne zaštitarske djelatnosti povučeno jer je on postao član aumističke zajednice Mandaroma zbog čega više nije ispunjavao kriterij „časti” koji je prema švicarskom zakonu preduvjet za dodjelu tog odobrenja. Domaći sudovi utvrdili su da je vođa te zajednice opasan, da se njegovo učenje odnosi na neizbježnost apokalipse, da je vjerojatno da će potaknuti svoje pripadnike da počine samoubojstvo ili nasilna djela te, naposljetku, da bi stavljanje mogućnosti svojstvenih vođenju zaštitarskog društva u ruke sljedbenika takve organizacije moglo dovesti u opasnost javni red i mir i sigurnost. Sud je u biti potvrdio zaključke domaćih sudova i utvrdio da je osporavano miješanje u skladu s člankom 9. stavkom 2. Konvencije (*C.R. protiv Švicarske* (odl.)).

79. U nastavku slijedi pregled sudske prakse Suda koja obuhvaća različite načine iskazivanja slobode vjeroispovijedi: od osobnih i intimnih načina (povezanih sa zdravstvenim pitanjima) do kolektivnih i javnih načina (povezanih sa slobodom kolektivnog bogoslužja i prava na uspostavljanje mjesta za bogoslužje).

2. Sloboda vjeroispovijedi te pitanja fizičkog i mentalnog zdravlja

80. Sud je presudio da odbijanje *transfuzija krvi*, na što Jehovini svjedoci pristaju dobrovoljno, u načelu je pitanje osobne autonomije pojedinca i kao takvo je zaštićeno člancima 8. i 9. Konvencije. U tom je

kontekstu Sud prvo primijetio da se odbijanje transfuzije ne bi moglo izjednačiti sa samoubojstvom jer Jehovini svjedoci nisu odbili liječničku pomoć, nego je transfuzija bila jedini medicinski postupak koji su odbili iz vjerskih razloga. Čak i ako pacijent odbije transfuziju koja je prema mišljenju liječnika neupitno ključna za spašavanje njegova života ili sprečavanje nepopravljive štete njegovom zdravlju, Sud smatra da sloboda življenja života po vlastitom izboru uključuje slobodu obavljanja aktivnosti za koje se smatra da mogu uzrokovati tjelesno oštećenje ili su opasne za predmetnog pojedinca. U sferi liječničke pomoći, čak i kada bi odbijanje određenog liječenja moglo imati smrtonosni ishod, prisila na medicinski postupak bez pristanka mentalno sposobnog odraslog pacijenta bila bi miješanje u njegovo pravo na fizički integritet i povreda njegovih prava zaštićenih člankom 8. No, da bi se ta osobna sloboda doista mogla ostvariti, pacijenti moraju biti sposobni donositi odluke u skladu sa svojim mišljenjima i vrijednostima, čak i ako se drugima ti izbori čine nerazumnima, nepromišljenima ili ishitrenima. Nakon razmatranja mjerodavnog domaćeg zakonodavstva Sud je utvrdio da ono pruža dovoljnu zaštitu slobode izbora odraslih pacijenata i objektivnih interesa maloljetnika (davanjem sudovima ovlast da ponište roditeljevo odbijanje medicinskog postupka koji bi vjerojatno spasio život djeteta). Stoga zabrana transfuzija krvi u učenju Jehovinih svjedoka ne može poslužiti kao opravdanje za raspuštanje organizacija i zabranu njezinih aktivnosti (*Jehovini svjedoci u Moskvi protiv Rusije*, stavci 131. – 144.).

81. Kad je riječ o slobodi vjeroispovijedi pacijenata u psihijatrijskim bolnicama, zbog podređenosti i nemoći koje su tipične za takve pacijente potrebno je posebno oprezno ispitati jesu li ispunjeni zahtjevi Konvencije i osobito njezinog članka 9. (*Mockutė protiv Litve*, stavak 122.). Istina je da će tijekom psihijatrijskog liječenja psihijatri s pacijentom možda morati razgovarati o različitim pitanjima, uključujući vjeroispovijed. No neprihvatljivo je da se psihijatar raspituje o uvjerenjima pacijenta kako bi ih „ispravio” kada ne postoji jasna i neposredna opasnost da će ta uvjerenja dovesti do postupaka opasnih za pacijenta ili druge (*Mockutė protiv Litve*, stavak 129.).

Sud je stoga utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u predmetu u kojem je ženi koja se bavila meditacijom u okviru vjerskog pokreta Osho i koja je prisilno primljena u psihijatrijsku bolnicu dijagnosticirana akutna psihoza pa je ona tamo zadržana 52 dana, a tijekom tog razdoblja bolničko osoblje pokušalo je „ispraviti” njezina uvjerenja tako što su ih obezvjeđivali i poticali je da kritizira meditaciju i pokret Osho. S obzirom na činjenicu da je hospitalizacija podnositeljice zahtjeva duža od dva dana bila nezakonita i neopravdana prema domaćem pravu te da je podnositeljica zahtjeva bila vrlo ovisna, ranjiva i nemoćna u odnosu na psihijatre, Sud je utvrdio da je došlo do miješanja u njezinu slobodu vjeroispovijedi i da to miješanje nije bilo „propisano zakonom” (*Mockutė protiv Litve*, stavci 107. – 131.).

3. Pridržavanje pravila o prehrani

82. Pridržavanje pravila o prehrani koja propisuje vjeroispovijed ili filozofski sustav jest „praksa” zaštićena člankom 9. stavkom 1. Konvencije (*Cha’are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske* [VV], stavci 73. – 74, *Jakóbski protiv Poljske*).

Sud je u dva predmeta utvrdio da je došlo do povrede članka 9. jer je uprava zatvora odbila osigurati podnositeljima zahtjeva, zatvorenicima budističke vjeroispovijedi, obroke bez mesa iako ispunjenje tog zahtjeva ne bi bio prekomjeran teret za predmetne zatvore (*ibid.*; *Vartic protiv Rumunjske (br. 2)*). U posljednje navedenom predmetu podnositelj zahtjeva dobivao je samo obroke za bolesne zatvorenike koji su sadržavali meso. Sud je primijetio da je podnositelj zahtjeva imao vrlo ograničene mogućnosti dobivanja hrane koja je u skladu s njegovom vjeroispovijedi, osobito nakon što je ministar pravosuđa zabranio primanje paketa s hranom u pošti (*ibid.*, stavci 47. – 50.).

83. S druge strane, Komisija je proglasila nedopuštenim zahtjev u kojem je podnositelj zahtjeva, ortodokсни Židov koji je odsluživao kaznu zatvora, prigovorio na to da nije redovito dobivao hranu koja nije košer. Komisija je primijetila da je podnositelju zahtjeva ponuđena vegetarijanska prehrana koja je košer, da se o tom pitanju savjetovalo s vrhovnim rabinom i da je on odobrio mjere

koje su vlasti poduzele kako bi poštovale vjerskih prava podnositelja zahtjeva (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 5. ožujka 1976.).

84. Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9., uzetog odvojeno ili u kombinaciji s člankom 14. Konvencije (zabrana diskriminacije), u predmetu u kojem je udruženje podnositelj zahtjeva, francusko ultraortodoksno židovsko liturgijsko udruženje čiji su članovi zahtijevali da im se omogući da jedu meso koje je „glatt”, odnosno koje potječe od životinja koje su ubijene u skladu sa strožim pravilima od standardnog kašruta, prigovorilo na odbijanje nacionalnih vlasti da im dodijele odobrenje potrebno kako bi njihovi mesari mogli obaviti potrebno ritualno klanje iako su takvo odobrenje dodijelile Židovskom konzistorijskom udruženju u Parizu, kojoj pripada većina Židova u Francuskoj. Budući da je utvrdio da je udruženje podnositelj zahtjeva jednostavno moglo doći do mesa koje je „glatt” u Belgiji i da niz mesarnica koje posluju pod nadzorom Konzistorijskog udruženja stavljaju Židovima na raspolaganje meso koje je provjereno „glatt”, Sud je presudio da odbijanje odobrenja na koje se prigovorilo nije bilo miješanje u pravo udruženja podnositelja zahtjeva na iskazivanje vjeroispovijedi. Pojasnio je da s obzirom na to da udruženje podnositelj zahtjeva i njegovi članovi mogu nabaviti predmetno meso, pravo na slobodu vjeroispovijedi zajamčeno člankom 9. Konvencije ne može se proširiti na pravo na osobno sudjelovanje u ritualnom klanju i kasnijem postupku provjere (*Cha'are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske* [VV], stavak 82.).

4. Nošenje vjerske odjeće i vjerskih simbola

85. U zdravom demokratskom društvu mora se podržavati i održavati vjerski pluralizam i raznolikost. Nadalje, pojedinac kojem je vjeroispovijed temeljno načelo njegova života mora u načelu imati mogućnosti podijeliti to uvjerenje s drugima, među ostalim nošenjem vjerskih simbola i komada odjeće (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 94.). Nošenje simbola ili komada odjeće koje je motivirano vjerom pojedinca i njegovom željom da ispovijeda svoju vjeru iskazivanje je njegova vjerskog uvjerenja bogoslužjem, praktičnim vršenjem i obredima i stoga je zaštićeno člankom 9. stavkom 1. (*ibid.*, stavak 89.). Na primjer, Sud je izrijeком potvrdio da je želja muškarca muslimanske vjeroispovijedi da nosi takiju, što nije stroga vjerska obveza, no ipak je toliko čvrsto ukorijenjena u tradiciji da je mnogi smatraju vjerskom dužnosti, zaštićena člankom 9. (*Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, stavak 30.).

86. No, pravo na nošenje vjerske odjeće i vjerskih simbola nije apsolutno i mora biti u ravnoteži s legitimnim interesima drugih fizičkih i pravnih osoba. Postojeća sudska praksa Suda u tom polju obuhvaća četiri različita područja: a) javna mjesta, b) škole i sveučilišta, c) državnu službu i javne usluge te d) mjesto rada.

87. Prvo, kad je riječ o prvoj hipotezi o nošenju vjerske odjeće i vjerskih simbola na *javnim mjestima*, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u predmetu u kojem su podnositelji zahtjeva, članovi vjerske skupine „Aczimendi tarikati”, kazneno osuđeni na temelju turskog zakonodavstva kojim je zabranjeno nošenje određenih vrsta vjerske odjeće izvan konteksta vjerskih obreda na javnim mjestima koja su otvorena za sve. U tom se predmetu odjeća sastojala od crnog turbana, crnih dimija i crne tunike te jednog štapa. Uzimajući u obzir okolnosti ovog predmeta i formulacije odluka domaćih sudova te važnost načela sekularizma za demokratski sustav u Turskoj, Sud je potvrdio da, s obzirom na to da je predmetno miješanje bilo usmjereno na osiguranje usklađenosti sa sekularnim i demokratskim načelima, ono je težilo trima legitimnim ciljevima iz članka 9. stavka 2., a to su javni red i mir, zaštita javnog reda te prava i slobode drugih. No Sud je smatrao da nije utvrđeno da je ta mjera bila potrebna za ostvarenje tih ciljeva. Primijetio je da zabrana nije bila nametnuta državnim službenicima, koji moraju biti diskretni pri izvršavanju svojih dužnosti, nego običnim građanima te da se nije odnosila na odjeću koja se nosi na svim javnim mjestima, a ne u određenim javnim ustanovama. Nadalje, iz spisa ne proizlazi da način na koji su podnositelji zahtjeva, koji su se u predmetnoj odjeći okupili ispred džamije isključivo kako bi sudjelovali u vjerskom obredu,

iskazali svoje uvjerenje određenom vrstom odjeće jest ili bi predstavljao prijetnju javnom redu ili sredstvo za izvršavanje pritiska na druge. Naposljetku, u pogledu tvrdnje turske Vlade o mogućem prozelitizmu podnositelja zahtjeva Sud je utvrdio da spis ne sadrži nikakve dokaze koji pokazuju da su oni pokušali izvršiti nedopušteni pritisak na prolaznike na ulicama i javnim mjestima kako bi promicali svoja vjerska uvjerenja (*Ahmet Arslan i drugi protiv Turske*).

88. S druge strane, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. u predmetu protiv Francuske koji se odnosio na donošenje zakona kojim se kažnjavalo nošenje komada odjeće kojim se pokriva lice (pa time i burke i nikaba) na javnim mjestima. Za takav postupak bila je predviđena novčana kazna i/ili obvezan tečaj iz građanskog odgoja. Sud je smatrao da se taj predmet znatno razlikuje od predmeta *Ahmet Arslan i drugi protiv Turske* jer je islamski integralni veo poseban po tome što u potpunosti sakriva lice, osim eventualno očiju. Osim toga, zabrana u predmetu protiv Francuske nije se izričito temeljila na vjerskim konotacijama predmetnog komada odjeće. Sud je potvrdio legitimnost tvrdnje tužene Vlade da lice ima važnu ulogu u ljudskoj interakciji i da osobe koje se nalaze na mjestima otvorenima za sve možda neće htjeti da se na njima razvijaju prakse ili stavovi koji bi suštinski doveli u pitanje mogućnost otvorenih međuljudskih odnosa koji su prema ustaljenom konsenzusu neophodan element života u zajednici u predmetnom društvu. Sud je stoga uvažio da tužena država tu zatvorenost prema drugima nametnutu velom koji pokriva lice smatra povredom prava drugih na život u sferi društvenosti koja olakšava zajednički život. Drugim riječima, država je mogla ocijeniti da je suštinski važno dati poseban značaj interakciji među pojedincima i mogla je smatrati da na nju negativno utječe činjenica da neke osobe skrivaju svoje lice na javnim mjestima. Iako u određenoj mjeri sumnja da se na predmetni izazov mora odgovoriti općom zabranom (s obzirom na mali broj žena na koje se odnosi) i zabrinut je zbog mogućeg negativnog učinka na društveni položaj tih žena koje bi se zbog toga moglo izolirati, Sud je utvrdio da tužena država nije prekoračila svoju slobodu procjene, osobito ako se uzme u obzir koliko su blage predviđene kazne (*S.A.S. protiv Francuske* [VV]). Sud je iz istih razloga došao do istog zaključka u dva predmeta protiv Belgije koji su se odnosili na lokalni podzakonski akt i državni zakon koji su bili slični francuskom zakonodavstvu, no u kojima su bile propisane znatno teže kazne (*Dakir protiv Belgije*, *Belcacemi i Oussar protiv Belgije*).

89. Tijela Konvencije oduvijek su odbijala priznati osnovanost prigovora koji su se odnosili na obvezu privremenog uklanjanja komada vjerske odjeće iz *sigurnosnih razloga*. Na primjer, odbila su zahtjeve koji su se odnosili na:

- izricanje novčane kazne aktivnom Sikhu zbog kršenja obveze nošenja zaštitne kacige pri vožnji motocikla, pri čemu je podnositelj zahtjeva tvrdio da ga vjeroispovijed obvezuje da uvijek nosi turban zbog čega je nemoguće nositi kacigu (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisija od 12. srpnja 1978.)
- obvezivanje aktivnog Sikha da ukloni svoj turban pri prolasku kroz zaštitni skener prije ulaska u aerodromsku čekaonicu (*Phull protiv Francuske* (odl.))
- obvezivanje podnositeljice zahtjeva, koja je došla u Generalni konzulat Francuske u Maroku kako bi podnijela zahtjev za vizu, da ukloni svoj veo radi provjere identiteta, što je ona odbila pa joj je zabranjen ulazak u prostor konzulata zbog čega ona nije mogla dobiti svoju vizu. Sud je odbacio tvrdnju podnositeljice zahtjeva da bi ona bila spremna ukloniti svoj veo, no samo u prisutnosti žene, te je smatrao da francuska konzularna tijela nisu prekoračila slobodu procjene države u tim pitanjima time što nisu pozvala službenicu da provjeri identitet podnositeljice zahtjeva (*El Morsli protiv Francuske* (odl.)).
- obvezu da se na identifikacijskim fotografijama za službene isprave ne nosi ništa na glavi, konkretno obvezivanje studenta muslimanske vjeroispovijedi da dostavi identifikacijsku fotografiju na kojoj nema ništa na glavi kako bi mogao dobiti svoju sveučilišnu diplomu (*Karaduman protiv Turske*, odluka Komisije, *Araç protiv Turske* (odl.))

- obvezu da se na identifikacijskim fotografijama za službene isprave ne nosi ništa na glavi, konkretno odbijanje vlasti da prihvate fotografije na kojima podnositelj zahtjeva, Sikh, nosi turban (*Mann Singh protiv Francuske* (odl.)).

90. Kad je riječ o drugoj hipotezi o nošenju vjerskih simbola i vjerske odjeće u *državnim obrazovnim ustanovama*, Sud je oduvijek isticao da država ima vrlo široku slobodu procjene u tom području. Nemoguće je utvrditi jedinstveni koncept značaja vjeroispovijedi za društvo za cijelu Europu, pa će se značenje ili utjecaj javnog iskazivanja vjerskog uvjerenja razlikovati ovisno o vremenu i kontekstu. Stoga se pravila u tom području razlikuju ovisno o zemlji, odnosno u skladu su s nacionalnim tradicijama i zahtjevima proizašlima iz potrebe zaštite prava i sloboda drugih i održavanja javnog reda. Zato je neophodno da se odluka o opsegu i obliku takvih propisa ostavi do određene mjere u rukama predmetne države s obzirom na to da oni ovise o konkretnom domaćem kontekstu (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 109.). Predmeti koje je Sud ispitivao s tog stajališta mogu se podijeliti u dvije kategorije prema tome je li podnositelj zahtjeva koji je tražio ostvarivanje svog prava na nošenje vjerske odjeće bio nastavnik ili student (ili učenik).

91. Kad je riječ o *nastavnicima*, Sud je utvrdio da pravo nastavnika na iskazivanje vjeroispovijedi mora biti u ravnoteži s poštovanjem neutralnosti državnog obrazovanja i zaštitom legitimnih interesa učenika osiguranjem vjerskog mira. Iako je legitimno da država državnim službenicima zbog njihova statusa propiše obvezu suzdržavanja od bilo kakvog razmetljivog javnog iskazivanja svojih vjerskih uvjerenja, državni su službenici pojedinci i kao takvi obuhvaćeni zaštitom iz članka 9. Konvencije. Stoga je zadaća Suda, uzimajući u obzir okolnosti svakog konkretnog predmeta, utvrditi je li postignuta pravična ravnoteža između temeljnog prava pojedinca na slobodu vjeroispovijedi i legitimnog interesa demokratske države da osigura da njezini službenici postupaju u skladu sa svrhama navedenima u članku 9. stavku 2. (*Kurtulmuş protiv Turske* (odl.)).

U tom pogledu treba uzeti u obzir samu prirodu zvanja nastavnika u državnim školama, koji su istodobno obrazovni autoritet i predstavnici države u očima svojih učenika, te mogućeg prozelitizma u odnosu na učenike koji bi nastavnici mogli uzrokovati nošenjem predmetne odjeće ili simbola. Nadalje, dob učenika još je jedan važan čimbenik koji se mora uzeti u obzir jer mlađa djeca postavljaju sebi mnoga pitanja i na njih je lakše utjecati nego na starije učenike (*Dahlab protiv Švicarske* (odl.)).

92. U skladu s tom logikom Sud je potvrdio da država ima široku slobodu procjene te je utvrdio da su očigledno neosnovani zahtjevi koji se odnose na:

- zabranu nošenja islamske marame za glavu pri izvršavanju nastavnih dužnosti koja je izrečena jednoj učiteljici u državnoj osnovnoj školi koja je odgovorna za malu djecu (u dobi od četiri do osam godina). Sud je smatrao osobito važnom činjenicom da je nošenje islamske marame za glavu, „snažnog vanjskog simbola”, teško pomiriti s porukom tolerancije, poštovanja drugih i, prije svega, jednakosti i nediskriminacije koju svi nastavnici u demokratskom društvu moraju prenijeti svojim učenicima. Nadalje, Sud je odbacio tvrdnju podnositeljice zahtjeva da je sporna mjera bila diskriminacija na osnovi spola (članak 14. Konvencije) s obzirom na to da se može primijeniti i na muškarca koji u sličnim okolnostima nosi odjeću koja ukazuje na to da je pripadnik drugačije vjere (*Dahlab protiv Švicarske* (odl.)).
- disciplinsku kaznu koja je izrečena podnositeljici zahtjeva, profesorici na državnom sveučilištu u Turskoj, zbog nošenja islamske marame za glavu pri izvršavanju svojih nastavnih dužnosti, što je u suprotnosti s pravilima odijevanja za državne službenike. Sud je primijetio da demokratska država ima pravo na obvezivanje svojih državnih službenika na predanost ustavnim načelima na kojima se ona temelji. Načelo sekularizma jedno je od temeljnih načela turske države. Stoga je podnositeljica zahtjeva, koja ima autoritet na sveučilištu i predstavnica je države koja je dobrovoljno prihvatila status državne službenice, mogla očekivati da se mora pridržavati pravila kojima joj je zabranjeno nametljivo javno iskazivanje njezinih vjerskih uvjerenja.

Sud je odbio i tvrdnju podnositeljice zahtjeva da je sporna mjera bila diskriminacija na osnovi spola i vjeroispovijedi (članak 14. Konvencije) s obzirom na to da se i na muške članove osoblja primjenjuju ista pravila koja ih obvezuju da svoja vjerska uvjerenja ne iskazuju na nametljiv način (*Kurtulmuş protiv Turske* (odl.)), za sličan predmet o suspenziji učiteljice srednje škole „*İmam-Hatip*” vidi i *Karaduman protiv Turske* (odl.)).

93. Kad je riječ o *učenicima i studentima*, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. ili je utvrdio očiglednu neosnovanost u slučaju prigovora koji su podneseni u predmetima koji se odnose na:

- zabranu nošenja islamske marame za glavu na nastavi koja je izrečena studentici medicine na turskom državnom sveučilištu. Uzimajući u obzir konkretnu tursku povijest i turski ustavni sustav, Sud je priznao legitimnost napora koje nacionalne vlasti ulažu u očuvanje načela sekularizma, jednog od temeljnih načela turske države kako ga tumači Ustavni sud Turske. Sud je smatrao da je koncept sekularizma sukladan vrijednostima na kojima se temelji Konvencija te spojiv s vladavinom prava i poštovanjem ljudskih prava i demokracije. Pri utvrđivanju da nije došlo do povrede članka 9. Sud se oslonio na sljedeća razmatranja: u turskom ustavnom sustavu naglasak je na ravnopravnosti spolova, jednom od temeljnih načela Konvencije i jednom od ciljeva država članica Vijeća Europe; pitanje islamske marame za glavu nije se moglo ispitati u turskom kontekstu, a da se pritom ne uzme u obzir mogući utjecaj tog simbola, koji se predstavlja ili doživljava kao obvezna vjerska dužnost, na osobe koje ga ne nose; prema turskim sudovima nošenje marame za glavu u Turskoj je poprimilo političke konotacije; u Turskoj su djelovali ekstremistički pokreti čiji je cilj bio nametanje cijelom društvu svojih vjerskih simbola i ideje društva koja se temeljila na vjerskim načelima. U takvom kontekstu sporni su propisi mjera usmjerena na postizanje prethodno navedenih legitimnih ciljeva, a time i očuvanje pluralizma na sveučilištu (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV]).
- zabranu nošenja islamske marame za glavu izvan nastave o Kuranu koja je izrečena učenicima srednje škole „*İmam-Hatip*” (turske državne vjerske srednje škole) i zabranu pristupa toj nastavi učenicima koje ne nose maramu za glavu. Sud je primijetio da je mjerodavnim turskim zakonima propisano da svi učenici srednjih škola moraju nositi uniformu i da u školi ne smiju nositi ništa na glavi. U školama „*İmam-Hatip*” jedina je iznimka bila činjenica da su djevojke mogle pokriti svoju glavu tijekom nastave o Kuranu. Stoga su sporni propisi sadržavali opće odredbe primjenjive na sve učenike neovisno o njihovim vjerskim uvjerenjima te su one težile legitimnom cilju očuvanja neutralnosti srednjoškolskog obrazovanja namijenjenog adolescentima koji bi mogli biti izloženi riziku od pritisa (*Köse i drugi protiv Turske* (odl.)).
- odbijanje francuskih državnih srednjih škola da dopuste učenicima s marama za glavu da prisustvuju nastavi tjelesne i zdravstvene kulture te njihovo izbacivanje iz škole zbog nepoštovanja obveze redovitog pohađanja nastave. Iako priznaje da je francuski sekularni model sukladan vrijednostima na kojima se temelji Konvencija, Sud je uzeo u obzir domaću sudsku praksu iz koje proizlazi da nošenje vjerskih obilježja nije samo po sebi nespojivo s načelom sekularizma u školama, no da postaje takvo ovisno o uvjetima u kojima se nose i mogućim posljedicama nošenja takvog obilježja. Sud je potvrdio da nije nerazumno smatrati da nošenje vela, primjerice islamske marame za glavu, nije prikladno za sportske aktivnosti iz zdravstvenih i sigurnosnih razloga. Konkretno je primijetio da su disciplinski postupci protiv podnositeljica zahtjeva u potpunosti ispunili obvezu uravnoteženja svih uključenih interesa. Tužena država stoga nije prekoračila svoju slobodu procjene (*Dogru protiv Francuske, Kervanci protiv Francuske*).
- zabranu nošenja „obilježja i odjeće kojima se nametljivo iskazuje vjerska pripadnost” koja je izrečena učenicima državnih osnovnih i srednjih škola u Francuskoj i koja je bila opća te nije bila ograničena samo na nastavu tjelesne i zdravstvene kulture te kasnije izbacivanje učenika jer su u prostorima škole nosili islamsku maramu za glavu ili turban ili mali turban, tzv. „*keski*”, koje nose Sikhi. Sud je smatrao da je cilj zaštite ustavnog načela sekularizma koji je

sukladan vrijednostima na kojima se temelji Konvencija dovoljan da opravda spornu mjeru. Nadalje, Sud je smatrao da je odluka ravnatelja da odbije dopustiti učenicima muslimanske vjeroispovijedi nošenje marama za glavu koje će skinuti po ulasku u učionicu ili njihovu zamjenu kapom ili maramom koje nemaju nikakve vjerske konotacije, ili dopustiti učenicima Sikhima da zamijene svoje turbane kesijima, nije bila u suprotnosti s člankom 9. Konvencije jer je obuhvaćena slobodom procjene države (*Gamaleddyn protiv Francuske* (odl.), *Aktas protiv Francuske* (odl.), *Ranjit Singh protiv Francuske* (odl.), *Jasvir Singh protiv Francuske* (odl.)).

94. Treća hipoteza odnosi se na nošenje vjerskih simbola i vjerske odjeće u javnim ustanovama koje nisu škole (ministarstva, sudovi, lokalna tijela, javne bolnice itd.). Predmeti koje je Sud ispitivao opet se mogu podijeliti u dvije kategorije prema tome jesu li se odnosili na službenike ili korisnike javnih usluga.

95. Prvo, kad je riječ o *korisnicima* javnih usluga, pojam „korisnik” ovdje se upotrebljava u svom najširem smislu, odnosno znači svaki pojedinac koji kao privatna osoba ima posla s javnim službama (bilo dobrovoljno bilo zbog potrebe ili prisile). Za razliku od državnih službenika korisnici nisu predstavnici države koji pružaju javne usluge i stoga nisu obvezni biti diskretni u javnom iskazivanju svojih vjerskih uvjerenja (*Ebrahimian protiv Francuske*, stavak 64.). Zato je opće pravilo da korisnik ima slobodu iskazivati svoja vjerska uvjerenja unutar javne zgrade ili u odnosima s javnim tijelima.

96. Unatoč tome ta sloboda nije apsolutna. Na primjer, Sud je potvrdio, iako u vrlo općem i teoretskom smislu, da u određenim slučajevima sud može naložiti svjedoku da u sudnici ukloni vjerski simbol (*Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*, stavak 41.). No utvrdio je da je došlo do povrede članka 9. Konvencije u predmetu novčane kazne koja je bosanskom građaninu, članu skupine pristalica vabahijske/selefijske verzije islama, izrečena zbog odbijanja uklanjanja takije tijekom svjedočenja u predmetu o terorizmu. Sud je smatrao da je tužena država prekoračila svoju široku slobodu procjene iz sljedećih razloga: podnositelj zahtjeva pojedinac je, a ne državni službenik; morao je svjedočiti jer bi mu se u protivnom izrekla kazna; njegov stav očito je bio nadahnut njegovim iskrenim vjerskim uvjerenjem da u svakom trenutku mora nositi takiju; nije imao skrivenih namjera da remeti ili ismijava suđenje; te naposljetku, za razliku od optuženika u postupku koji su također bili salafije, podnositelj zahtjeva pojavio se pred sudom i ustao kada se to od njega zahtijevalo, što je jasna naznaka da poštuje državne zakone i sudove (*Hamidović protiv Bosne i Hercegovine*).

97. Sloboda korisnika javnih usluga da iskazuju svoju vjeroispovijed može se u načelu ograničiti u javnim bolnicama. Iako pacijenti i ostali korisnici imaju pravo na iskazivanje svojih vjerskih uvjerenja, moglo bi ih se zatražiti da pomognu u primjeni načela sekularizma tako da se suzdrže od bilo kakvog oblika prozelitizma i poštuju organizaciju bolničkih usluga te posebno zdravstvene i sigurnosne propise. Drugim riječima, u predmetnim državnim propisima može se veći naglasak staviti na prava drugih, jednako postupanje prema pacijentima i ispravno funkcioniranje usluge nego na iskazivanje vjerskih uvjerenja (*Ebrahimian protiv Francuske*, stavak 71.).

98. Kada je riječ o *službenicima* (državnim službenicima ili ugovornim djelatnicima) koji pružaju javne usluge, situacija je potpuno drugačija. Države se mogu pozvati na načela sekularizma i neutralnosti države kako bi opravdale ograničenja nametnuta državnim službenicima u nošenju vjerskih simbola na mjestu rada. Sud je kao „legitimni cilj” prihvatio želju države da jamči strogu vjersku neutralnost kako bi zaštitila prava i interese korisnika javnih usluga, osobito kada se korisnici nalaze u ranjivoj situaciji. Svrha toga jest osigurati poštovanje svih vjerskih i duhovnih uvjerenja pacijenata koji upotrebljavaju javne usluge i ostvaruju koristi od obveze neutralnosti propisane službenicima, čime država osigurava da se prema svim korisnicima postupa na isti način neovisno o tome koje su vjeroispovijedi. Stoga je zabrana iskazivanja vjerskih uvjerenja pri izvršavanju dužnosti koja je izrečena podnositeljici zahtjeva težila cilju zaštite „prava i slobode drugih” u smislu članka 9. stavka 2. Konvencije (*Ebrahimian protiv Francuske*, stavak 53.). Konkretno, ako se u ustavnom sustavu države odnosi s različitim vjerskim denominacijama podrede načelu neutralnosti sekularizma, činjenica da domaći sudovi daju veći značaj tom načelu i interesima države nego interesima službenika da nisu ograničeni u iskazivanju svojih vjerskih uvjerenja nije osnova za prigovor na temelju Konvencije (*ibid.*,

stavak 67.).

99. Ta su razmatranja posebno važna u kontekstu javnih bolnica, osobito kada predmetno osoblje ophodi s pacijentima. Članove osoblja legitimno je tražiti da se suzdrže od iskazivanja svojih vjerskih uvjerenja pri izvršavanju svojih dužnosti kako bi se zajamčilo jednako postupanje prema svim pacijentima. U tom se kontekstu može smatrati da je neutralnost javnih bolničkih usluga povezana sa stavom bolničkog osoblja te, da bi ona doista postojala, pacijenti ne smiju imati nikakve sumnje u nepristranost osoba koje ih liječe (*Ebrahimian protiv Francuske*, stavak 64.).

100. Stoga je Sud utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. u predmetu neproduljenja ugovora zaposlenici muslimanske vjeroispovijedi na mjestu socijalne radnice u psihijatrijskom odjelu francuske javne bolnice nakon što je ona odbila, unatoč primljenom upozorenju, ukloniti svoju islamsku maramu za glavu dok je na mjestu rada. Sud je primijetio da se sporna mjera temelji na potrebi za praktičnim iskazivanjem obveze neutralnosti podnositeljice zahtjeva u bolnici kako bi se osiguralo poštovanje vjerskih uvjerenja pacijenata s kojima ona dolazi u kontakt i uvjeriti ih da će država prema njima, kao korisnicima javnih usluga, postupati na isti način neovisno o njihovim vjerskim uvjerenjima. U tom je pogledu Sud naglasio da njegova zadaća nije ocijeniti francuski model u kontekstu sekularizma javnih usluga kao takvih te da nemogućnost prilagodbe sporne obveze neutralnosti na stvarne dužnosti podnositeljice zahtjeva nije sama po sebi problematična. Utvrdio je da je sporno miješanje bilo razmjerno i pritom je prvo primijetio da je bolnička uprava temeljito ispitala odbijanje podnositeljice zahtjeva da ukloni svoju maramu za glavu te je ocijenila svoj odgovor na stalno odbijanje podnositeljice zahtjeva u kontekstu potrebe ispunjenja načela neutralnosti. Drugo, primijetio je da je podnositeljica zahtjeva mogla osporiti kaznu pred domaćim sudovima i učinkovito iskoristiti svoje pravo na slobodu vjeroispovijedi (*Ebrahimian protiv Francuske*).

101. U nastavku će se razmotriti četvrta, posljednja hipoteza: *mjesto rada*. Sud je utvrdio da bolnice imaju široku slobodu procjene u određivanju pravila odijevanja koja su usmjerena na zaštitu zdravlja i sigurnosti njihovih pacijenata i medicinskog osoblja (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 99., *Ebrahimian protiv Francuske*) Konkretno, iako je druga podnositeljica zahtjeva u predmetu *Eweida* bila zaposlena u javnoj bolnici, obrazloženje Suda može se primijeniti na bilo koju bolnicu, neovisno o njezinom pravnom položaju. Sud je doista i utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. u predmetu u kojem je medicinska sestra koja je radila na gerijatrijskom odjelu prebačena jer je odbila ukloniti križ s ogrlice na vratu, nositi ga kao broš ili sakriti ispod majice s visokim ovratnikom. Pred domaćim sudom osobe nadređene podnositeljici zahtjeva objasnile su da je postojala opasnost da bi poremećeni pacijent mogao uhvatiti i povući ogrlicu i tako ozlijediti sebe ili podnositeljicu zahtjeva ili da bi se ogrlica mogla zaljuljati prema naprijed i, na primjer, doći u dodir s otvorenom ranom (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavci 98. – 100.).

102. U nebolničkoj sferi legitimno je da trgovačko društvo obveže svoje zaposlenike da se pridržavaju utvrđenih pravila odijevanja kako bi se ostavio određeni dojam na tržištu, no primjena tih pravila ponekad može dovesti do ograničenja u nošenju vjerskih simbola (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 94.). Unatoč tome, neovisno o tome koliko su legitimni, ti interesi nisu apsolutni i moraju se uvijek odvagati u odnosu na pravo pojedinca na iskazivanje vjeroispovijedi. Stoga je Sud utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u predmetu u kojem je privatno društvo suspendiralo zaposlenicu jer je odbila sakriti kršćanski križ koji je nosila unatoč tome što je dopustilo nošenje određenih simbola drugih vjeroispovijedi (turban ili hidžab) (*Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavci 94. – 95.).

5. Sloboda vjeroispovijedi, obitelj i obrazovanje djece

103. Člankom 9. ne nastoji se urediti brak ni u kojem vjerskom smislu te je na svakoj pojedinoj vjeroispovijedi da donese odluke o modalitetima vjerskog braka. Konkretno, na svakoj je vjeroispovijedi da donese odluku hoće li i u kojoj mjeri dopustiti istospolne zajednice (*Parry protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)). Na primjer, Komisija je odbila dodijeliti zaštitu iz članka 9. muškarcu koji je osuđen na kaznu zatvora zbog spolnog odnosa s djevojkom mlađom od šesnaest godina (propisana dob za pristanak) iako je bio oženjen s njom u skladu s islamskim obredom te je utvrdila i

da nije došlo do vidljive povrede članka 12. Komisije (pravo na brak) (*Khan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). Komisija je odbila i zahtjev muškarca koji se odbio oženiti sa svojom partnericom u skladu s propisanim civilnim obredom, a istodobno je zahtijevao od države da kao pravno valjani brak prizna njihovu zajednicu koja je, prema njegovim tvrdnjama, postala službena nakon čitanja odlomka iz Starog zahtjeva prije njihova prvog spolnog odnosa (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije od 18. prosinca 1974.).

104. Člankom 9. ne jamči se pravo na *razvod* (*Johnston i drugi protiv Irske*, stavak 63.). Slično tome, Komisija je proglasila nedopuštenim prigovor na temelju članka 9. koji je podnio aktivan Židov kojem je na građanskom sudu naloženo da isplati svojoj bivšoj ženi naknadu štete jer joj je nakon građanskog razvoda odbio dostaviti *get* (pismo o prestanku braka jednostranim odricanjem muža) koji bi joj omogućio ponovnu udaju u vjerskom obredu. U tom je predmetu podnositelj zahtjeva objasnio da će na taj način zadržati mogućnost da se ponovno oženi njome jer je pripadao skupini *Cohen* i jer mu Mojsijev zakon zabranjuje da se oženi razvedenom ženom, čak i svojom bivšom ženom. Komisija je primijetila da odbijanje dostave *geta* nije „iskazivanje vjeroispovijedi” u smislu članka 9., posebno jer se podnositelj zahtjeva, protiv kojeg se vodio postupak i pred Rabinskim sudom zbog tog odbijanja, navodno protivi vjerskim načelima na koja se pozvao (*D. protiv Francuske*, odluka Komisije).

105. Poznato je da život u skladu s vjeroispovijedi podrazumijeva da se njezini sljedbenici moraju pridržavati vjerskih pravila i biti predani vjerskom radu na koji može otpasti veliki dio vremena vjernika te se ponekad može razviti u radikalne oblike kao što je *monaštvo*, koje je česta pojava u mnogim kršćanskim denominacijama i u manjoj mjeri u budizmu i hinduizmu. Budući da se odrasla osoba za takav način života odlučuje slobodno i neovisno, on je potpuno obuhvaćen zaštitama iz članka 9. Konvencije, čak i kada može dovesti do sukoba s članovima obitelji koji ne odobravaju taj izbor (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*, stavak 111.).

106. Na temelju članka 2. Protokola br. 1 Komisija je utvrdila da je pravo roditelja da osiguraju svojoj djeci obrazovanje u skladu sa svojim vjerskim i filozofskim uvjerenjima jedno od obilježja roditeljskog prava, što znači da ga ostvariti ne može roditelj kojem je sudskom odlukom oduzeto skrbništvo (*X. protiv Švedske*, odluka Komisije od 12. prosinca 1977.).

107. Pridržavajući se tih načela, Komisija je proglasila nedopuštenim:

- zahtjev poljskog državljanina koji živi u Njemačkoj, a čija bivša žena živi u Švedskoj s njihovim maloljetnim sinom. Osim na odbijanje švedskih sudova da mu dodijele pravo da posjeti svoje dijete, podnositelj zahtjeva prigovorio je na to što se dijete odgaja u skladu s luteranskom vjeroispovijedi i u suprotnosti s učenjem rimokatoličke crkve u kojoj je dijete kršteno. Njegova bivša žena nije poštovala svečanu obvezu, koju je preuzela njihovim vjenčanjem, da dijete odgoji u duhu rimokatoličke vjeroispovijedi kako se nalaže kanonskim pravom rimokatoličke crkve. Komisija je odbila prigovor jer je nespojiv *ratione personae* s Konvencijom s obzirom na to da su se sporni postupci mogli pripisati samo bivšoj ženi podnositelja zahtjeva, kojoj je dodijeljeno skrbništvo nad djetetom i koja je imala pravo i dužnost osigurati njegovo obrazovanje, a ne tuženoj državi (*X. protiv Švedske*, odluka Komisije od 20. prosinca 1957.; vidi i zahtjeve koje je podnio isti podnositelj zahtjeva (*X. protiv Švedske*, odluka Komisije od 30. lipnja 1959., i *X. protiv Švedske*, odluka Komisije od 10. travnja 1961.) i koji su odbačeni jer su u suštini sadržavali iste prigovore kao i prvo navedeni predmet).
- zahtjev političke izbjeglice iz sovjetske Središnje Azije koji je prigovorio na udaljavanje njegove nećakinje i nećaka od muslimanske vjere jer ih se odgaja u jednoj rimokatoličkoj ustanovi. Ostavljajući po strani pitanje može li podnositelj zahtjeva uopće postupati u ime djece i može li tvrditi da je neizravna „žrtva” navodne povrede, Komisija je primijetila da nije došlo ni do kakve povrede slobode vjeroispovijedi, osobito jer su u vrijeme sudske odluke nećakinja i nećak imali dvadeset odnosno dvadeset i jednu godinu (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije od 19. srpnja 1968.).
- prigovor koji su podnijeli roditelji Židovi na odluku švedskih tijela socijalne skrbi da smjeste njihove maloljetne kćeri u protestantsku umjesto u židovsku udomiteljsku obitelj, što je prema njihovim tvrdnjama bila povreda njihova prava da svojoj djeci osiguraju obrazovanje

u skladu sa svojim vjerskim uvjerenjima. Na temelju članka 9. Konvencije uzetog u vezi s člankom 2. Protokola br. 1 Komisija je primijetila da su predmetna tijela zapravo uložila velike napore u aktivnu potragu za židovskom udomiteljskom obitelji uz pomoć lokalnog rabina i da su istodobno obavještavali roditelje o svojim postupcima i pozivali ih da izraze svoje mišljenje, no da nisu uspjela pronaći židovsku udomiteljsku obitelj u predmetnoj regiji (*Tennenbaum protiv Švedske*, odluka Komisije).

- zahtjev koji je podnio razvedeni muškarac muslimanske vjeroispovijedi koji je osuđen na kaznu zatvora jer je odbio plaćati alimentaciju za svoju maloljetnu kćer zbog toga što je ona promijenila vjeroispovijed nakon što ju je majka krstila u rimokatoličkoj crkvi. Podnositelj zahtjeva tvrdio je da se dijete koje se odreklo muslimanske vjere (čak i pod utjecajem svoje majke) mora smatrati „nepostojećim” i da je stoga obvezivanje oca muslimanske vjeroispovijedi na plaćanje alimentacije u suprotnosti sa slobodom vjeroispovijedi. Komisija je utvrdila da nije došlo do miješanja u slobodu vjeroispovijedi podnositelja zahtjeva s obzirom na to da obveza plaćanja alimentacije za dijete, nad kojim je skrbništvo dodijeljeno drugom roditelju, ima opću primjenu i nema sama po sebi izravne posljedice na sferu vjeroispovijedi ili savjesti (*Karakuzey protiv Njemačke*, odluka Komisije).

108. U svojoj praksi

- Sud je proglasio nedopuštenim zahtjev koji je na temelju članka 8. (pravo na poštovanje privatnog i obiteljskog života) i nekoliko drugih članaka Konvencije podnijela skupina roditelja čija su odrasla djeca pristupila crkvenom redu Makedonske pravoslavne crkve. Podnositelji zahtjeva prigovorili su da je zbog osnivanja monaškog reda i prihvatanja njihove djece u predmetnu crkvu došlo do povrede njihova prava, među ostalim na to da ostanu u kontaktu sa svojom djecom, da im djeca pomognu u starosti ili u slučaju bolesti i da imaju unučad, zbog čega je država trebala postupiti protiv te crkve kako bi zaštitila ta prava. Sud je primijetio da su djeca slobodno odabrala taj način života te da je kontakt, poštovanje i međusobna ljubav između roditelja i njihove odrasle djece isključivo privatno pitanje i da ne može biti osnova za pozitivnu obvezu države te, naposljetku, da Konvencija ne jamči pravo osobe da ima unučad (*Šijakova i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije* (odl.)).
- Sud je proglasio nedopuštenim kao očigledno neosnovanim prigovor majke, članice Raelijanskog pokreta koja se razvela od svog partnera, no s kojim je dijelila skrbništvo nad djecom, na sudsku zabranu da djecu dovodi u kontakt s članovima Raelijanskog pokreta (osim s njom i njezinim novim partnerom) i odvodi ih na sastanke Raelijanskog pokreta. Sud je smatrao da je takvo miješanje, koje je propisano zakonom i teži legitimnom cilju (zaštita prava djece i njihova oca), „nužno u demokratskom društvu”. Podnositeljica zahtjeva mogla je praktično vršiti svoju vjeroispovijed bez ikakvih ograničenja i mogla je to činiti u prisutnosti svoje djece pod uvjetom da se ona ne dovode u kontakt s drugim članovima Raelijanskog pokreta. Sud je istaknuo i da je glavni cilj uzimanje u obzir najboljih interesa djece, a oni uključuju usklađivanje želja svakog roditelja u pogledu obrazovanja djece i pokušaj uspostavljanja zadovoljavajuće ravnoteže između ideja svakog roditelja, bez donošenja ikakvih vrijednosnih sudova, i prema potrebi utvrđivanja minimalnih pravila za osobne vjerske prakse. Na sličnom je temelju Sud utvrdio da nije došlo do vidljive diskriminacije koja je zabranjena člankom 14. (*F.L. protiv Francuske* (odl.)).
- Sud je, utvrdivši da je došlo do povrede članka 9., proglasio neuvjerljivim argument ruskih sudova na temelju kojeg su raspustili lokalni ogranak Jehovinih svjedoka i zabranili njegove aktivnosti, a kojim se tvrdilo da vjerska zajednica vrši „psihološki pritisak” kako bi odvojila svoje pripadnike od njihovih obitelji i uništila njihove obitelji. Sud je utvrdio prvo da su Jehovini svjedoci odluku da se u potpunosti posvete svom vjerskom životu donijeli slobodno, bez prisile i na vrlo sličan način kao i u velikim svjetskim „tradicionalnim” vjeroispovijedima te drugo da dostavljeni statistički podaci nisu bili vjerodostojni jer su se odnosili na šest sporova u obiteljima Jehovinih svjedoka umjesto da su sadržavali, kako bi bio ispravan pristup, usporedbu učestalosti raspada obitelji među nevjernicima, pripadnicima vodeće vjeroispovijedi u državi i Jehovinih svjedocima (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv*

[Rusije](#), stavci 109. – 104.).

- Sud je proglasio nedopuštenim jer je nespojiv *ratione materiae* s Komisijom prigovor oca koji je prigovorio na krštenje njegove maloljetne kćeri (nad kojom je skrbništvo dodijeljeno majci) i njezino pohađanje rimokatoličkog vjeronauka te na odbijanje španjolskih sudova da nalože da se sve odluke o vjerskom obrazovanju njegove kćeri odgode do njezine punoljetnosti, a da bi se do tog trenutka njezinim obrazovanjem u tom pogledu trebao baviti isključivo on. Sudovi su utvrdili da je majka, kojoj je dodijeljeno skrbništvo, naprosto poštovala želje svoje kćeri i time propisno zajamčila najbolje interese svoje kćeri ([Rupprecht protiv Španjolske](#) (odl.), za prilično sličan predmet ispitano na temelju članka 2. Protokola br. 1 vidi [X. protiv Nizozemske](#), odluka Komisije od 6. veljače 1968.).

109. Kad je riječ o *školovanju*, člankom 9. štiti se osobe od vjerske indoktrinacije koju nameće država ([Angeleni protiv Švedske](#), odluka Komisije, [C.J., J.J. i E.J. protiv Poljske](#), odluka Komisije). Prema tom načelu države doista imaju znatnu slobodu procjene kada jer riječ o odnosu države i različitih vjeroispovijedi te o značaju koji se daje vjeroispovijedi u društvu, osobito kada se pitanja o tome pojavljuju u području poučavanja i državnog obrazovanja. Iako države moraju osigurati da se informacije i znanje iz školskog plana i programa prenesu na objektivan, kritičan i pluralistički način te se moraju suzdržati od bilo kakve indoktrinacije, one ipak imaju slobodu da osmisle školski plan i program u skladu sa svojim potrebama i tradicijama ([Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske](#), stavak 95.). Sud dodjeljuje vrlo visoki stupanj zaštite roditeljima u pogledu obrazovanja male djece, pa stoga mora temeljito i detaljno ispitati svaki pojedinačni predmet kako bi mogao utvrditi jesu li se poštovala sva prava roditelja povezana s obrazovanjem njihove djece. Nadalje, člankom 9. ne daje se pravo sljedbenicima određene vjeroispovijedi ili filozofije da odbiju dopustiti svojoj djeci pohađanje državnih škola jer bi nastava mogla biti u suprotnosti s njihovim idejama, nego samo državama zabranjuje indoktrinaciju putem poučavanja u tim školama ([A.R. i LR protiv Švicarske](#) (odl.), stavci 40. i 49.). No, iako su roditelji prvenstveno odgovorni za obrazovanje svoje djece, oni se ne mogu pozvati na Konvenciju kako bi od države tražili osiguranje određenog oblika poučavanja ili organizaciju nastave na određeni način ([Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske](#), stavak 95.).

110. U nekim slučajevima *obveza redovitog pohađanja nastave* mogla bi biti u suprotnosti s vjerskim uvjerenjima određene obitelji. Na primjer, tijela Konvencije odbila su:

- zahtjev koji se odnosi na odbijanje Nacionalnog školskog odbora Švedske da oslobodi podnositeljice zahtjeva, učenice državne škole koja tvrdi da je ateistica, od vjerske nastave. Tvrdila je da za tu nastavu mora usvojiti kršćanski način razmišljanja. Podnositeljica zahtjeva također je tvrdila da je bila izložena diskriminaciji u suprotnosti s člankom 14. jer se švedskim zakonodavstvom na snazi u predmetnom razdoblju predviđalo oslobađanje učenika od vjerske nastave pod uvjetom da pripadaju „vjerskoj zajednici” i dobivaju vjersko obrazovanje u okviru nje. To se nije odnosilo na ateiste. Komisija je primijetila da je djevojka u velikoj mjeri već bila oslobođena te nastave kad god je ona uključivala elemente bogoslužja (pjevanje liturgijskih pjesama itd.). Kad je riječ o ostatku prigovora, Sud se složio sa švedskom Vladom da je to poučavanje obuhvaćalo *različite vjeroispovijedi*, a ne *jednu konkretnu vjeroispovijed*, čak i ako je bilo više usmjereno na kršćanstvo. Podnositeljica zahtjeva stoga nije bila izložena vjerskoj indoktrinaciji ni prisiljena sudjelovati u bilo kojem obliku bogoslužja ([Angeleni protiv Švedske](#), odluka Komisije, za obrnuti slučaj vidi [Folgerø i drugi protiv Norveške](#) [VV]).
- zahtjev roditelja koji su tvrdili da je došlo do diskriminacije jer je prema luksemburškom zakonodavstvu jedina valjana osnova za oslobađanje učenika od nastave vjerskog i moralnog odgoja ili nastave moralnog i građanskog odgoja bila pripadnost određenom vjerskom uvjerenju, a oni su htjeli da se njihovu djecu oslobodi na temelju filozofskih uvjerenja. Komisija je smatrala da u izostanku navoda o vjerskoj ili drugoj indoktrinaciji obveza djece da pohađaju nastavu moralnog i građanskog odgoja nije bila miješanje u slobodu mišljenja ili savjesti. Različito postupanje na koje se prigovorilo u ovom predmetu težilo je legitimnom cilju (smanjenje broja učenika koji ne pohađaju nastavu kako bi se svim mladima osigurao moralni odgoj) i bilo je razmjerno tom cilju s obzirom na to da se u mjerodavnom

zakonodavstvu navodi da predmetna nastava obuhvaća poučavanje o ljudskim pravima i organizirana je tako da se zajamči pluralizam mišljenja (*Bernard i drugi protiv Luksemburga*, odluka Komisije).

- zahtjev jednog para, adventista sedmog dana, koji su prigovorili na odbijanje luksemburških općinskih tijela da njihovom sinu odobre opće oslobađanje od obveznog pohađanja nastave subotom, koja je dan potpunog odmora u toj vjerskoj zajednici. Sud je utvrdio da je sporno miješanje bilo opravdano zbog potrebe za jamčenjem dječjeg prava na obrazovanje, koje ima prednost pred vjerskim uvjerenjima njegovih roditelja, te da je u ovom predmetu poštovan razuman odnos razmjernosti (*Martins Casimiro i Cerveira Ferreira protiv Luksemburga* (odl.)).

111. Sud je odbacio prigovore roditelja na temelju članka 9. u sljedećim predmetima:

- odbijanje tursko-švicarskih roditelja muslimanske vjeroispovijedi da pošalju svoje kćeri (koje još nisu u pubertetu) na obveznu mješovitu poduku iz plivanja, koja je dio njihova školovanja, i odbijanje nadležnih tijela da im odobre oslobođenje. Sud je smatrao da se predmet odnosio na miješanje u prava roditelja na slobodu vjeroispovijedi. To miješanje težilo je legitimnom cilju, odnosno zaštiti stranih učenika od bilo kakvog oblika socijalne isključenosti. Kad je riječ o razmjernosti, Sud je naglasio poseban položaj koji škole imaju u postupku društvene integracije, osobito djece stranaca, pri čemu je istaknuo prvo da interesi djece da dobiju potpuno školovanje i da im se olakša društvena integracija u skladu s lokalnim običajima imaju prednost pred željom roditelja da se njihove kćeri oslobode od mješovite poduke iz plivanja te drugo da se interes djeteta da pohađa poduku iz plivanja ne sastoji samo u tome da nauči plivati, nego i da sudjeluje u toj aktivnosti sa svim drugim učenicima. Nadalje, tijela su podnositeljima zahtjeva ponudili vrlo fleksibilno rješenje kako bi smanjili sporni utjecaj predmetnog miješanja, uključujući mogućnost nošenja burkinija. Domaća tijela stoga su postupila unutar okvira svoje slobode procjene (*Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske*).
- odbijanje švicarske državne osnovne škole da odobri zahtjev majke za oslobođenjem njezine kćeri, koja je tada imala sedam godina, od nastave spolnog odgoja. S jedne strane, majka svoj prigovor nije potkrijepila objašnjenjem o temeljnim etičkim i moralnim vrijednostima svoje kćeri na koje bi utjecalo pohađanje nastave spolnog odgoja, dok je s druge strane pohađanje nastave spolnog odgoja na razini vrtića i nižih razreda osnovne škole bilo neobavezno, a ne sustavno, pri čemu se obrazovno osoblje ograničilo na odgovaranje na pitanja i radnje djece (*A.R. i L.R. protiv Švicarske* (odl.)).

6. Propovijedanje i prozelitizam

112. Sloboda iskazivanja vjeroispovijedi u načelu se sastoji od *prava da se pokuša uvjeriti i preobratiti druge ljude*, primjerice „poučavanjem” jer bi u suprotnom „sloboda promjene vjeroispovijedi ili uvjerenja”, koja je sadržana u članku 9. Konvencije, vjerojatno ostala samo mrtvo slovo na papiru (*Kokkinakis protiv Grčke*, stavak 31.). S druge strane, člankom 9. ne štiti se neprimjeren prozelitizam, kao što je ponuda materijalnih ili društvenih prednosti ili primjena neprimjerenog pritiska radi stjecanja novih članova crkve (*Larissis i drugi protiv Grčke*, stavak 45.).

113. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u predmetu u kojem je podnositelj zahtjeva, Jehovin svjedok, uhićen i kazneno osuđen jer je otišao do doma žene kantora lokalne pravoslavne crkve i s njome vodio raspravu o vjeroispovijedi (*Kokkinakis protiv Grčke*).

Međutim, odlučio se za razrađeniji pristup u jednom drugom predmetu protiv Grčke u kojem su podnositelje zahtjeva, koji su u predmetnom razdoblju bili časnici zrakoplovstva, vojni sudovi osudili zbog prozelitizma usmjerenog na niže časnike i civile. Kad je riječ o pokušajima preobraćanja *članova oružanih snaga*, Sud je utvrdio da spornom osuđujućom presudom nije došlo do povrede članka 9. Primijetio je da bi hijerarhijske strukture, koje su uobičajeno obilježje oružanih snaga, mogle utjecati na sve aspekte odnosa među vojnim osobljem, što bi moglo otežati podređenim časnicima odbijanje sebi nadređenog časnika ili povlačenje iz razgovora koji pokrene takva osoba. Ono što bi se u civilnoj sferi moglo smatrati bezazlenom razmjenom ideja koje sugovornik može prihvatiti ili odbaciti stoga bi

se u vojnoj sferi moglo smatrati oblikom uznemiravanja ili primjenom nedopuštenog pritiska putem zloupotrebe položaja. Iako se u tu kategoriju ne mogu svrstati svi razgovori o vjeroispovijedi ili drugim osjetljivim pitanjima među osobama s različitim činovima, država bi, ovisno o okolnostima, mogla imati opravdanje za poduzimanje posebnih mjera za zaštitu prava i sloboda podređenih članova oružanih snaga. Nadalje, Sud je utvrdio da osuđujuća presuda protiv podnositelja zahtjeva zbog prozelitizma usmjerenog na *civile*, nad kojima nije primijenjen ni pritisak ni prisila, nije bila nužna u demokratskom društvu i stoga je povreda članka 9. Konvencije (*Larissis i drugi protiv Grčke*).

7. Sloboda vjerskog bogoslužja

114. Sloboda vjeroispovijedi podrazumijeva slobodu da osoba vjeroispovijed iskazuje sama i privatno, ali i u zajednici s drugima, javno i u krugu onih s kojima dijeli svoju vjeru. Drugim riječima, neovisno o tome čini li to sam ili u *zajednici s drugima*, svatko ima pravo na iskazivanje svojih uvjerenja. U članku 9. Konvencije navodi se niz različitih načina na koji se vjeroispovijed ili vjera mogu iskazati, odnosno bogoslužje, poučavanje, praktično vršenje i obredi (*Güler i Uğur protiv Turske*, stavak 35.). To znači da se člankom 9. štiti pravo vjernika na mirno okupljanje radi bogoslužja na način propisan njihovom vjeroispovijedi (*Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva, Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske*, stavak 41.). Međutim, člankom 9. uzetim odvojeno ili u vezi s člankom 11. Konvencije (sloboda okupljanja) ne dodjeljuje se opće pravo podnositeljima zahtjeva da se okupljaju radi iskazivanja vjerskih uvjerenja gdje god to žele (*Pavlidis i Georgakis protiv Turske* (odl.), stavak 29.).

115. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede slobode vjeroispovijedi u sljedećim predmetima:

- mjere kojima se uređuje vjerski život grčko-ciparskih državljana pravoslavne vjeroispovijedi čija se enklava nalazi u „Turskoj Republici Sjeverni Cipar” i kojima ih se sprečava da napuste svoja sela kako bi prisustvovali vjerskim obredima na mjestima za bogoslužje koja se nalaze na drugim mjestima ili kako bi posjetili manastir (*Cipar protiv Turske* [VV], stavci 243. – 246.).
- mjera ruske policije koja se sastojala od raspuštanja nedjeljnog okupljanja Jehovinih svjedoka u dvorani jedne državne srednje stručne škole, koju je nacionalna organizacija Jehovinih svjedoka zakupila na temelju zakonito sklopljenog ugovora o zakupu. Ta policijska mjera bila je očito nezakonita i proizvoljna, čak i s obzirom na domaće pravo (*Kuznetsov i drugi protiv Rusije*). U drugom sličnom predmetu Sud je utvrdio da je došlo do povrede zbog raspuštanja godišnje proslave Jehovinih svjedoka koja se održavala u dvorani Poljoprivredne akademije, koja je također zakupljena u skladu s domaćim zakonima. Spornu mjeru proveo je veliki broj policijskih službenika, uključujući naoružanu jedinicu Posebnih policijskih snaga, a podnositelji zahtjeva uhićeni su i zadržani u pritvoru nekoliko sati. Ostavljajući po strani pitanje zakonitosti miješanja, Sud je utvrdio da ono očito nije bilo „nužno u demokratskom društvu” (*Krupko i drugi protiv Rusije*).
- mjera moldavske policije koja se sastojala od raspuštanja molitvenog skupa skupine muslimana u privatnoj kući i izricanje upravne novčane kazne podnositelju zahtjeva zbog „praktičnog vršenja vjeroispovijedi koju ne priznaje država” (*Masaev protiv Moldavije*).
- mjera bugarske policije koja se sastojala od prekidanja okupljanja pripadnika Crkve ujedinjenja velečasnog Moona u domu jednog pripadnika, nakon čega je, uz odobrenje javnog tužitelja, uslijedila pretraga stana i, naposljetku, zapljena knjiga, snimaka i drugih predmeta sve pod izlikom da je riječ o vjerskoj zajednici koja nije registrirana pri nadležnim državnim tijelima. Za spornu mjeru očigledno nije bilo nikakvog pravnog temelja u domaćem pravu. Nadalje, u predmetnom razdoblju u domaćem zakonodavstvu nije bilo jasno utvrđeno mogu li se održavati vjerska okupljanja ako predmetna organizacija nije registrirana, no prema upravnoj praksi takva su okupljanja bila nezakonita, što potvrđuju i određeni domaći presedani (*Boychev i drugi protiv Bugarske*).
- pozivanje podnositeljice zahtjeva u lokalnu policijsku postaju i ispitivanje o njezinim vjerskim uvjerenjima nakon čega je uslijedila pretraga njezina doma, zapljena knjiga i snimaka te naposljetku policijsko upozorenje kojim se podnositeljici zahtjeva nalaže da u svom domu

više ne smije održavati sastanke evangeličke zajednice kojoj pripada. Sud je utvrdio da nije postojao zakonski temelj za miješanje s obzirom na to da su sporne mjere provedene bez ikakve kaznene istrage, što je očita povreda domaćeg prava (*Dimitrova protiv Bugarske*).

- kazna zatvora izrečena podnositeljima zahtjeva zbog sudjelovanja u muslimanskom vjerskom obredu (*mevlüt*) koji je održan u prostorijama jedne političke stranke u znak sjećanja na tri člana nezakonite organizacije koje su ubile sigurnosne snage. Sud je smatrao da sama činjenica da je predmetni obred organiziran u prostorijama jedne političke stranke u kojima su bili izloženi simboli terorističke organizacije ne može lišiti podnositelje zahtjeva zaštite zajamčene člankom 9. U ovom predmetu kazna nije ispunila zahtjeve jasnoće i predvidljivosti jer se nije moglo predvidjeti da bi prisustvovanje u vjerskom obredu moglo biti u području primjene Zakona o sprečavanju terorizma (*Güler i Uğur protiv Turske*).

116. Za razliku od toga tijela Konvencije utvrdila su da nije došlo do povrede članka 9. ili su proglasila odgovarajuće prigovore očigledno neosnovanima u sljedećim predmetima:

- odluka vlasti Ujedinjenog Kraljevstva da zatvore Stonehenge u razdoblju ljetnog solsticija i zabrane skupini druida da tamo proslave svoju svečanost solsticija. Komisija je smatrala da, čak i pod pretpostavkom da je došlo do miješanja u ostvarivanje prava iz članka 9., ono je težilo zaštiti javnog reda i mira i opravdano je u smislu članka 9. stavka 2., posebno jer su vlasti prethodno uložile znatne napore u zadovoljavanje interesa pojedinaca i organizacija zainteresiranih za Stonehenge (*Chappell protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, vidi i *Pendragon protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije).
- izricanje novčane kazne, koja je obustavljena, zbog remećenja mira nekolicini osoba koji se protive pobačaju, a koji su ušli u prostorije klinike za pobačaje i na koljenima se molili u jednom od njezinih hodnika. Komisija je potvrdila da su predmetne aktivnosti obuhvaćene područjem primjene članka 9., no smatrala je da je miješanje na koje se prigovorilo bilo očito opravdano s obzirom na članak 9. stavak 2. (*Van Schijndel i drugi protiv Nizozemske*, odluka Komisije).
- nemogućnost podnositelja zahtjeva, ciparskog državljanina koji oduvijek živi na južnom dijelu otoka, da posjećuje crkve i samostane na sjevernom dijelu otoka, tj. na području „Turske Republike Sjevernog Cipra”. Sud je primijetio da je jedina veza podnositelja zahtjeva sa sjevernim dijelom otoka bilo obradivo zemljište koje je naslijedio od roditelja i da ga ništa ne sprečava u ostvarivanju svojih prava iz članka 9. u južnom Cipru (*Josephides protiv Turske* (odl.)).
- policijska mjera koja se sastojala od prekida pravoslavne mise koja je održana bez prethodnog odobrenja u manastiru koji se trenutačno upotrebljava kao muzej, a nalazi se na području „Turske Republike Sjevernog Cipra”. Sud je potvrdio da je u ovom predmetu došlo do pogreške s obzirom na to da su podnositelji zahtjeva u dobroj vjeri mislili da su dobili odobrenje, dok su vlasti odgovorne za kulturnu baštinu smatrale da predmetno okupljanje nije odobreno ni zakonito. Unatoč tome, s obzirom na sve relevantne okolnosti, odnosno izostanak nerazmjerne upotrebe sile, potrebu za sprečavanjem sukoba u posebnom političkom kontekstu Sjevernog Cipra itd., Sud je utvrdio da sporno miješanje nije bilo nerazmjerno (*Pavrides i Georgakis protiv Turske* (odl.)).

117. Sud je sljedeće zahtjeve proglasio nedopuštenima jer su legitimni interesi iz članka 9. stavka 2. očito imali prednost pred interesom podnositelja zahtjeva da obavljaju određene obrede propisane njihovim vjeroispovijedima:

- zabrana općinskih vlasti izrečena jednoj rimokatoličkoj župi da se oglašava zvonom iznad određene jačine zvuka prije 07:30 sati. Sud je utvrdio da je miješanje težilo legitimnom cilju zaštite prava drugih, odnosno u ovom predmetu noćnog odmora okolnih stanovnika, i da je bilo razmjerno tom cilju. Dapače, zvono se moglo i dalje oglašavati pod uvjetom da se smanji jačina zvuka i nije izrečeno nikakvo ograničenje jačine zvuka zvona za ostatak dana (*Schilder protiv Nizozemske* (odl.)).

- zapljena i oduzimanje određene količine halucinogene tvari pod nazivom *ayahuasca* koja se konzumira tijekom obreda vjeroispovijedi poznate pod nazivom crkva „Santo Daime”. Sud je utvrdio da je sporna mjera, poduzeta na temelju zakonodavstva o drogama, bila „nužna u demokratskom društvu” radi zaštite zdravlja. S obzirom na to da su podnositelji zahtjeva tvrdili da su žrtve diskriminacije u usporedbi s kršćanskim crkvama, u čijim se obredima upotrebljava alkohol (misno vino), Sud je smatrao da te dvije situacije nisu usporedive: prvo, vino nije obuhvaćeno zakonodavstvom o drogama i, drugo, obredi kršćanskih crkava ne uključuju upotrebu psihoaktivnih tvari radi intoksikacije (*Fränklin-Beentjes i CEFLU-Luz da Floresta protiv Nizozemske* (odl.)).

118. Sud je proglasio nedopuštenim zahtjev grčkog pravoslavnog manastira koji je prigovorio da je postavljanje telekomunikacijskih, radijskih i televizijskih antena u životnom prostoru manastira povreda njegove slobode bogoslužja. Sud je utvrdio da nije došlo do miješanja u prava iz članka 9. jer je manastir duže vrijeme djelovao bez obzira na te antene i sam je odlučio produljiti zakup zemljišta na kojem su one postavljene (*Iera Moni Profitou Iliou Thiras protiv Grčke* (odl.)).

119. Sloboda bogoslužja primjenjuje se i na *način sahrane pokojnika* jer je to jedan od ključnih elemenata vjerske prakse (*Johannische Kirche i Peters protiv Njemačke* (odl.)). No u predmetu u kojem su podnositelji zahtjeva prigovorili na razdoblje koje je prošlo do trenutka kada su im vlasti vratile tijelo njihove kćeri koja je preminula u bolnici, zbog čega mjesecima nisu bili u mogućnosti organizirati joj vjersku sahranu ni moliti se na njenom grobu, Sud je odlučio ispitati prigovor isključivo na temelju članka 8. Konvencije (poštovanje privatnog i obiteljskog života) jer činjenica na koju se prigovorilo nije predstavljala izravno miješanje vlasti u prava zajamčena člankom 9., već je samo bila posljedica kašnjenja koje se prema mišljenju Suda moglo ispitati na temelju članka 8. (*Pannulo i Forte protiv Francuske* (odl.)).

8. Mjesta i objekti za bogoslužje

120. Člankom 9. Konvencije u načelu se štiti pravo da se osiguraju, otvore i održavaju mjesta ili objekti posvećeni vjerskom bogoslužju. U skladu s time korištenje vjerskih objekata u određenim okolnostima može imati utjecaj na ostvarivanje prava članova vjerskih skupina na iskazivanje vjerskih uvjerenja (*Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 30., *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske*, stavak 41.). Nadalje, Sud je potvrdio da, ako vjerska zajednica ne može imati mjesto za bogoslužje, njezino pravo na iskazivanje vjeroispovijedi lišava se sve svoje biti (*Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah i drugi protiv Turske*, stavak 90.). U nekim slučajevima činjenica da su domaće vlasti odobrile ili naprosto *de facto* dopuštaju održavanje vjerskih sastanaka mogla bi biti nedovoljna za otklanjanje rizika od miješanja (*ibid.*, stavak 107.).

121. Ista opća načela primjenjuju se na *uređenje groblja* jer je to jedan od ključnih elemenata vjerske prakse (*Johannische Kirche i Peters protiv Njemačke* (odl.)).

122. Člankom 9. ne dodjeljuje se vjerskoj zajednici pravo da im javna tijela osiguraju mjesto za bogoslužje (*Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. protiv Njemačke* (odl.), *Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah i drugi protiv Turske*, stavak 97.). Sama činjenica da su javna tijela niz godina dopuštala stalnu upotrebu zgrade u državnom vlasništvu za vjerske potrebe ne stvara nikakvu pozitivnu obvezu tih tijela (*Kongregacija džamije Juma i drugi protiv Azerbajdžana* (odl.), stavak 60.).

123. Člankom 9. kao takvim ne dodjeljuje se vjerskoj zajednici nikakvo pravo na vraćanje vlasništva nad objektom za bogoslužje koji je prije dugo vremena (1930-ih u konkretnom predmetu) zaplijenjen u tadašnjem političkom sustavu (*Rymsko-Katolitska Gromada Svyatogo Klimentiya v Misti Sevastopoli protiv Ukrajine* (odl.), stavci 59. – 63.). Nadalje, člankom 9. u načelu se ne brani domaćim vlastima da propišu da određeno mjesto za bogoslužje mogu naizmjenično upotrebljavati dvije različite vjerske zajednice kada je to opravdano konkretnim povijesnim okolnostima (*Gromada Ukrayinskoyi Greko-Katolitskoyi Tserkvy Sela Korshiv protiv Ukrajine* (odl.), stavci 33. – 38.).

124. Odredbe Konvencije također ne podrazumijevaju obvezu države da dodijeli poseban status mjestima za bogoslužje. Unatoč tome, ako država sama ponudi dodjelu posebnog povlaštenog statusa mjestima za bogoslužje, što izlazi izvan okvira obveza iz Konvencije, tu povlasticu ne može uskratiti određenim vjerskim skupinama na diskriminirajući način jer je to u suprotnosti s člankom 14. (*Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske*, stavci 48. – 49.).

125. Opće je pravilo da države ugovornice imaju široku slobodu procjene u području koje je tako složeno i zahtjevno kao što je prostorni razvoj, odnosno u provedbi svoje politike prostornog uređenja, s obzirom na to da je opće prihvaćeno da je zakonodavstvo o prostornom uređenju nužno u suvremenom društvu kako bi se spriječio nekontrolirani razvoj (*ISKCON i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, *Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah i drugi protiv Turske*, stavak 103.). Stoga je primjena propisa o prostornom uređenju u načelu legitiman cilj zaštite javnog reda u smislu članka 9. stavka 2. Konvencije (*ibid.*, stavak 95.). Unatoč tome, Sud se ne može odreći svoje ovlasti za preispitivanje i uvijek se mora uvjeriti da je potrebna ravnoteža očuvana na način koji je spojiv s pravima podnositelja zahtjeva na slobodu iskazivanja vjeroispovijedi (*ibid.*, stavak 103.). Nadalje, ako su nacionalne vlasti dale dovoljan značaj slobodi vjeroispovijedi pri odmjeravanju različitih pitanja povezanih s prostornim uređenjem, vjerska se organizacija ne može pozvati na prava koja su joj zajamčena člankom 9. da bi izbjegla poštovanje postojećeg zakonodavstva o prostornom uređenju (*ISKCON i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)). Vlasti u određenim slučajevima, pri uspostavljanju ravnoteže između različitih interesa, moraju uzeti u obzir konkretne potrebe manjih vjerskih zajednica (*Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah i drugi protiv Turske*, stavak 105.).

126. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede slobode vjeroispovijedi u sljedećim predmetima:

– izricanje podnositeljima zahtjeva kazne zatvora i novčane kazne zbog upotrebe privatne prostorije koja je unajmljena kako bi Jehovinin svjedocima služila kao mjesto za bogoslužje, a da se prije toga nije ishodilo odobrenje „priznatog crkvenog tijela” (tj. lokalnog grčkog pravoslavnog episkopa) i Ministarstva obrazovanja i vjerskih pitanja. Sud je utvrdio da se mjerodavnim odredbama domaćeg prava vlastima dodjeljuju iznimno velike diskrecijske ovlasti u tom području i da su vlasti u praksi upotrijebile te ovlasti kako bi ograničile aktivnosti svih denominacija osim prevladavajuće Pravoslavne crkve (*Manoussakis i drugi protiv Grčke*, vidi i mišljenje Komisije u predmetu *Pentidis i drugi protiv Grčke* na temelju kojeg je predmet izbrisan s liste predmeta).

– zatvaranje privatnih prostorija koje su prethodno upotrebljavale dvije kongregacije turskih Jehovinih svjedoka na temelju zakona kojim je zabranjeno otvaranje mjesta za bogoslužje na lokacijama koje nisu za to namijenjene i kasnije odbijanje njihovih zahtjeva da upotrebljavaju te prostorije kao mjesto za bogoslužje. U ovom su predmetu kongregacije obavještene da u planovima za lokalni urbani razvoj nije predviđeno nijedno prikladno mjesto za bogoslužje. Sud je primijetio da domaće vlasti nisu uzele u obzir konkretne potrebe male vjerske zajednice s obzirom na to da zbog malog broja pripadnika tim kongregacijama nije trebala posebna vrsta objekta, već naprosto soba za sastanke u kojoj bi mogle održavati svoje obrede, sastajati se i poučavati svoju vjeroispovijed (*Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah i drugi protiv Turske*).

127. Za razliku od toga Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. (ili je proglasio zahtjev očigledno neosnovanim) u sljedećim predmetima:

- odluka grčkih vlasti kojom se pripadniku Grčke pravoslavne crkve nalaže da premjesti grob svog oca kako bi se olakšali radovi širenja ceste. Komisija je primijetila da su druge pravoslavne osobe koje su se našle u istoj situaciji dobrovoljno premjestile svoje obiteljske grobove te da su se tijela Grčke pravoslavne crkve kojima se podnositelj zahtjeva obratio odbila miješati u njegovu korist. Nadalje, podnositelj zahtjeva nije pokazao na koji bi ga način premještanje groba spriječilo u izvršavanju njegovih vjerskih dužnosti, kao ni zašto bi za izvršavanje tih dužnosti grob trebao ostati na toj lokaciji (*Daratsakis protiv Grčke*, odluka Komisije).

- opomena koju su lokalna tijela za prostorno uređenje dostavila društvu International Society for Krishna Consciousness Ltd. zbog upotrebe jedne vile koju je to društvo kupilo i u kojoj mu je naloženo da ograniči svoju upotrebu na aktivnosti odobrene u trenutku kupnje (teološki institut i mjesto za bogoslužje u kojem dnevno smije boraviti najviše tisuću posjetitelja). Upotreba vile u vjerske svrhe znatno se povećala od tada pa privlači velike skupine ljudi, što je dovelo do brojnih prigovora susjeda. Sud je potvrdio da je došlo do miješanja u slobodu vjeroispovijedi društva podnositelja zahtjeva, no da je to miješanje bilo opravdano na temelju članka 9. stavka 2. Konkretno je utvrdio da su lokalne vlasti neprekidno radile na postizanju prijateljske nagodbe u vezi s tim problemom i da su pri donošenju odluka u dovoljnoj mjeri uzele u obzir konkretne vjerske interese društva podnositelja zahtjeva (*ISKCON i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)).
- ponašanje upravitelja kojeg su austrijski sudovi imenovali za upravljanje imovinom srpske pravoslavne zajednice čija je pravna sposobnost u području sekularnog prava ukinuta u skladu sa zakonom zbog raskola između te zajednice i beogradskog patrijarhata: upravitelj je sklopio ugovore o zakupu s dva jereja koje je imenovao srpski patrijarh i nadležni episkop. Čak i pod pretpostavkom da je došlo do miješanja u ostvarivanje prava podnositelja zahtjeva iz članka 9., to je miješanje bilo potrebno radi zaštite prava drugih i bilo je razmjerno tom cilju jer je sporna mjera bila ograničenog opsega, a ugovori o zakupu ostali bi valjani sve dok traje raskol (*Serbisch- griechisch-orientalische Kirchengemeinde zum Heiligen Sava in Wien protiv Austrije*, odluka Komisije).
- odbijanje njemačkih vlasti da vjerskoj organizaciji dodijele dozvolu za izgradnju groblja na nerazvijenom zaštićenom području. Sud je utvrdio da je sporno miješanje, koje se temeljilo na pravnim odredbama o prostornom uređenju, zaštiti okoliša i pružanju javnih usluga te je osobito bilo motivirano činjenicom da na predmetnom području nema nikakvih drugih građevinskih objekata, u skladu s člankom 9. stavkom 2. (*Johannische Kirche i Peters protiv Njemačke* (odl.)).
- odbijanje grčkih lokalnih vlasti da podnositelju zahtjeva odobre zahtjev za izmjenom plana lokalnog razvoja kako bi mu se omogućila izgradnja doma molitve za „istinske pravoslavne kršćane” (pripadnike grčke starokalendarske crkve ili „*paleoimerologite*”) na zemljišnoj čestici koju posjeduje. Odbijanje je obrazloženo činjenicom da ne postoji „društvena potreba” za izmjenom plana razvoja jer se u općini ne nalazi dovoljan broj članova te vjerske zajednice. Sud je utvrdio da se, za razliku od predmeta *Manoussakis i drugi protiv Grčke*, ovaj predmet odnosi na primjenu općeg zakona o prostornom uređenju koji je *prima facie* neutralan. Kriterij broja članova koji je primijenio Vrhovni sud Grčke ne može se smatrati proizvoljnim jer se odobrenje za izmjenu plana lokalnog razvoja može dodijeliti samo ako je izgradnja predmetnog objekta „u javnom interesu”. U tom je kontekstu bilo razumno uzeti u obzir objektivne potrebe vjerske zajednice s obzirom na to da javni interes za razumno prostorno uređenje ne može biti podređen vjerskim potrebama jednog pojedinca kada se u susjednom gradu nalazi dom molitve koji pokriva potrebe „istinskih pravoslavnih kršćana” u toj regiji. Država je stoga postupila unutar okvira svoje slobode procjene (*Vergos protiv Grčke*).
- izricanje novčane kazne podnositeljima zahtjeva, članovima turske protestantske crkve, zbog upotrebe privatnog stana koji su kupili kao mjesto za bogoslužje, a da prije toga nisu ispunili potrebne formalne zahtjeve iz turskog prava, posebno obvezno prethodno ishođenje suglasnosti svih suvlasnika zgrade. Sud je utvrdio da, za razliku od predmeta *Manoussakis i drugi protiv Grčke*, ti se formalni zahtjevi ne odnose na priznavanje ili praktično vršenje određene vjeroispovijedi i stoga se ne mogu smatrati istovjetnima prethodnom odobrenju. Njihov je jedini cilj bila zaštita prava i sloboda drugih i javnog reda. Sud je primijetio i da su nacionalne vlasti uspostavile ravnotežu između tih formalnih zahtjeva i zahtjeva slobode vjeroispovijedi time što su prvo pozvali sve podnositelje zahtjeva da ispune te formalne zahtjeve. S obzirom na prethodno navedeno može se smatrati da je sporno miješanje bilo

opravdano i razmjerno. Naposljetku, Sud je primijetio da ništa nije ukazivalo na to da je mjerodavno zakonodavstvo primijenjeno na podnositelje zahtjeve na diskriminirajući način, što bi bilo u suprotnosti s člankom 14. Konvencije (*Tanyar i drugi protiv Turske* (odl.)).

- izbacivanje muslimanske kongregacije iz stare džamije koja se nalazi na popisu povijesnih spomenika na temelju pravomoćne presude. Unatoč činjenici da je kongregacija podnositeljica zahtjeva upotrebljavala zgradu više od deset godina, zgrada nije bila u njenom vlasništvu ni najmu (*Manoussakis i drugi protiv Grčke*). Konkretno, kongregacija podnositeljica zahtjeva nije tvrdila da ne može slobodno osnovati mjesto za bogoslužje na nekom drugom mjestu (*Kongregacija džamije Juma i drugi protiv Azerbajdžana* (odl.)).

128. Sud je također ispitivao zahtjev pojedinca na temelju članka 14. i 9. Konvencije koji se odnosio na zabranu izgradnje minareta koja je u Savezni ustav Švicarske dodana na temelju referenduma. Utvrdio je da, s obzirom na to da sporna mjera ne utječe izravno na podnositelja zahtjeva i da podnositelj zahtjeva nije nikada izrazio želju za izgradnjom džamije s minaretom, on ne može tvrditi da je „žrtva” navodne povrede (*Ouardiri protiv Švicarske* (odl.)).

129. Komisija je proglasila dopuštenim prigovor na temelju članka 9. koji se sastojao od tvrdnje da su poništenje vlasničkih listova rimokatoličke ustanove pod nazivom *Institut de prêtres français*, koja je osnovana na temelju kanonskom prava i nalazi se u Turskoj, a zaštićena je Ugovorom iz Lausanne iz 1923. godine, i upis te imovine na ime državne blagajne doveli do toga da je ustanova ostala odsječena od svojih ključnih resursa te je dovedena u položaj da ne može održavati vjerske obrede ni osigurati opstanak crkve (*Institut de prêtres français i drugi protiv Turske* (odl.)). Postupak pred Sudom u ovom predmetu završio je prijateljskom nagodbom (*Institut de prêtres français i drugi protiv Turske* (prijateljska nagodba)).

C. Sloboda vjeroispovijedi i imigracija

1. Boravak i zapošljavanje stranih državljana na državnom području i sloboda vjeroispovijedi

130. Konvencija ne jamči kao takvo pravo na ulazak u državu osobama koje nisu njezini državljani, kao ni pravo na boravak u njoj. Prema dobro utvrđenom načelu međunarodnog prava država ugovornica ima pravo na kontrolu ulaska, boravka i udaljavanja nedržavljana (*Perry protiv Latvije*, stavak 51.). Stoga članak 9. Konvencije *ne jamči stranom državljaninu kao takvo pravo na ostanak u određenoj državi*. Stoga protjerivanje kao takvo nije miješanje u prava zajamčena tom odredbom osim ako se može utvrditi da je namjena naloga o protjerivanju bila suzbijanje ostvarenja tih prava i zaustavljanje širenja vjeroispovijedi ili filozofije podnositelja zahtjeva i njegovih sljedbenika (*Omkanananda i Divine Light Zentrum protiv Švicarske*, odluka Komisije).

131. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u sljedećim predmetima:

- prvobitno odbijanje nadležnog državnog tijela da produlji dozvolu za boravak podnositelja zahtjeva, američkog evangelističkog pastora, nakon kojeg je uslijedilo izdavanje druge vrste dozvole uz poluslužbeno obrazloženje da više nema pravo obavljati javne vjerske aktivnosti. To ograničenje nije imalo nikakav temelj u domaćem pravu (*Perry protiv Latvije*).
- *prisilno udaljenje* podnositelja zahtjeva, američkog državljana aktivnog u Crkvi ujedinjenja velečasnog Moona, ukidanje njegove vize i zabrana njegova ulaska u Rusiju iako je godinama zakonito boravio u toj državi i iako u njoj živi njegov maloljetan sin. Poticaj za poduzimanje te mjere vrlo su očito bile vjerske aktivnosti podnositelja zahtjeva u Rusiji. Tužena Vlada tvrdila je da je podnositelj zahtjeva ugrožavao nacionalnu sigurnost, što je osnova koja nije predviđena člankom 9. stavkom 2. Konvencije, no nije potkrijepila tu tvrdnju (*Nolan i K. protiv Rusije*).

132. Sud je proglasio dopuštenima i sljedeće prigovore iako je naposljetku utvrdio da nije došlo do povrede članka 9.:

- ukidanje dozvole za prebivalište podnositelja zahtjeva, propovjednika i učitelja islamske

vjeroispovijedi palestinskog podrijetla, kojeg je potvrdio Veliki muftija bugarski, te njegovo protjerivanje s državnog područja zbog toga što su njegove vjerske aktivnosti bile usmjerene na nametanje fundamentalističke verzije islama i dovodile ga u vezu s ekstremističkom organizacijom „Muslimansko bratstvo“ (*Al-Nashif protiv Bugarske* (odl.)). Budući da je utvrdio povredu članka 8. Konvencije (pravo na poštovanje obiteljskog života), Sud nije smatrao potrebnim ispitati ostale navodne povrede slobode vjeroispovijedi podnositelja zahtjeva (*Al-Nashif protiv Bugarske*, stavci 139. – 142.).

- ukidanje dozvola za boravak dvaju podnositelja zahtjeva, jednom paru Jehovinih svjedoka, austrijskih državljana, zbog navodnih vjerskih aktivnosti u Bugarskoj (*Lotter protiv Bugarske* (odl.)).

Taj je predmet završio prijateljskom nagodbom (*Lotter i Lotter protiv Bugarske* (prijateljska nagodba)).

133. S druge strane, Komisija je proglasila nedopuštenim kao očigledno neosnovanim zahtjev koji se odnosio na nalog o protjerivanju indijskog redovnika i filozofa koji je proglašen krivim za ugrožavanje javnog reda zbog neprestanog narušavanja mira u lokalnom susjedstvu. Taj nalog nije izvršen jer je podnositelj zahtjeva u međuvremenu proglašen krivim za niz kaznenih djela i osuđen na kaznu zatvora od četrnaest godina i protjerivanje iz Švicarske na petnaest godina (*Omkarananda i Divine Light Zentrum protiv Švicarske*, odluka Komisije).

134. Nadalje, člankom 9. Konvencije ne jamči se pravo stranih državljana na dobivanje dozvole za boravak za potrebe *zaposlenja* u državi ugovornici, čak i kada je poslodavac vjerska organizacija (*Öz protiv Njemačke*, odluka Komisije, *Perry protiv Latvije*, *El Majjaoui i Stichting Touba Moskee protiv Nizozemske* (brisanje s liste) [VV], stavak 32.). U skladu s tim načelom Komisija je odbila zahtjev u kojem se prigovorilo na odbijanje produljenja dozvole za boravak muslimanskom vjerskom službeniku i vjeroučitelju (imam), turskom državljaninu, čiji je ugovor o radu u lokalnom islamskom udruženju otkazan, a koji je izrazio želju da ostane u Njemačkoj kako bi i dalje radio kao imam za jedno drugo udruženje, a ne ono koje ga je prvobitno pozvalo u državu (*Öz protiv Njemačke*, odluka Komisije).

135. Nedavno je Sud proglasio dopuštenim zahtjev koji se odnosio na odbijanje nizozemskih vlasti da izdaju marokanskom državljaninu dozvolu za boravak, koja mu je bila potrebna da bi se mogao zaposliti kao imam u jednoj vjerskoj zakladi, konkretno zbog toga što ta zaklada nije uložila dovoljno napora u pronalazak drugih kandidata na državnom i europskom tržištu rada te nije ni pokušala zaposliti jednog od imama koji su obučavani u Nizozemskoj (*El Majjaoui i Stichting Touba Moskee protiv Nizozemske* (odl.)). Međutim, nakon što je zaklada ponovno podnijela svoj zahtjev, podnositelju zahtjeva napokon su izdane dozvola za rad i dozvola za boravak u Nizozemskoj. Sud je stoga smatrao da je spor riješen i izbrisao zahtjev s liste predmeta u skladu s člankom 37. stavkom 1. točkom (b) Konvencije (*El Majjaoui i Stichting Touba Moskee protiv Nizozemske* (brisanje s liste) [VV], stavak 32.).

136. Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 14. (zabrana diskriminacije) u vezi s člankom 9. u predmetu u kojem su u austrijske vlasti odbile izuzeti zajednicu Jehovinih svjedoka iz Zakona o zapošljavanju stranih državljana, što bi omogućilo izdavanje dozvole za boravak paru propovjednika, filipinskih državljana, koje je zajednica podnositeljica zahtjeva htjela zaposliti u Austriji. Konkretno, prema domaćem pravu takvo je izuzeće bilo predviđeno samo za „priznata vjerska udruženja“, no ne i za „registrirane“ vjerske organizacije kao što je zajednica podnositeljica zahtjeva (*Jehovas Zeugen in Österreich protiv Austrije*).

2. Protjerivanje u zemlju koja krši slobodu vjeroispovijedi

137. Može li država ugovornica *protjerati* strane državljanine u treću zemlju u kojoj će im ostvarivanje njihove slobode vjeroispovijedi vjerojatno biti znatno otežano? Činjenica je da država ugovornica može neizravno preuzeti odgovornost ako pojedince izloži stvarnom riziku od povrede njihovih prava u zemlji izvan njezine nadležnosti. Sud je potvrdio tu odgovornost u predmetima koji su uključivali rizik od povrede članaka 2. (pravo na život) i 3. (zabrana mučenja). Sudska praksa Suda u tom se pogledu oslanja na temeljnu važnost tih članaka, čije zaštite moraju biti izvršive u praksi, te na apsolutnost zabrane mučenja i činjenicu da je ta zabrana međunarodno priznata norma. Osim toga, Sud je istaknuo

ozbiljnost i nenadoknadivost mogućih patnji. Kasnije je Sud u određenim okolnostima proširio to načelo na jamstva iz članka 6. (pravo na pošteno suđenje) i 5. (pravo na slobodu i sigurnost). Unatoč tome, ta opća razmatranja ne mogu se automatski primijeniti na temelju drugih odredbi Konvencije. S isključivo pragmatičnog gledišta državu ugovornicu ne može se obvezati da stranog državljanina protjera isključivo u zemlju u kojoj su u potpunosti osigurane i provode se zaštite prava i sloboda iz Konvencije. Iako su prava iz članka 9. „jedno od temelja demokratskog društva”, riječ je prvenstveno o normi koja se primjenjuje u državama ugovornicama koje su posvećene demokratskim idealima, vladavini prava i ljudskim pravima. Prema prethodno navedenoj sudskoj praksi zaštita se jamči osobama s osnovanom tvrdnjom da će biti izložene progonu iz, među ostalim, vjerskih razloga ili da će biti u ozbiljnoj opasnosti od smrti ili zlostavljanja, a možda i sigurnog uskraćivanja poštenog suđenja ili proizvoljnog pritvaranja, zbog svoje vjerske pripadnosti (ili iz bilo kojeg drugog razloga). Kada osoba tvrdi da bi joj po povratku u vlastitu zemlju bilo onemogućeno praktično vršiti vjeroispovijed na način koji je u skladu s tim propisanim razinama, članak 9. tek neznatno može ili uopće ne može biti od pomoći. U suprotnom bi se države ugovornice praktički obvezivalo da budu neizravni jamci slobode vjeroispovijedi u ostatku svijeta. Ako, na primjer, zemlja koja nije potpisnica Konvencije zabrani vjeroispovijed, no to nije popraćeno mjerama protjerivanja, progona, uskraćivanja slobode ili zlostavljanja, upitno je može se li protumačiti da Konvencija obvezuje državu ugovornicu da pripadnicima te zabranjene sekte omogući slobodno i otvoreno praktično vršenje te vjeroispovijedi na svom državnom području ([Z. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#) (odl.)).

138. Unatoč tome, Sud nije odbacio mogućnost da se odgovornost države koja protjeruje pojedinca može izvanredno aktivirati na temelju članka 9. Konvencije ako je podnositelj zahtjeva u stvarnoj opasnosti od očite povrede tog članka u zemlji prihvata. Međutim, Sud smatra da je teško zamisliti predmet u kojem dovoljno očita povreda članka 9. ne bi podrazumijevala i postupanje koje je u suprotnosti s člankom 3. Konvencije ([Z. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#) (odl.)).

139. S obzirom na prethodno navedeno Sud je proglasio očigledno neosnovanim zahtjev koji su podnijele dvije kršćanke, pakistanske državljanke, koje su tvrdile da ne bi mogle u potpunosti ostvarivati svoje pravo na slobodu vjeroispovijedi kada bi ih se protjeralo u Pakistan. Sud je primijetio da podnositeljice zahtjeva nisu tvrdile da će biti izložene progonu iz vjerskih razloga niti su potkrijepile da su u opasnosti od povrede članka 2. ili 3. Nijedna podnositeljica zahtjeva nije bila izložena fizičkom napadu niti je se sprečavalo u praktičnom vršenju vjeroispovijedi. U procjeni općeg stanja u Pakistanu Sud je primijetio da, unatoč nedavnim napadima na crkve i kršćane, kršćanska zajednica u Pakistanu nije službeno zabranjena te ima vlastite predstavnike u parlamentu, a pakistanska tijela odgovorna za provedbu zakona i pravosudna tijela poduzimaju korake za zaštitu crkava i škola te za uhićenje, progon i kažnjavanje osoba odgovornih za te napade. U takvim okolnostima Sud je utvrdio da podnositeljice zahtjeva nisu dokazale da su one osobno u takvoj opasnosti ni da su članice tako ranjive ili ugrožene skupine ni da su kao kršćanke u tako nepovoljnom položaju da bi se mogla utvrditi očita povreda članka 9. Konvencije ([Z. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva](#) (odl.)), vidi i [Razaghi protiv Švedske](#) (odl.)).

III. Obveze države kao jamca slobode vjeroispovijedi

A. Negativne obveze: obveza neometanja uobičajenog funkcioniranja vjerskih organizacija

1. Pravni položaj vjerskih organizacija u državama ugovornicama

140. U Europi ne postoji jedinstveni model za odnos između države i vjerskih zajednica. Upravo suprotno: Europa sadrži mnoštvo ustavnih modela kojima se uređuju ti odnosi ([Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske](#) [VV], stavak 138.). Postojeći sustavi mogu se podijeliti u tri kategorije: a) postojanje državne crkve, b) potpuna odvojenost države i svih vjerskih organizacija te c) odnos na temelju konkordata (posljednje navedeni model prevladavajući je u europskim zemljama). Sud je potvrdio da su sve tri vrste sustava kao takve spojive s člankom 9. Konvencije te da Sud nema pravo

obvezivati državu na određeni oblik suradnje s različitim vjerskim zajednicama (*İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 183.).

141. U određenim europskim državama postoji *državna crkva* (ili službena crkva) kojoj je dodijeljen poseban ustavni status. Takav sustav sam po sebi nije u suprotnosti s člankom 9. Konvencije. Naime, već je bio na snazi u prethodno navedenim državama kada je Konvencija sastavljena odnosno kada su te države postale njezine potpisnice. Nadalje, Sud je utvrdio da se ne može tumačiti da je vjerojatno da će dužnost neutralnosti države u vjerskim pitanjima umanjiti ulogu vjere ili crkve s kojom se stanovništvo određene zemlje povijesno i kulturno povezuje (*Članovi kongregacije Jehovinih svjedoka i drugi protiv Gruzije*, stavak 132.). U određenim su državama neovisnost i jedinstvo povijesno prevladavajuće crkve doista pitanja od najvećeg značaja za društvo općenito (*Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije) protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, stavak 118.). Pravna osobnost takve crkve može se priznati zakonom (*Sveti sinod bugarske pravoslavne crkve (mitropolit Inokentije) i drugi protiv Bugarske*, stavak 157.). U svakom su slučaju odluke o tome želi li se nastaviti tradicija u načelu unutar okvira slobode procjene tužene države. Nadalje, Sud mora uzeti u obzir veliku raznolikost država koje čine Europu, osobito u sferi kulturnog i povijesnog razvoja. Međutim, upućivanje na tradiciju ne može osloboditi državu ugovornicu od obveze poštovanja prava i sloboda sadržanih u Konvenciji i njezinim Protokolima (*Lautsi i drugi protiv Italije* [VV], stavak 68.). Da bi ispunio zahtjeve iz članka 9., sustav državne crkve mora sadržavati posebne zaštite slobode vjeroispovijedi pojedinca. Konkretno, nikoga se ne smije prisiliti na pridruživanje državnoj crkvi odnosno nikome se ne smije zabraniti njezino napuštanje (*Ásatrúarfélagið protiv Island* (odl.), stavak 27., vidi i *Darby protiv Švedske*, izvješće Komisije, stavak 45.).

142. Osim toga, čak i u državama koje imaju državnu crkvu, odluke koje ta crkva donosi na područjima za koje je odgovorna ne aktiviraju odgovornost države na temelju Konvencije. Na primjer, Komisija je ispitala prigovor koji je podnijela župa u kojoj se govori finski jezik, a koja pripada Švedskoj crkvi (u predmetnom razdoblju državna crkva), u vezi s odlukom Skupštine Crkve kojom joj se brani upotreba liturgije finske luteransko-evangeličke crkve i nameće se upotreba švedske liturgije prevedene na finski. Komisija je smatrala da su Crkva i njezine župe „nevladine organizacije” i da se država ne može smatrati odgovornom za navodnu povredu nastalu odlukom Skupštine Crkve. S obzirom na to da ništa ne bi spriječilo župu podnositeljicu zahtjeva da napusti Švedsku crkvu, država nikako nije povrijedila svoju obvezu zaštite slobode vjeroispovijedi te župe (*Finska Församlingen i Stockholm i Hautaniemi protiv Švedske*, odluka Komisije).

143. U drugim državama ustavni model temelji se na načelu *sekularizma*, koji podrazumijeva potpuno odvajanje države i svih vjerskih zajednica. Sud je potvrdio da je i takav model spojiv s vrijednostima na kojima se temelji Konvencija (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 108., *Dogru protiv Francuske*, stavak 72.). Načela sekularizma i neutralnosti odraz su jednog od pravila kojim se uređuju odnosi države s vjerskim tijelima, pravila koje podrazumijeva nepristranost prema svim vjerskim uvjerenjima na temelju poštovanja pluralizma i raznolikosti (*Ebrahimian protiv Francuske*, stavak 67.).

144. Naposljetku postoje države čiji im ustavni model omogućuje sklapanje *sporazuma o suradnji* s određenom crkvom (ili nekoliko crkava) kojim se toj crkvi dodjeljuje poseban (porezni ili drugi) status, pod uvjetom da postoji objektivno i razumno opravdanje za različito postupanje i da se slični sporazumi mogu sklopiti s drugim crkvama koje to žele (*Alujer Fernández i Caballero García protiv Španjolske* (odl.), *Savez crkava „Riječ života” i drugi protiv Hrvatske*, stavak 85.). Država može za vjersku organizaciju propisati poseban sustav koji se razlikuje od drugih tako da je oslobodi obvezne registracije ili prijave i prizna njezinu pravnu osobnost *ex lege* (*Sveti sinod bugarske pravoslavne crkve (mitropolit Inokentije) i drugi protiv Bugarske*). Država doista može imati druge legitimne razloge za ograničavanje dostupnosti određenog sustava nekim vjerskim denominacijama. U određenim okolnostima može i opravdano razlikovati različite kategorije vjerskih zajednica ili ponuditi drugačije oblike suradnje (*İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 175.). No, ako država uspostavi okvir za vjerske zajednice kojim se uz pravnu osobnost dodjeljuje i posebni položaj, sve vjerske skupine koje to žele moraju dobiti mogućnost da podnesu zahtjev za dodjelom tog položaja, a utvrđeni kriteriji moraju se primjenjivati na nediskriminirajući način (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, *İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 175.). Sloboda vjeroispovijedi nikako ne podrazumijeva da se vjerskim skupinama ili pripadnicima određene vjeroispovijedi mora dodijeliti

poseban pravni položaj koji se razlikuje od pravnog položaja drugih postojećih tijela. No, ako se uredi njegova dodjela, takav se položaj mora dodjeljivati na nediskriminirajući način (*Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske*, stavak 45.).

145. Država može i *delegirati određene javne zadaće i funkcije jednoj vjerskoj organizaciji ili neolicinini njih*, pri čemu delegiranje tih zadaća i funkcija te način na koji se financiraju ulaze u okvir slobode procjene države (*Bruno protiv Švedske* (odl.), *Lundberg protiv Švedske* (odl.)).

146. Naposljetku se ne smije zaboraviti da u ovoj složenoj sferi uspostavljanja odnosa između vjeroispovijedi i države država u načelu ima široku slobodu procjene (*Cha'are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske* [VV], stavak 84.). Međutim, ta sloboda nije neograničena, pa je Sud u nekim predmetima primijetio da je tužena država prekoračila svoje ovlasti pri odabiru načina suradnje s različitim vjerama (*Izzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 132.).

2. Priznavanje, registracija i prestanak vjerskih organizacija

147. Način na koji nacionalno zakonodavstvo sadržava slobodu udruživanja i način na koji je vlasti primjenjuju u praksi otkriva stanje demokracije u određenoj državi. Potpuno je razumljivo da se u društvu u kojem civilno društvo normalno funkcionira sudjelovanje građana u demokratskom procesu uglavnom postiže kroz članstva u udruženjima u kojima se oni mogu povezati i zajedno raditi na postizanju zajedničkih ciljeva. Ovlast države da zaštiti svoje ustanove i građane od udruženja koja ih mogu ugroziti mora se pažljivo upotrebljavati jer se iznimke od pravila osiguranja slobode udruživanja moraju usko tumačiti i za njih moraju postojati uvjerljivi i neotklonjivi razlozi koji opravdavaju ograničavanje te slobode (*Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije) protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, stavci 94. – 96.).

148. Jedan od najradikalnijih oblika miješanja u kolektivni aspekt slobode vjeroispovijedi jest *raspuštanje* postojećih vjerskih organizacija. Tako drastična mjera mora biti opravdana vrlo ozbiljnim razlozima kako bi se priznalo da je „nužna u demokratskom društvu” (*Biblijski centar Čuvaške Republike protiv Rusije*, stavak 54.).

149. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u vezi s člankom 11. Konvencije u sljedećim predmetima:

- raspuštanje lokalnog ogranka Jehovinih svjedoka i zabrana njegovih aktivnosti koje su naložili ruski sudovi na zahtjev javnog tužitelja. Nakon što je ispitao zaključke domaćih sudova (navodni pritisak na obitelji pripadnika radi njihova uništenja, navodno miješanje u privatni život pripadnika i njihovo pravo na odabir zanimanja, navodna povreda roditeljskih prava roditelja koji nisu pripadnici Jehovinih svjedoka, navodi o „ispiranju mozga” i „kontroli uma”, navodno poticanje na samoubojstvo ili odbijanje liječenja, uključujući zabranu transfuzija krvi, navodno namamljivanje maloljetnika u organizaciju, poticaj na odbijanje služenja u vojsci, nepoštivanje državnih simbola i odbijanje sudjelovanja u državnim proslavama), Sud je utvrdio da svi ti navodi ili nisu potkrijepljeni konkretnim dokazima ili se odnose na potpuno normalne oblike iskazivanja slobode vjeroispovijedi koju su pripadnici svojevolumno izabrali u okviru svoje osobne autonomije kako je zaštićena člankom 9. Nadalje, ti oblici iskazivanja vrlo su slični praksama drugih „tradicionalnih” svjetskih vjeroispovijedi (post, asketizam itd.). Raspuštanje organizacije stoga je bilo očigledno nerazmjerno legitimnim ciljevima kojima se težilo, osobito s obzirom na to da je zakonodavstvo primijenjeno u ovom predmetu iznimno strogo i da se njime ne predviđa nijedna druga blaža kazna za moguće prijestupe vjerskih zajednica osim raspuštanja (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*).
- raspuštanje protestantskog (pentekostnog) biblijskog centra koje su naložili ruski sudovi zbog održavanja nedjeljne škole za djecu i biblijskog učilišta za odrasle (i izdavanja potvrda ili „diploma” o završetku obrazovanja) koji nisu imali status pravne osobe. Razlozi za raspuštanje bili su, prvo, otvaranje biblijskog učilišta bez prethodne dozvole i, drugo, propust dvaju predmetnih tijela da zadovolje zdravstvene i sigurnosne zahtjeve propisane mjerodavnim zakonodavstvom. Sud je primijetio da vlasti nisu prethodno upozorile

organizaciju podnositeljicu zahtjeva o situaciji, što bi joj omogućilo da ispuni sve relevantne pravne ili zakonske zahtjeve. Osim toga, organizacija podnositeljica zahtjeva nije mogla razumno predvidjeti posljedice svojeg djelovanja zbog oprečnosti u sudskoj praksi ruskih sudova, koji su u određenim predmetima presudili da obrazovnim centrima, kao što je predmetna nedjeljna škola, nije potrebna posebna dozvola (*Biblijski centar Čuvaške Republike protiv Rusije*).

150. Postoje i drugi oblici miješanja koji se mogu uključiti u istu kategoriju kao raspuštanje. Vjerska društva povijesno postoje u cijelom svijetu u obliku organiziranih tijela. Dakle, tumačeći članak 9. s obzirom na članak 11. Konvencije, Sud je utvrdio da je sposobnost osnivanja pravne osobe koju država priznaje kako bi zajamčila mogućnost kolektivnog djelovanja u vjerskoj sferi jedan od najvažnijih aspekata slobode vjeroispovijedi bez kojeg bi ta sloboda bila besmislena. Stoga je odbijanje priznavanja ili dodjele *pravne osobnosti* vjerskoj zajednici miješanje u ostvarenje prava zajamčenih člankom 9. u njihovoj vanjskoj i kolektivnoj dimenziji te u pogledu same zajednice, ali i njezinih članova (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 105., *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, stavak 62.).

Doista, Sud je na temelju članka 11. utvrdio da je sposobnost osnivanja pravne osobe radi kolektivnog djelovanja na području zajedničkog interesa jedan od najvažnijih aspekata slobode udruživanja bez kojeg to pravo ne bi imalo nikakvo značenje. Odbijanje domaćih vlasti da dodijele status pravne osobe udruženju pojedinaca, neovisno o tome je li vjersko ili neko drugo, miješanje je u ostvarivanje prava na slobodu udruživanja. U tom pogledu odbijanje vlasti da registriraju skupinu izravno utječe i na samu skupinu i njegove predsjednike, osnivače ili pojedinačne članove (*Kimlya i drugi protiv Rusije*, stavak 84.). Ista se načela u cijelosti primjenjuju na temelju članka 9. (*Genov protiv Bugarske*, stavak 35.).

151. Nadalje, kada skupina vjernika prigovori na odbijanje domaćih vlasti da registriraju njihovu vjersku organizaciju, svaki pojedinačni član može tvrditi da je „žrtva” povrede za potrebe članka 34. Konvencije. Stoga nema razloga za dodjelom statusa žrtve samo osobama koje su podnijele zahtjev za registraciju (*Metodiev i drugi protiv Bugarske*, stavak 24.).

152. Obično toleriranje nacionalnih vlasti aktivnosti nepriznate vjerske organizacije nije zamjena za priznavanje ako se jedino priznavanjem mogu prenijeti prava na osobe na koje se ona odnose (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 129., *İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 127.). Čak i kada je zakonodavstvom izrijekom dopušten rad neregistriranih vjerskih skupina, to nije dovoljno ako se u domaćem pravu predviđa cijeli niz prava ključnih za vršenje vjerskih aktivnosti za registrirane organizacije s pravnom osobnosti (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavak 122.). Ta prava uključuju prava na vlasništvo nad nekretninom ili na njezin najam, na otvaranje bankovnih računa, zapošljavanje zaposlenika, osiguranje sudske zaštite zajednice, njezinih članova i imovine, uspostavljanje mjesta za bogoslužje, održavanje vjerskih obreda na javno dostupnim mjestima, izradu, nabavu i distribuciju vjerske literature, osnivanje obrazovanih ustanova te održavanje kontakta radi međunarodnih razmjena i konferencija (*Kimlya i drugi protiv Rusije*, stavci 85. – 86., *Genov protiv Bugarske*, stavak 37.). Osim toga, jedan od načina ostvarivanja prava na iskazivanje vjeroispovijedi, osobito u slučaju vjerske zajednice kao kolektiva, jest mogućnost jamčenja sudske zaštite zajednice, njezinih članova i imovine, što znači da se članak 9. mora tumačiti ne samo s obzirom na članak 11., nego i s obzirom na članak 6. stavak 1. Konvencije o pravu na pošteno suđenje i pristupu sudu (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavak 152., *Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, stavak 63.).

153. Sva razmatranja iz prethodnog stavka osobito se primjenjuju u predmetima u kojima vjerskim udruženjima domaćim zakonom nije omogućeno stjecanje pravne osobnosti, odnosno prema općim propisima o udruženjima omogućena im je samo registracija ili priznavanje kao nevjerske organizacije (*Genov protiv Bugarske*, stavak 37., *Metodiev i drugi protiv Bugarske*, stavak 36.). Osim toga, činjenica da vjerska zajednica može djelomično nadoknaditi odsutnost pravne osobnosti osnivanjem pomoćnih udruženja nije odlučujuća i ne rješava problem (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, stavak 67., *İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 130.).

154. Pri registraciji i priznavanju vjerskih zajednica države imaju ovlast provjeriti provodi li pokret ili udruženje, radi postizanja očitih vjerskih ciljeva, aktivnosti koje štete stanovništvu ili ugrožavaju javnu sigurnost. Budući da se ne može isključiti da bi program organizacije mogao prikrivati ciljeve i namjere koje se razlikuju od onih koji se javno iskazuju, kako bi se utvrdilo da to nije slučaj, sadržaj programa može se usporediti s aktivnostima organizacije i stavovima koje brani (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavci 105. i 125.). Država može zahtijevati da se u statutu vjerskog udruženja jasno utvrde njegova uvjerenja i obredi kako bi javnost mogla razlikovati različite denominacije i kako bi se izbjegli sukobi među različitim vjerskim zajednicama (*Metodiev i drugi protiv Bugarske*, stavci 40. i 45.). Stoga se odbijanje registracije vjerske organizacije zbog toga što vlastima nije dostavila opis temeljnih načela predmetne vjeroispovijedi može opravdati potrebom za utvrđivanjem predstavlja li ta organizacija bilo kakvu opasnost za demokratsko društvo i temeljne interese priznate u članku 9. stavku 2. (*Cârnuirea Spirituală a Muslimanilor din Republica Moldova protiv Moldavije* (odl.), *Sciencetološka crkva u Moskvi protiv Rusije*, stavak 93., *Lajda i drugi protiv Češke Republike* (odl.)). Unatoč tome, iako države imaju pravo nadzora usklađenosti ciljeva i aktivnosti vjerskog udruženja s pravilima utvrđenima zakonom, one ga moraju upotrebljavati pažljivo, na način koji je spojiv s njihovim obvezama iz Konvencije i koji je u području nadležnosti tijela Konvencije (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*, stavak 100., *Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije) protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, stavak 94.).

155. *Vrijeme čekanja* da vlasti razmotre zahtjev za priznavanje ili registraciju i provjere prethodno navedenu usklađenost mora biti razumno kratko (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, stavak 79.). Slično tome, kada u pravnom sustavu određene države postoje vjerske organizacije koje imaju posebne povlastice u odnosu na druge (na primjer, imaju pravnu osobnost), ta država može iznimno odrediti duži rok za čekanje i provjeru, osobito u slučaju novoosnovanih i nepoznatih vjerskih skupina. Međutim, teško se može reći da je takav rok opravdan u slučaju vjerskih skupina s dugom međunarodnom povijesti i dugom povijesti postojanja u predmetnoj državi i s kojima su stoga nadležna tijela već upoznata (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*, stavci 97. – 98.).

156. Država može legitimno odrediti posebne uvjete u pogledu naziva vjerske organizacije, uključujući zahtjev da se jasno razlikuje od naziva postojećih organizacija. Isti ili previše slični nazivi mogu uzrokovati pomutnju i zabluđu među širom javnošću, čime se stvara opasnost od ozbiljnog zadiranja u prava i interese drugih (*Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije) protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, stavak 111., *Zajednica Bektaša i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije**, stavak 71.). Stoga se zahtjev za novoosnovane pravne osobe da uzmu naziv koji javnost vjerojatno neće dovesti u zabluđu i koji će spriječiti njezino miješanje s drugim sličnim organizacijama može u načelu smatrati opravdanim ograničenjem prava vjerske organizacije na slobodan odabir naziva (*Genov protiv Bugarske*, stavak 43.).

157. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije (uzetog odvojeno i/ili u vezi s člankom 14.) u sljedećim predmetima:

- odbijanje moldavskih vlasti da pravno priznaju Mitropolitansku crkvu Besarabije, autonomnu pravoslavnu crkvu koja djeluje pod nadležnošću Bukureštanske patrijaršije (rumunjska pravoslavna crkva), zbog toga što bi tim priznavanjem nastala povreda interesa Mitropolitanske crkve Moldavije, koja je u nadležnosti Moskovske patrijaršije (ruska pravoslavna crkva) i koju je Vlada već priznala. Bez toga pravnog priznanja crkva podnositeljica zahtjeva ne može se baviti svojim aktivnostima, njezini svećenici ne mogu vršiti bogoslužje, a njezini članovi ne mogu se sastajati radi praktičnog vršenja svoje vjeroispovijedi. Osim toga, bez pravne osobnosti ona nema pravo na pravnu zaštitu svoje imovine niti joj je omogućena obrana od zastrašivanja. Budući da je odbila priznati crkvu podnositeljicu zahtjeva zbog toga što je riječ o „šizmatičkoj skupini” unutar pravoslavne crkve, moldavska Vlada nije ispunila svoju dužnost neutralnosti i nepristranosti.

Kad je riječ o ostatku zahtjeva, Vladine optužbe da crkva podnositeljica zahtjeva ugrožava teritorijalnu cjelovitost i društvenu stabilnost u državi bile su očigledno neosnovane (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*).

- u istom kontekstu kao u prethodnom predmetu: odbijanje lokalnih vlasti da podnositeljima zahtjeva izdaju potvrdu, koja im je bila potrebna za registraciju Mitropolitanske crkve Besarabije, zbog toga što je Mitropolitanska crkva Moldavije već registrirana i djeluje na predmetnom području. Sud je utvrdio da sporno miješanje nije bilo „propisano zakonom” (*Fusu Arcadie i drugi protiv Republike Moldavije*).
- odbijanje nadležnog upravnog tijela da registira crkvu podnositeljicu zahtjeva usprkos presude kojom je naložena ta registracija. U tom je predmetu Sud utvrdio da sporno miješanje nije bilo „propisano zakonom” (*Biserica Adevărat Ortodoxă din Moldova i drugi protiv Moldavije*).
- odbijanje bugarskih vlasti da registriraju novo vjersko udruženje pod nazivom „Muslimanska zajednica Ahmadija” kao denominaciju zbog toga što njegovi statuti ne sadržavaju dovoljno jasne i potpune informacije o uvjerenjima i obredima denominacije Ahmadija da bi je se moglo razlikovati od već priznate muslimanske vjeroispovijedi. U tom predmetu bugarski zakon nije sadržavao nikakve posebne odredbe o tome koliko detaljan mora biti opis uvjerenja i obreda, kao ni o tome koje se točno informacije moraju unijeti u obrazac zahtjeva za registraciju, a to bi u praksi omogućilo vlastima da odbiju registraciju svih novih vjerskih udruženja koja imaju iste doktrine kao neka već priznata denominacija (*Metodiev i drugi protiv Bugarske*).
- protek dvadeset godina od podnošenja austrijskim vlastima zahtjeva za pravno priznavanje kongregacije Jehovinih svjedoka i konačne odluke vlasti o dodjeli statusa „registrirane” vjerske organizacije. Sud je utvrdio i diskriminaciju u suprotnosti s člankom 14. do koje došlo jer se zajednici podnositeljici zahtjeva odbio dodijeliti status „priznatog vjerskog društva”, koji je podrazumijevao pravnu osobnost i cijeli niz povlastica utvrđenih domaćim pravom, zbog toga što nije djelovala u Austriji kao „registrirana” organizacija najmanje deset godina. Tužena Vlada nije dokazala da postoji objektivno i razumno opravdanje za to nejednako postupanje, posebno s obzirom na to da se taj „desetogodišnji” zahtjev nije primijenio u slučaju druge vjerske zajednice u situaciji sličnoj onoj Jehovinih svjedoka (*Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije*).
- odbijanje ruskih vlasti da registriraju dva lokalna ogranka Scijentološke crkve kao „vjerske organizacije”, čime bi im se automatski dodijelio status pravne osobe, zbog toga što nisu djelovali u Rusiji kao „vjerska skupina” (bez pravne osobnosti) najmanje petnaest godina. Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. tumačenog s obzirom na članak 11. i pritom je primijetio da tužena Vlada nije navela nijednu neodgodivu društvenu potrebu kojom bi se opravdalo sporno ograničenje kao ni nijedan mjerodavan i dostatni razlog kojim bi se opravdalo tako dugo razdoblje čekanja. Štoviše, ni u jednom trenutku nije tvrdila da su podnositelji zahtjeva, bilo kao skupina bilo kao pojedinci, obavljali ili namjeravali obavljati nezakonite aktivnosti ili da su težili i drugim ciljevima osim vjerskog bogoslužja, podučavanja, praktičnog vršenja i obreda. Razlog za odbijanje registracije bio je isključivo formalan i nepovezan s djelovanjem predmetnih skupina, a jedini „prijestup” koji se podnositeljima zahtjeva stavio na teret bila je njihova namjera da podnesu zahtjev za registraciju kao „vjersko” udruženje koje nije postojalo na tom području najmanje petnaest godina (*Kimlya i drugi protiv Rusije*). U drugom vrlo sličnom predmetu jedan od razloga navedenih za odbijanje zahtjeva za registraciju bila je činjenica da lokalno općinsko vijeće nema ovlast izdati takvu potvrdu. Za razliku od predmeta *Kimlya i drugi protiv Rusije* Sud je utvrdio da miješanje nije bilo „propisano zakonom” i da je stoga nepotrebno ispitivati pitanje njegove razmjernosti (*Scijentološka crkva u Sankt Peterburgu i drugi protiv Rusije*).
- proizvoljno i diskriminirajuće odbijanje hrvatske Vlade da sklopi s podnositeljicama zahtjeva, nekoliko reformističkih crkava, ugovor o pitanjima zajedničkog interesa (sporazum o suradnji) koji bi omogućio tim crkvama održavanje nastave vjeronauka u državnim školama i zajamčio da brakovi sklopljeni pred njihovim vjerskim službenicima imaju učinke građanskog

braka. Vlada je u ovom predmetu opravdala svoje postupanje činjenicom da podnositelji zahtjeva kao pojedinci i kao zajednica nisu ispunili zahtjeve utvrđene u Zaključku Vlade za potrebe sklapanja takvih ugovora. Unatoč tome, nekoliko drugih zajednica oslobođeno je tog brojčanog zahtjeva. Kad je riječ o povijesnom zahtjevu („povijesne vjerske zajednice europskog kulturnog kruga”), Vlada nije objasnila zašto ga crkve podnositeljice zahtjeva, koje pripadaju protestantskoj reformističkoj tradiciji, nisu ispunile. Sud je stoga utvrdio da je došlo do povrede članka 14. Konvencije (*Savez crkava „Riječ života” i drugi protiv Hrvatske*).

158. Sud je također utvrdio da je došlo do:

- – povrede članka 11. tumačenog s obzirom na članak 9. u predmetu koji je podnijelo udruženje makedonskih pravoslavnih kršćana koje je u kanonskoj zajednici sa Srpskom pravoslavnom crkvom, za razliku od Pravoslavne crkve Makedonije koja se proglasila autokefalnom. Udruženje podnositelj zahtjeva podnijelo je dva zahtjeva za registraciju pod dva neznatno različita naziva i objasnilo da je pod kanonskom nadležnosti Srpske crkve. Oba su zahtjeva za registraciju odbačena u biti iz formalnih razloga. Vlasti su navele još dva razloga, točnije: da je udruženje podnositelj zahtjeva osnovala strana crkva ili država zbog čega se ono ne može registrirati te da su nazivi koje je predložilo bili problematični. Naime, predloženi nazivi bili su previše slični nazivu „Makedonska pravoslavna ohridska nadbiskupija”, koja ima „povijesno, vjersko, moralno i materijalno pravo” na upotrebu naziva „Ohridska nadbiskupija”. Sud je smatrao da brojne mane na koje se pozvalo u odbijanju registracije udruženja podnositelja zahtjeva nisu bile mjerodavne ni dostatne. Isto je mišljenje izneseno i za „strano podrijetlo” udruženja s obzirom na to da su njegovi osnivači državljani tužene države, a mjerodavnim zakonodavstvom nije zabranjena registracija vjerskih zajednica koje prihvaćaju nadležnost vjerskog središta u inozemstvu. Kad je riječ o nazivu udruženja, on je bio dovoljno specifičan da se razlikuje od drugih crkava. Stoga je sporno miješanje bilo nerazmjerno (*Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*).
- – povrede članka 9. tumačenog s obzirom na članak 11. zbog odbijanja bugarskih vlasti da registrišu novo udruženje pripadnika pokreta *Hare Krišna* zbog toga što se uvjerenja i obredi predmetnog udruženja ne razlikuju od uvjerenja i obreda jednog drugog udruženja koje je već registrirano, zbog toga što su njihovi statuti i iskazani ciljevi bili jednaki, zbog toga što su im nazivi bili previše slični, zbog toga što je zakonom bila zabranjena registracija dviju vjerskih organizacija sa sjedištem u istom naselju ili gradu i naposljetku zbog toga što se novo udruženje moglo priznati kao ogranak „matične organizacije” (već registriranog udruženja), no isključivo na zahtjev matične organizacije. Sud je primijetio da navodna sličnost naziva u konačnici nije bila navedena kao jedan od glavnih razloga za odbijanje te da ostali razlozi nisu bili dostatni da bi se sporno miješanje moglo smatrati „nužnim u demokratskom društvu” (*Genov protiv Bugarske*).

159. S druge strane Sud je proglasio očigledno neosnovanima prigovore koje su podnijele dvije skupine pripadnika Crkve ujedinjenja Suna Myunga Moona u Češkoj Republici odnosno Bugarskoj.

- U prvom predmetu, koji je Sud ispitivao na temelju članka 11. u vezi s člankom 9., podnositelji zahtjeva prigovorili su na odbijanje čeških vlasti da registrišu njihovu organizaciju kao crkvu s pravnom osobnosti iz dva različita razloga: prvi je bio odbijanje podnositelja zahtjeva da vlastima dostave temeljni dokument u kojem je objašnjeno njihovo učenje, a drugi je bio činjenica da su prekršili opće propise o prikupljanju potpisa „osoba koje prihvaćaju doktrinu crkve”. Nakon što su provele dodatne provjere, vlasti su poništile velik broj potpisa prikupljenih na terenu jer se radilo o potpisima simpatizera, a ne vjernika s teološkom vezom s crkvom. Sud je potvrdio da je takvo tumačenje zakona bilo razumno i nije bilo proizvoljno. Broj preostalih potpisa, međutim, bio je manji od 10.000 potpisa koji su prema zakonu potrebni za registraciju crkve. Iako uvažava da se ta brojka naoko može činiti nerazmjernom, Sud je primijetio da se novim zakonom koji je u međuvremenu donesen ona smanjila na 300 i da ništa ne sprečava podnositelje zahtjeva u ponovnom podnošenju

zahtjeva za registraciju njihove crkve (*Lajda i drugi protiv Češke Republike* (odl.)).

- U drugom predmetu, koji je Sud ispitivao na temelju članka 9., podnositelji zahtjeva prigovorili su na navodno prešutno odbijanje bugarske Vlade da registrira njihovu organizaciju. Sud je primijetio da podnositelji zahtjeva nisu primili službeni dopis o odbijanju registracije, nego dopis u kojem ih Vlada poziva da dopune i obrazlože dostavljene dokumente, no oni su se odlučili oglušiti o te upute. S obzirom na okolnosti u ovom predmetu Sud je zaključio da postupanje Vlade nije ukazivalo ni na odugovlačenje ni prešutno odbijanje (*Boychev i drugi protiv Bugarske*).

160. Kad je riječ o *odbijanju obnavljanja registracije* vjerske organizacije koju je država već priznala, čime joj se ili oduzima pravna osobnost ili je se degradira na niži pravni položaj, Sud se u takvim predmetima u načelu odlučuje za ispitivanje na temelju članka 11. Konvencije (sloboda udruživanja) u vezi s člankom 9. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 11. u sljedećim predmetima:

- odbijanje ruskih vlasti da obnove registraciju lokalnog ogranka Vojske spasa, čime su joj oduzeli pravnu osobnost, iz razloga za koje je Sud smatrao da nemaju nikakvu pravnu osnovu u domaćem pravu ili da su proizvoljni i nerazumni („strano podrijetlo” podnositelja zahtjeva, navodni nedostatak podataka o njegovoj vjerskoj pripadnosti, navodno „paravojni” karakter podnositelja zahtjeva, njegova navodna namjera kršenja ruskog zakonodavstva itd.) (*Moskovski ogranak Vojske spasa protiv Rusije*, stavci 74. – 75.).
- odbijanje ruskih vlasti da obnove registraciju lokalnog ogranka Scijentološke crkve, pri čemu su odbile najmanje jedanaest zahtjeva za obnovu registracije iz međusobno oprečnih i proizvoljnih razloga (navodna nepotpunost dokumentacije bez naznake o tome koji dokumenti nedostaju, zahtjev za dostavom izvornika umjesto kopija iako to nije propisano zakonom itd.) (*Scijentološka crkva u Moskvi protiv Rusije*). U drugom vrlo sličnom predmetu Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 11. zbog odbijanja obnove registracije lokalnog ogranka Jehovinih svjedoka (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*).
- odbijanje makedonskih vlasti, nakon stupanja na snagu novog zakona, da potvrde status zajednice Bektaša (red sufija) kao vjerske zajednice, iako je ta zajednica taj status imala petnaest godina, iz isključivo formalnih razloga i nakon toga odbijanje novog zahtjeva za registraciju zbog toga što su njezin naziv i izvori doktrine bili jednaki nazivu i izvorima doktrine jedne druge već registrirane vjerske organizacije, što bi izazvalo pomutnju među vjernicima (*Zajednica Bektaša i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije**).
- zakonska izmjena prema kojoj je određenim vjerskim organizacijama koje su u Mađarskoj već priznate kao „crkve” status degradiran „udruženje”, što je znatno niži položaj s manjim brojem prednosti u pogledu prava i povlastica (*Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske*).

161. Člankom 9. stavkom 1. Konvencije ne obvezuje se države ugovornice da *vjerskim brakovima* dodijele isti status i iste pravne učinke kao građanskom braku (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije od 18. prosinca 1974., *Khan protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, *Spetz i drugi protiv Švedske*, odluka Komisije, *Serif protiv Grčke*, stavak 50., *Šerife Yiğit protiv Turske* [VV], stavak 102.). Nadalje, člankom 9. nisu obuhvaćeni različiti modaliteti vjerskih brakova jer je na svakoj vjeroispovijedi da se sama odluči za željeni modalitet. Konkretno, na svakoj je vjeroispovijedi da donese odluku hoće li i u kojoj mjeri dopustiti istospolne zajednice (*Parry protiv Ujedinjenog Kraljevstva* (odl.)). Država neće postupiti u suprotnosti s člankom 9. ako u građanskom pravu utvrdi obvezu *javne objave braka* i odbije priznati valjanost javnih objava braka u vjerskim publikacijama u kontekstu radnog spora (*Von Pelser protiv Italije*, odluka Komisije).

162. Komisija je odbila prigovor belgijskog državljanina koji se odnosio na činjenicu da belgijski sustav prema kojem se u porezne svrhe razmatra kumulativni dohodak supružnika ide na štetu bračnih parova. Podnositelj zahtjeva tvrdio je da parovi kojima je vjerski brak sveti sakrament nemaju mogućnosti izbjeći negativne porezne posljedice životom u izvanbračnoj zajednici. Komisija je utvrdila da nije došlo do povrede slobode vjeroispovijedi podnositelja zahtjeva jer je smatrala da je umjetno usporediti situaciju bračnog para sa situacijom para koji živi u izvanbračnoj zajednici tako da se usmjeri,

kao što je to činio podnositelj zahtjeva, isključivo na porez na dohodak i time zanemare ostala prava i obveze supružnika koji nastaju sklapanjem braka, bilo u profesionalnom bilo u moralnom smislu (*Hubaux protiv Belgije*, odluka Komisije).

163. Država nema obvezu priznati odluke *vjerskih sudova* u okviru nacionalnog pravnog sustava (*Serif protiv Grčke*, stavak 50.).

164. Nadalje, pravo na iskazivanje vjeroispovijedi kroz „poučavanje” ne ide tako daleko da bi za sobom povlačilo obvezu država da dozvole *nastavu vjeronauka u državnim školama* (*Savez crkava „Riječ života” i drugi protiv Hrvatske*, stavak 57.). Unatoč tome, ako država odluči dodijeliti tu vrstu povlastice određenim vjerskim zajednicama, ta posebna prava i povlastice ulaze u područje primjene članka 9. tako da će se zabrana diskriminacije iz članka 14. Konvencije primjenjivati na njih (*ibid.*, stavak 58.).

165. Osim toga, ako je domaćim pravom službenicima određenih denominacija dopušteno sklapanje brakova s učincima građanskog braka ili odlučivanje u građanskim sporovima (na primjer, u pitanjima obiteljskog i nasljednog prava), država ima legitiman interes za poduzimanje posebnih mjera kojima će od prijevare zaštititi osobe na čije pravne odnose može utjecati postupanje vjerskih službenika (*Serif protiv Grčke*, stavak 50.).

3. Državna upotreba uvredljivih izraza za vjersku zajednicu

166. Upotreba pogrdnih izraza za vjersku zajednicu u službenim dokumentima može biti miješanje u prava zajamčena člankom 9. kada to može negativno utjecati na ostvarivanje slobode vjeroispovijedi (*Leela Förderkreis e.V. i drugi protiv Njemačke*, stavak 84).

167. Komisija je proglasila nedopuštenima zahtjeve koji se odnose na sljedeće situacije.

- Nadležni domaći sud odbio je zahtjev udruženja podnositelja zahtjeva da se njemačkoj saveznoj Vladi zabrani navođenje udruženja u vladinoj publikaciji pod nazivom „Takozvane sekte mladih i psihoskupine u Saveznoj Republici Njemačkoj”. Komisija je primijetila da nije došlo do povrede prava udruženja podnositelja zahtjeva na iskazivanje vjeroispovijedi jer sporna publikacija nije imala nikakve izravne posljedice na ostvarivanje tog prava. Publikacija je objavljena isključivo u informativne svrhe za širu javnost, posebno, jer su domaći sudovi utvrdili da određene aktivnosti udruženja podnositelja zahtjeva, na primjer zagovaranje da se liječenje zamijeni vjerom, opravdavaju upozoravanje javnosti na to udruženje (*Universelles Leben e.V. protiv Njemačke*, odluka Komisije).
- Bavarsko Ministarstvo obrazovanja objavilo je članak u obrazovnom časopisu u kojem je učenike upozorilo na navodne opasnosti scijentologije, a sud je odbio odobriti privremenu zabranu distribucije tog članka. Komisija je smatrala da se sporni članak odnosio općenito na scijentologiju kao pokret na svjetskoj razini, a ne na pojedinačne pripadnike tog pokreta kao što su podnositelji zahtjeva. Iako su podnositelji zahtjeva prigovorili na negativan stav njihovih susjeda i lokalnih medija prema njima, nije utvrđena nijedna uzročna veza između spornog članka i tih činjenica. U svakom su slučaju učinci članka bili previše neizravni i daleki da bi imali ikakav učinak na njihova prava iz članka 9. Prigovor je stoga bio nespojiv *ratione personae* s Konvencijom (*Keller protiv Njemačke*, odluka Komisije).

168. Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. u predmetu u kojem su udruženja podnositelji zahtjeva koji prihvaćaju učenja pokreta Bhagwana Shreea Rajneesha (Osho) prigovorila na to što njemačka savezna Vlada i njezini članovi u određenim službenim dokumentima uporno upotrebljavaju pojmove „sekte”, „sekte mladih”, „psihosekta”, „pseudoreligija”, „štetni vjerski pokret”, „pokret koji manipulira svojim članovima” itd. kada upućuju na ta učenja. Njemački Savezni ustavni sud presudio je da Vlada ima pravo upotrebljavati većinu predmetnih pojmova, no da su upotreba izraza „pseudoreligija” i „štetni vjerski pokret” i insinuacije o manipulaciji protuustavne. Pretpostavivši da je došlo do miješanja u prava zajamčena člankom 9., Europski sud za ljudska prava utvrdio je da je miješanje težilo legitimnim ciljevima (javni red i mir, zaštita javnog reda i prava i sloboda drugih) i da im je bilo razmjerno. Naime, pri ispunjavanju svoje obveze informiranja javnosti o pitanjima od javnog interesa savezne vlasti samo su htjele skrenuti pozornost građana na fenomen koji su smatrali

zabrinjavajućim, odnosno pojavu velikog broja novih vjerskih pokreta i njihovu privlačnost među mlađim stanovništvom. Jedini je cilj vlasti bio omogućiti građanima da, prema potrebi, postupaju uz poznavanje svih činjenica i da izbjegnu upadanje u poteškoće zbog neznanja. Nadalje, postupanje Vlade ni na koji način nije spriječilo udruženja podnositelje zahtjeva u ostvarivanju njihovih prava zajamčenih člankom 9. Konvencije. Osim toga, njemačke vlasti prestale su upotrebljavati sporne pojmove na temelju preporuka iz stručnog izvješća (*Leela Förderkreis e.V. i drugi protiv Njemačke*).

169. S druge je strane Sud utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u predmetu u kojem je ženi koja se bavila meditacijom u okviru vjerskog pokreta Osho i koja je prisilno primljena u psihijatrijsku bolnicu dijagnosticirana akutna psihoza pa je ona tamo zadržana 52 dana, a tijekom tog razdoblja bolničko osoblje pokušalo je „ispraviti” njezina uvjerenja tako što su ih obezvjeđivali i poticali je da kritizira meditaciju i pokret Osho. Sud je izriekom usporedio taj predmet s prethodno citiranim predmetom *Leela Förderkreis e.V. i drugi* i pritom istaknuo vrlo veliku ovisnost, ranjivost i nemoć podnositeljice zahtjeva u odnosu na bolničko osoblje koje je bilo odgovorno i za njezinu dijagnozu i njezino dugotrajno zadržavanje u bolnici. Sud je utvrdio da je došlo do miješanja u slobodu vjeroispovijedi podnositeljice zahtjeva i da to miješanje nije bilo „propisano zakonom” (*Mockutė protiv Litve*, stavci 107. – 131.).

170. Sud je proglasio nedopuštenim zahtjev koji je podnijela skupina Jehovinih svjedoka i prigovorila da je francuska Vlada povrijedila njihovo pravo na slobodu vjeroispovijedi kada je dodijelila udruženju poznatom pod nazivom „Nacionalni savez udruga za obranu obitelji i pojedinca” (UNADFI) status tijela od javnog interesa, a riječ je o udruženju čiji je cilj „borba protiv povreda ljudskih prava i temeljnih sloboda” čiji su počinitelji „štetne sekte” i koje su podnositelji zahtjeva optužili da je otvoreno neprijateljski nastrojeno prema njihovoj vjerskoj zajednici. Sud je smatrao da se država ne može smatrati odgovornom za svako postupanje udruženja kojima je zbog njihovih statuta dodijelila status tijela od javnog interesa. Samom dodjelom tog statusa nisu se prenijele nikakve javne ovlasti, a Konvencijom je utvrđeno da država ima isključivu odgovornost za takav prijenos. Iako su podnositelji zahtjeva smatrali da su postupanjem UNADFI-ja povrijeđena njihova prava, ti navodi trebali su se riješiti upotrebom odgovarajućih pravnih sredstava pred nadležnim domaćim sudovima. Sud je konačno utvrdio da podnositelji zahtjeva ne mogu tvrditi da su „žrtve” navodne povrede i da su njihovi prigovori izvan njegove nadležnosti *ratione personae* (*Gluchowski i drugi protiv Francuske* (odl.)).

4. Financijske i porezne mjere

171. Na europskoj razini ne postoji zajednička norma o financiranju i oporezivanju crkava i vjerskih zajednica jer su ta pitanja usko povezana s povijesti i tradicijama svake pojedinačne zemlje. Države stoga imaju vrlo široku slobodu procjene u toj sferi (*Alujer Fernández i Caballero García protiv Španjolske* (odl.)).

172. Vjerska organizacija ne može se pozvati na članak 9. Konvencije kako bi zahtijevala poseban porezni status na temelju slobode vjeroispovijedi (*Association Sivananda de Yoga Vedanta protiv Francuske*, odluka Komisije). S obzirom na prethodno navedeno sloboda vjeroispovijedi ne uključuje dodjelu drugačijeg poreznog statusa crkvama ili njihovim članovima u odnosu na druge porezne obveznike (*Alujer Fernández i Caballero García protiv Španjolske* (odl.)). Isto tako, ne može se tumačiti da se člankom 9. dodjeljuje pravo na oslobođenje od poreza u pogledu mjesta za bogoslužje (*Iglesia Bautista „El Salvador” i Ortega Moratilla protiv Španjolske*, odluka Komisije).

Međutim, ekonomske, financijske ili fiskalne mjere poduzete protiv vjerskih organizacija mogu ponekad biti miješanje u ostvarivanje prava zajamčena člankom 9. Konvencije ako se pokaže da se njima stvara stvarna i teška prepreka ostvarivanju tih prava. Dakle, u određenim okolnostima pitanja povezana s održavanjem i upotrebom vjerskih objekata, uključujući troškove nastale zbog načina oporezivanja tih objekata, mogu imati utjecaj na ostvarivanje prava članova vjerskih skupina na iskazivanje vjerskih uvjerenja (*Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, stavak 30., *Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske*, stavak 41.).

173. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u sljedećim predmetima:

- oporezivanje pojedinačnih donacija koje je primilo udruženje *Association des Témoins de*

Jéhovah de France i na koje su obračunati zatezna kamata i druga uvećanja, a to znači da je udruženje podnositelj zahtjeva bilo obuhvaćeno standardnim sustavom oporezivanja udruženja i da su mu bile uskraćene porezne olakšice predviđene za neka druga udruženja, uključujući vjerska udruženja. Spornom su se mjerom, koja je obuhvatila sve pojedinačne donacije koje je udruženje podnositelj zahtjeva primilo i čiji je udio u njegovim ukupnim sredstvima iznosio 90 %, udruženju oduzeli njegovi ključni resursi i tako ga se spriječilo da svojim pripadnicima osigura mogućnost iskazivanja svojih vjerskih uvjerenja. Sud je smatrao da miješanje na koje se prigovorilo ne ispunjava zahtjev zakonitosti zbog vrlo nejasne formulacije primijenjenog članka Općeg poreznog zakona (*Association Les Témoins de Jéhovah protiv Francuske*, vidi *Église Évangélique Missionnaire i Salaûn protiv Francuske* za vrlo sličan predmet s istim ishodom).

- oporezivanje pojedinačnih donacija koje su primila dva udruženja za potrebe aumističke zajednice i izgradnju hramova u manastiru zajednice Mandaroma. Prije razreza poreza ta su dva udruženja raspuštena i sva njihova imovina prenesena je udruženju s vrlo sličnim ciljevima kako bi ono moglo nastaviti javne aktivnosti predmetne sekte. Porezna tijela tada su pokrenula postupak pred nadležnim sudom koji je odobrio poništenje financijskog prijenosa. Sud je utvrdio da je sporna mjera bila miješanje u ostvarivanje prava zaštićena člankom 9. Konvencije jer je bila usmjerena na obrede i mjesto za bogoslužje predmetne vjeroispovijedi. Sud je utvrdio da je došlo do povrede iz istih razloga kao u predmetu *Association Les Témoins de Jéhovah protiv Francuske* (*Association Cultuelle du Temple Pyramide protiv Francuske*, *Association des Chevaliers du Lotus d'Or protiv Francuske*).

174. S druge je strane Sud proglasio nedopuštenim zahtjev koji je bio po svemu sličan prethodno navedenim zahtjevima osim po činjenici da, iako je djelomično ostvarivalo prihode od pojedinačnih donacija, udruženju podnositelju zahtjeva njihovim oporezivanjem nisu oduzeti ključni resursi niti mu je onemogućeno obavljanje vjerskih aktivnosti (*Sukyo Manikira France protiv Francuske* (odl.), stavak 20.).

175. Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 14. Konvencije (zabrana diskriminacije) u vezi s člankom 9. u sljedećim predmetima:

- odbijanje da se zajednicu Jehovinih svjedoka oslobodi od plaćanja poreza na nasljedstva i darove jer se prema domaćem pravu takvo oslobađanje može odobriti samo „priznatim vjerskim društvima“, ali ne i „registriranim vjerskim organizacijama“ kao što je zajednica podnositeljica zahtjeva (*Jehovas Zeugen in Österreich protiv Austrije*, *İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV]).
- odbijanje turske Uprave za vjerska pitanja da plati račun električne energije alevitskog vjerskog centra u kojem se nalazila džemevija (mjesto za alevitsko bogoslužje) iako plaća račune električne energije džamija, crkava i sinagoga. To se odbijanje temeljilo na nepriznavanju džemevije kao „mjesta za bogoslužje“, do čega je došlo zbog odbijanja turskih vlasti da priznaju alevizam kao zasebnu vjeroispovijed, a ne samo ogranak islama. Sud je utvrdio da to nejednako postupanje nije imalo objektivno ni razumno opravdanje (*Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske*).

176. S druge je strane Sud utvrdio da nije došlo do povrede članka 14. u vezi s člankom 9. u predmetu u kojem su vlasti Ujedinjenog Kraljevstva odbile odobriti za mormonski hram (koji je zatvoren za javnost i dostupan samo mormonima koji su dobili posebnu „preporuku“) potpuno oslobođenje od predviđenih poreza iako odobravaju takvo oslobođenje mormonskim kapelama i „kolčićima“ koji su otvoreni za javnost. Sud je izrazio sumnje u to je li predmetni spor uopće obuhvaćen područjem primjene članka 9. No, čak i da je ta odredba primjenjiva, navodno nejednako postupanje imalo je objektivno i razumno opravdanje: temeljilo se na ideji da je mogućnost pristupa šire javnosti vjerskim obredima korisna za društvo kao cjelinu jer bi pomogla u uklanjanju sumnji i razbijanju predrasuda u multireligioznom društvu. Nadalje, prema Mormonskoj crkvi nije se nejednako postupalo u usporedbi s drugim vjerskim zajednicama, među ostalim službenoj anglikanskoj crkvi, na čije se privatne kapele primjenjuje isti porezni zakon kao i na mormonske hramove. Osim toga, predmetni je hram unatoč

tome plaćao 80 % niže cijene jer je riječ o mjestu za bogoslužje (*Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva*).

177. Isto tako, tijela Konvencije odbila su prigovore koji su se odnosili na sljedeće situacije:

- odbijanje španjolskih poreznih tijela da oslobode evangeličku protestantsku crkvu od poreza na zemljište na kojem se nalazi njezino mjesto za bogoslužje iako su takvo oslobođenje odobrili rimokatoličkoj crkvi. Komisija je utvrdila da u ovom predmetu nije došlo do vidljive diskriminacije jer je oslobođenje od poreza za rimokatoličku crkvu utvrđeno u sporazumima koje su sklopili tužena država i Sveta Stolica i kojima su obje stranke preuzele uzajamne obveze. S druge strane, s obzirom na to zajednica podnositeljica zahtjeva nikada nije tražila sklapanje takvog sporazuma s državom, ona nije imala iste obveze prema državi kao rimokatolička crkva (*Iglesia Bautista „El Salvador“ i Ortega Moratilla protiv Španjolske*, odluka Komisije).
- naplata poreza na dobit udruženju podnositelju zahtjeva koje se bavi poučavanjem joge zbog toga što je održavalo tečajeve joge radi ostvarivanja dobiti. Komisija je odbacila navod udruženja podnositelja zahtjeva da je izložen diskriminaciji u usporedbi s vjerskim aktivnostima drugih zajednica, osobito rimokatoličke crkve, kojima je država priznala status neprofitnih tijela. Budući da udruženje podnositelj zahtjeva zapravo nema status vjerskog udruženja, njegova situacija i situacija vjerskih udruženja nisu istovjetne i čak nisu ni usporedive (*Association Sivananda de Yoga Vedanta protiv Francuske*, odluka Komisije).
- odluka njemačkih vlasti i sudova da upravljanje donacijom koju je podnositelj zahtjeva, islamsko udruženje, dobio od Stranke demokratskog socijalizma u vrijeme bivše Njemačke Demokratske Republike (NJDR) prebaci Agenciji za privatizaciju i zapljena povezane imovine. Sud je primijetio da je provedba sporne mjere naložena u izvanrednim okolnostima povezanim s ujedinjenjem Njemačke. Konkretno, mjera je provedena na temelju općih propisa koji su u NJDR-u doneseni u razdoblju prije ujedinjenja kako bi se provjerilo podrijetlo imovine koja pripada političkim strankama i povezanim organizacijama. Nakon što je utvrdio da je sporno miješanje bilo u skladu s člankom 1. Protokola br. 1 (zaštita vlasništva), Sud je došao do istog zaključka o članku 9. Izrazio je sumnje u postojanje miješanja u ostvarivanje slobode vjeroispovijedi jer se sporna mjera nije odnosila ni na unutarnji ustroj udruženja podnositelja zahtjeva niti na njegovo službeno priznavanje od strane države. U svakom je slučaju predmetna mjera bila propisana zakonom, imala legitimne ciljeve zaštite javnog morala i prava i sloboda drugih te nije bila nerazmjerna tim ciljevima (*Islamische Religionsgemeinschaft in Berlin e.V. protiv Njemačke* (odl.)).

178. U nekim europskim državama postoji *vjerski porez* (crkveni porez, denominacijski porez itd.) koji ubiru ili država, koja ga potom prebacuje konkretnim vjerskim organizacijama, ili izravno vjerske organizacije, koje tada mogu pokrenuti ovršni postupak pred nacionalnim sudovima. U drugim državama porezni obveznici imaju pravo namijeniti određeni dio svog poreza na dohodak nekoj vjerskoj organizaciji. Postojanje takvog vjerskog poreza samo po sebi ne otvara pitanja na temelju članka 9. Konvencije jer je pravo države na ubiranje takvog poreza jedno od „legitimnih ciljeva“ navedenih u članku 9. stavku 2. (*Wasmuth protiv Njemačke*, stavak 55., *Klein i drugi protiv Njemačke*, stavak 89.). Osim toga, u članku 1. Protokola br. 1 o zaštiti vlasništva izriječno se spominje pravo države na ubiranje poreza (*C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). Unatoč tome, široka sloboda procjene koju države imaju u pitanjima crkvenog poreza ne znači da se u toj sferi nikada neće pojaviti problemi povezani sa slobodom vjeroispovijedi. Upravo suprotno, Sud je utvrdio da postoje situacije u kojima bi miješanje povezano sa sustavom oporezivanja crkava moglo biti značajno i u kojima bi uspostavljanje ravnoteže između suprotstavljenih interesa moglo navesti Sud da utvrdi da je došlo do povrede (*Wasmuth protiv Njemačke*, stavak 61.).

179. Kada neka crkva ubire doprinose od svojih članova uz pomoć države, to samo po sebi nije miješanje u aktivnosti navedene u članku 9. stavku 1. („bogoslužje, poučavanje, praktično vršenje i obredi“). Situacija članova vjerske organizacije u tom se pogledu može usporediti s obvezom plaćanja doprinosa za članstvo nekom privatnom udruženju, a ne može se tumačiti da članak 9. pojedincu daje pravo da ostane član crkve, ali da ga se pritom oslobodi od pravnih, a osobito financijskih, obveza koje

proizlaze iz takvog članstva u skladu s autonomnim propisima predmetne crkve (*E. i G.R. protiv Austrije*, odluka Komisije).

180. Očito je da, iako država može ubirati crkveni porez ili slični doprinos za crkvu, ta mjera u pravilu *može obuhvaćati samo članstvo predmetne crkve*. Stoga će doći do miješanja u negativni aspekt slobode vjeroispovijedi kada država prouzroči situaciju u kojoj se pojedince izravno ili neizravno obvezuje na plaćanje doprinosa vjerskoj organizaciji kojoj ne pripadaju (*Klein i drugi protiv Njemačke*, stavak 81.).

181. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do miješanja u predmetu u kojem su porezna tijela muškarcu koji nije bio član ženine crkve izravno umanjili povrat poreza radi prijeboja iznosa koji je njegova žena dugovala za poseban crkveni porez. Drugim riječima, na njega su prenesene financijske obveze njegove žene prema crkvi kojoj on sam nije pripadao (*Klein i drugi protiv Njemačke*, stavci 81. – 83.). Međutim, to je miješanje bilo opravdano za potrebe članka 9. stavka 2. Konvencije s obzirom na to da je, prvo, do spornog miješanja došlo jer je predmetni par dobrovoljno odlučio podnijeti zajedničku poreznu prijavu te da je, drugo, podnositelj zahtjeva mogao se odlučiti umjesto toga za dobivanje poreznog rješenja. U tim je okolnostima prijeboj bilo razmjerno sredstvo koje je država iskoristila za podmirenje poreznih dugova tog para.

182. Naplata crkvenog poreza od poreznog obveznika koji nije član crkve za koju se ubire porez može biti opravdana u izvanrednim slučajevima kada ta crkva obavlja određene javne funkcije koje same po sebi nisu vjerske prirode i kada predmetni porez služi isključivo za financiranje tih nevjerskih funkcija.

- Komisija je utvrdila da je došlo do povrede članka 9. Konvencije u predmetu u kojem je podnositelj zahtjeva, koji je radio u Švedskoj, no službeno nije imao status „rezidenta” u Švedskoj, morao platiti crkveni porez za Švedsku crkvu (luteranska crkva koja je u predmetnom razdoblju bila državna crkva) kojoj nije pripadao i nije imao nikakvu mogućnost oslobođenja od njega (*Darby protiv Švedske*, izvješće Komisije, stavci 57. – 60.). Međutim, kada je predmet iznesen pred Sud, Sud ga je odlučio ispitati s obzirom na članak 14. u vezi s člankom 1. Protokola br. 1 (diskriminacija rezidenata i nerezidenata u ostvarivanju njihova prava na zaštitu vlasništva) umjesto s obzirom na članak 9. Konvencije i utvrdio je da je došlo do povrede (*Darby protiv Švedske*, stavci 34. – 35.).
- Sud je proglasio očigledno neosnovanim prigovor koji je podnio švedski državljanin koji nije bio član Švedske crkve, no ipak je morao plaćati „disidentski porez” u iznosu od 25 % standardnog crkvenog poreza. Sud je primijetio da je namjena doprinosa naplaćenog od podnositelja zahtjeva bilo financiranje nevjerskih funkcija koje je Švedska crkva obavljala u interesu cjelokupnog stanovništva, kao što je organizacija sahrana, skrb o osobama starije dobi i upravljanje nacionalnom arhitektonskom baštinom. Osim toga, predmetnih 25 % nije bio proizvoljni iznos nego je izračunan prema postotku troškova tih aktivnosti u ukupnim troškovima Crkve (*Bruno protiv Švedske* (odl.), *Lundberg protiv Švedske* (odl.)).

183. Svi prethodno citirani predmetni odnosili su se na *fizičke osobe*. Međutim, *trgovačka društva* koja su isključivo profitna, čak i ako ih je osnovalo i njima upravlja filozofsko udruženje, ne mogu se pozvati na članak 9. kako bi izbjegla plaćanje crkvenog poreza koji se ubire na temelju zakona primjenjivog na sva trgovačka društva (*Company X. protiv Švicarske*, odluka Komisije, *Kustannus OY Vapaa Ajatteli AB i drugi protiv Finske*, odluka Komisije).

184. Stoga crkveni porez sam po sebi nije protivan slobodi vjeroispovijedi kada je domaćim pravom omogućeno pojedincu da *napusti predmetnu crkvu* ako to želi (*Klein i drugi protiv Njemačke*, stavak 113.). Unatoč tome, domaće vlasti imaju široku slobodu procjene u utvrđivanju uvjeta pod kojima se može smatrati da je pojedinac odlučio napustiti određenu vjersku denominaciju. Stoga one mogu zahtijevati jasni i nedvojbeni iskaz pojedinca da doista to želi (*Gottesmann protiv Švicarske*, odluka Komisije).

185. Tijela Konvencije utvrdila su da nije došlo do vidljive povrede članka 9. (uzetog odvojenog ili u vezi s člankom 14. kojim je zabranjena diskriminacija) u sljedećim predmetima:

- primjena austrijskog sustava plaćanja crkvenih doprinosa na podnositelje zahtjeva, rimokatolički par, koji su trebali plaćati redovite doprinose rimokatoličkoj crkvi, a u slučaju neplaćanja crkva je mogla pokrenuti parnični postupak protiv njih radi naplate predmetnih iznosa. Komisija je primijetila da se predmetna obveza mogla izbjeći tako da podnositelji zahtjeva napuste predmetnu crkvu. Budući da je zakonom predvidjela tu mogućnost, država je stvorila dostatne zaštite da bi podnositeljima zahtjeva mogla jamčiti ostvarivanje njihove slobode vjeroispovijedi. S druge strane člankom 9. Konvencije ne dodjeljuje se podnositeljima zahtjeva nikakvo „pravo“ da ostanu pripadnici rimokatoličke crkve, a da su pritom oslobođeni obveza koje im ona nameće. Nadalje, činjenica da država omogućuje crkvama da postupaju pred građanskim sudovima na isti način kao bilo koja druga pravna ili fizička osoba kako bi osigurala izvršenje obveze ne otvara pitanja povezana s pravom na zaštitu vlasništva iz članka 1. Protokola br. 1 (*E. i G.R. protiv Austrije*, odluka Komisije).
- obveza koju su švicarske vlasti nametnule podnositeljima zahtjeva da retroaktivno plate crkveni porez na ime njihove pripadnosti rimokatoličkoj crkvi za razdoblje u kojem prema njihovim tvrdnjama oni više nisu bili članovi te crkve. Naime, nacionalne vlasti priznale su njihovo napuštanje crkve samo od trenutka kada je svatko od njih izrijeком i jasno iskazao svoju želju da joj više ne želi pripadati te su pritom tvrdile da sama činjenica da su u poreznim prijavama uz polje za vjeroispovijed samo unijeli crticu nije bila dostatna u tu svrhu (*Gottesmann protiv Švicarske*, odluka Komisije).
- predmet u kojem su četiri podnositelja zahtjeva prigovorila na činjenicu da su im njemačka porezna tijela izračunala i naplatila crkvene poreze ili pristojbe na temelju kumulativnog iznosa njihova dohotka i dohotka njihovih supružnika. Dakle, prigovorili su na potrebu za financijskom pomoći supruга/supruge kako bi mogli platiti posebne crkvene pristojbe, čime se pripadnike/pripadnice koji žele ostvariti svoju slobodu vjeroispovijedi dovelo u stanje ovisnosti o njihovim supružima/suprugama, te na obvezu plaćanja crkvenog poreza koji je bio neopravdano visok jer je u osnovicu za izračun uključen i dohodak supruга/supruge. Sporne poreze i pristojbe izračunale su i naplatile pojedinačne crkve, a ne država. Stoga je bila riječ o autonomnoj aktivnosti svake pojedinačne crkve, pa se ona ne može pripisati njemačkoj državi. Osim toga, podnositeljima zahtjeva zakonski je bilo omogućeno napuštanje crkve (*Klein i drugi protiv Njemačke*, stavci 113. – 118. i 129. – 134.).
- situacija podnositelja zahtjeva, skupine španjolskih evangeličkih protestanta, u kojoj su morali odabrati žele li namijeniti dio svog poreza na dohodak za financiranje rimokatoličke crkve ili za financiranje drugih aktivnosti od javnog interesa i nisu ga mogli namijeniti za svoju crkvu. Sud je primijetio da, iako je u domaćem pravu predviđena ta mogućnost, vjerska zajednica kojoj podnositelji zahtjeva pripadaju nije pokušala sklopiti sporazum sa španjolskom državom koji bi podnositeljima zahtjeva omogućio da porez upotrijebe na željeni način. Posebne fiskalne prednosti dodijeljene rimokatoličkoj crkvi temeljile su se na sporazumima koje su sklopile tužena država i Sveta Stolica i kojima su obje stranke preuzele uzajamne obveze, npr. crkva je bila obvezna staviti svoju povijesnu, umjetničku i dokumentacijsku baštinu na raspolaganje španjolskom društvu kao cjelini (*Alujer Fernández i Caballero García protiv Španjolske* (odl.)).
- mogućnost talijanskih poreznih obveznika da osam promila svog poreza na dohodak namijene za državu, rimokatoličku crkvu ili jednu od ustanova koje predstavljaju ostalih pet vjeroispovijedi koje su pristale na primanje takve subvencije na temelju posebnog sporazuma sklopljenog s državom. Protivno tvrdnjama podnositelja zahtjeva Sud je utvrdio da je poreznim obveznicima zakonom dana mogućnost suzdržavanja od tog odabira, što znači da sporna odredba nije podrazumijevala obvezu iskazivanja vjerskih uvjerenja (*Spampinato protiv Italije* (odl.)).

- nacionalno zakonodavstvo kojim je članovima *svih* pravno priznatih vjerskih zajednica dodijeljeno pravo da dio svog poreza namijene svojoj zajednici, ali je utvrđeno i da su određeni godišnji iznosi iz državnog proračuna namijenjeni isključivo nacionalnoj crkvi (Luteranska crkva Islanda) čiji službenici imaju status državnih službenika (*Ásatrúarfélagið protiv Islanda* (odl.)).

186. Treba napomenuti da su se prethodno navedeni predmeti odnosili na konkretan crkveni porez ili dobrovoljan odabir poreznih obveznika da određeni dio općeg poreza koji plaćaju poreznim tijelima namijene crkvi. No, člankom 9. Konvencije poreznom se obvezniku ne dodjeljuju prava povezana s *državnom općom fiskalnom i proračunskom politikom* kada ne postoji izravna i sljedeća veza između plaćanja konkretnog iznosa i njegove kasnije upotrebe. Stoga je Komisija odbila prigovor kvekeru pacifista koji je odbio plaćati određeni dio svog poreza dok ne bude siguran da taj dio neće biti namijenjen financiranju vojnog sektora. Komisija je smatrala da je obveza plaćanja poreza bila opća obveza koja kao takva nije imala nikakav konkretan učinak na prigovor savjesti. Njezina neutralnost dodatno je potkrijepljena činjenicom da porezni obveznici ne mogu utjecati na namjenu svojih poreza ni odlučivati o toj namjeni nakon njihove naplate (*C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, kako je potvrđena u predmetu *H. i B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije). Komisija je donijela isti zaključak u predmetu u kojem je francuski odvjetnik, protivnik pobačaja, htio da mu se prizna pravo da ne plaća dio poreza koji je namijenjen financiranju pobačaja (*Bouessel du Bourg protiv Francuske*, odluka Komisije).

187. Komisija je kasnije utvrdila da nije došlo do vidljive povrede slobode vjeroispovijedi ni kada je država proračunska namjenska sredstva prikupljena općim oporezivanjem upotrijebila za podupiranje određenih vjerskih zajednica ili njihovih vjerskih aktivnosti (*Darby protiv Švedske*, izvješće Komisije, stavak 56.).

188. Kad je riječ o *obveznom osiguranju i socijalnom osiguranju*, Komisija je 1960-ih ispitivala nekoliko zahtjeva nizozemskih reformističkih protestanata koji su, pozivajući se na članak 9., zahtijevali da im se prizna pravo da ne sklapaju ugovore o različitim vrstama obveznog osiguranja i da ne moraju pristupiti nekim tijelima ili mehanizmima koje je uspostavila država. Tvrdili su sljedeće: prvo, Bog ljudima donosi blagostanje i nedaće te je stoga zabranjeno unaprijed spriječiti ili ograničiti učinke moguće loše sreće. Drugo, Bog u Bibliji nalaže svim kršćanima da starijim i bolesnim osobama osiguraju sredstva za život. Stoga su vlasti preuzevši na sebe tu obvezu i uspostavivši državni sustav starosne mirovine prekršile izričiti nalog Boga, a podnositelji zahtjeva odbijaju biti povezani s tim grijehom. U toj je kategoriji predmeta Komisija odbila sljedeće prigovore:

- prigovor mljekara na kazne koje su mu izrečene jer se odbio uključiti u sustav zdravstvenog osiguranja, što je pravni preduvjet za stočarstvo. Čak i pod pretpostavkom da je došlo do miješanja u ostvarivanje prava zajamčenih člankom 9., ono je bilo „nužno u demokratskom društvu” radi zaštite „javnog zdravlja”, a taj bi cilj razumno mogao podrazumijevati i sprečavanje bolesti stoke (*X. protiv Nizozemske*, odluka Komisije od 14. prosinca 1962.).
- prigovor Reformističke crkve i njezinih dvaju predstavnika koji su, iako se nisu protivili svim oblicima osiguranja, ipak htjeli da ih se oslobodi obveze plaćanja doprinosa u sustav starosne mirovine. Komisija je primijetila da su prema nizozemskom pravu osobe s prigovorom savjesti oslobođene izravnog plaćanja doprinosa u taj sustav, no iznose jednake tim doprinosa plaćaju u obliku poreza. Stoga se u nacionalnom zakonodavstvu dovoljno vodilo računa o konkretnim interesima Reformističke crkve i nije došlo do vidljive povrede članka 9. u tom predmetu (*Reformistička crkva X. protiv Nizozemske*, odluka Komisije).

- prigovor muškarca koji je tvrdio da je bio izložen diskriminaciji jer je nizozemskim zakonodavstvom oslobođanje od plaćanja obveznih doprinosa u sustav starosne mirovine (što je zamijenjeno obveznim plaćanjem jednakih iznosa u obliku poreza) bio predviđen samo za osobe koje su se iz vjerskih razloga izrazito protivile *svim* oblicima osiguranja, što nije bilo istina u slučaju podnositelja zahtjeva (*X. protiv Nizozemske*, odluka Komisije od 14. prosinca 1965.).
- prigovor vlasnika trgovine koji se protivio *svim* oblicima osiguranja i kojem je izrečena novčana kazna i zaplijenjeno mu je poslovno vozilo jer ga je vozio, a da nije sklopio obvezan ugovor o osiguranju od odgovornosti. Podnositelj zahtjeva potvrdio je da se na njega moglo primijeniti zakonski propisano oslobođenje, no smatrao je da je ta mogućnost moralno neprihvatljiva jer bi u svakom slučaju morao jednake iznose plaćati u obliku poreza. Komisija je utvrdila da je miješanje na koje se prigovorilo bilo „nužno u demokratskom društvu” radi zaštite „prava drugih”, odnosno trećih osoba koje bi mogle biti žrtve potencijalnih nesreća (*X. protiv Nizozemske*, odluka Komisije od 31. svibnja 1967.).

189. U nešto bližoj prošlosti Komisija je odbila i sličan zahtjev nizozemskog liječnika, liječnika opće prakse koji slijedi antropozofska načela, koji je zahtijevao da mu se prizna pravo da ne pristupi zakonski propisanom sustavu profesionalne mirovine. Komisija je utvrdila da se obveza pristupanja mirovinskom sustavu primjenjuje na sve liječnike opće prakse na potpuno neutralnoj osnovi i da se ne može reći da je u ikakvoj uskoj vezi s vjeroispovijedi ili uvjerenjima podnositelja zahtjeva (*V. protiv Nizozemske*, odluka Komisije).

190. Sud je utvrdio da nije došlo do vidljive povrede članka 14. (zabrana diskriminacije) u vezi s člankom 9. u predmetu u kojem je fond zdravstvenog osiguranja zahtijevao od voditelja jednog kršćanskog udruženja „čiji je rad usmjeren na potpuni osobni razvoj pojedinca kroz umjetnost i ljepotu” da pristupe općem sustavu socijalnog osiguranja zbog toga što su njihove aktivnosti, čije je sve troškove snosilo udruženje, u pravnom smislu bile „plaćene”, a ne „dobrovoljne”. Udruženje podnositelj zahtjeva smatralo je da je bilo izloženo diskriminaciji ne samo u usporedbi s vjerskim službenicima denominacija čije vjerske aktivnosti nisu bile obuhvaćene općim sustavom socijalnog osiguranja, nego i u usporedbi s drugim volonterima u savezu kojem pripada udruženje podnositelj zahtjeva. Sud je utvrdio da su prema francuskom pravom redovnici i redovnice obuhvaćeni općim sustavom socijalnog osiguranja, no da imaju mogućnost pristupanja nekom posebnom sustavu. No kada sudjeluju u aktivnostima koje nisu dio njihova vjerskog rada, tada su obuhvaćeni općim sustavom socijalnog osiguranja (*Office culturel de Cluny protiv Francuske* (odl.)).

5. Mjere poduzete protiv vjerski nadahnutih političkih stranki

191. Člankom 9. nije zabranjeno subvencioniranje političkih stranaka niti se dodjeljuje pravo da se sudjeluje na izborima u svojstvu političke stranke (*X., Y. i Z. protiv Njemačke*, odluka Komisije).

192. Sud nikada nije smatrao da je osnivanje *političke stranke nadahnute načelima neke vjeroispovijedi* jedan od oblika „iskazivanja vjeroispovijedi” koji su zaštićeni člankom 9. Konvencije. S druge je strane ispitivao zahtjeve koje su takve stranke podnijele kako bi prigovorile na mjere koje su države poduzele protiv njih. U tom je pogledu Sud utvrdio da politička stranka može predlagati izmjene zakona ili pravnih i ustavnih struktura države pod dva uvjeta: prvo, sredstvo koje se u tu svrhu upotrebljava mora biti zakonito i demokratsko i, drugo, predložena izmjena mora kao takva biti spojiva s temeljnim demokratskim načelima. Iz toga slijedi da politička stranka čiji čelnici potiču na nasilje ili predlažu politiku kojom se ne poštuje demokracija ili koja je usmjerena na uništavanje demokracije i kršenje prava i sloboda priznatih u demokratskom društvu ne može zahtijevati zaštitu na temelju Konvencije u slučaju kazni izrečenih zbog prethodno navedenih postupaka.

Pod uvjetom da su ispunjeni prethodni uvjeti, ne može se smatrati da je politička stranka nadahnuta moralnim vrijednostima neke vjeroispovijedi automatski neprijateljski nastrojena prema temeljnim načelima demokracije utvrđenima u Konvenciji (*Refah Partisi (Stranka socijalne pomoći) i drugi protiv Turske* [VV], *Staatkundig Gereformeerde Partij protiv Nizozemske* (odl.), stavak 71.). S druge strane, svaka država ugovornica može legitimno u svojoj nadležnosti spriječiti primjenu vjerski nadahnutih pravila privatnog prava koja ugrožavaju javni red i demokratske vrijednosti u smislu Konvencije (*Refah Partisi (Stranka socijalne pomoći) i drugi protiv Turske* [VV], stavak 128.).

193. Na primjer, Sud je utvrdio da:

- nije došlo do povrede članka 11. Konvencije (sloboda udruživanja) u predmetu u kojem je raspuštena turska politička stranka i njezinim je čelnicima privremeno zabranjeno da obnašaju slične dužnosti u nekoj drugoj političkoj stranci. Sud je primijetio da je predmetna stranka nastojala uspostaviti politički sustav koji bi se temeljio na islamskom zakonu (šerijatu) (što ne bi bilo spojivo s demokracijom) i pravni pluralizam u kojem bi bila dopuštena diskriminacija na osnovi spola predmetnih osoba, kao što je poligamija i prednosti za muškarce u pitanjima razvoda i nasljeđivanja (što bi bilo u suprotnosti s ravnopravnosti spolova, jednom od temeljnih vrijednosti zaštićenih Konvencijom) (*Refah Partisi (Stranka socijalne pomoći) i drugi protiv Turske* [VV], stavak 128.)
- nedopušten je zbog nespojivosti *ratione materiae* s Konvencijom zahtjev koji je podnijela „globalna islamska politička stranka” kako bi prigovorila na zabranu njezinih aktivnosti u Njemačkoj koju su joj izrekle mjerodavna njemačka tijela. Sud je smatrao da se ta stranka nije mogla pozvati na zaštitu iz članaka 9., 10. i 11. u skladu s člankom 17. Konvencije (zabrana zloupotrebe prava) zbog toga što je poticala na nasilno uništenje Države Izrael te progon i ubijanje njezinog stanovništva (*Hizb Ut-Tahrir i drugi protiv Njemačke* (odl.)).
- nedopušten je kao očigledno neosnovan zahtjev koji je podnijela nizozemska reformistička protestantska stranka kako bi prigovorila na presudu Vrhovnog suda Nizozemske u kojoj je utvrđeno da država mora poduzeti (nedefinirane) mjere kojima će zaustaviti praksu te stranke da ne prihvaća žene u svoja upravljačka tijela niti ih ne uključuje na svoje izborne liste kandidata, a to je praksa koja je motivirana iskrenim uvjerenjem koje se temelji na određenim odlomcima iz Biblije. Sud je ispitao zahtjev na temelju članka 9., 10. i 11. bez ikakve razlike među njima. Ostavivši po strani pitanje može li se stranka podnositeljica zahtjeva smatrati „žrtvom” prije nego što se zapravo poduzme neka mjera protiv nje, Sud je utvrdio da je stajalište stranke o ulozi žena u politici očigledno u suprotnosti s temeljnim vrijednostima Konvencije. Sud je smatrao da činjenica da nijedna žena nikada nije izrazila želju da bude kandidatkinja za stranku podnositeljicu zahtjeva nije odlučujuća (*Staatkundig Gereformeerde Partij protiv Nizozemske* (odl.)).

B. Negativne obveze: poštovanje autonomije vjerskih organizacija

1. Načelo autonomije vjerskih organizacija

194. Vjerske zajednice povijesno i tradicionalno postoje u cijelom svijetu u obliku organiziranih tijela. U predmetima koji se odnose na način organizacije vjerske zajednice članak 9. treba se tumačiti s obzirom na članak 11. kojim se pravo na udruživanje štiti od svakog neopravdanog miješanja države. S tog stajališta pravo vjernika na slobodu vjeroispovijedi obuhvaća očekivanje da će zajednici biti omogućeno funkcioniranje u miru bez proizvoljnog miješanja države. *Autonomija vjerskih zajednica* neophodna je za pluralizam u demokratskom društvu i stoga je pitanje koje je u samoj srži zaštite koja se jamči člankom 9. Izravno se odnosi ne samo na osnivanje zajednice kao takve, nego i na učinkovito

uživanje prava slobode vjeroispovijedi svih njezinih aktivnih članova. Da organizacija života zajednice nije zaštićena člankom 9. Konvencije, svi drugi aspekti slobode vjeroispovijedi pojedinca postali bi ranjivi (*Hassan i Tchaouch protiv Bugarske* [VV], stavci 62. i 91., *Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], stavak 127.). Unutarnje ustrojstvo vjerske organizacije i propisi o članstvu u njoj moraju se smatrati sredstvima koje tim organizacijama služe za iskazivanje njihovih uvjerenja i održavanje njihovih vjerskih tradicija (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavak 150.).

195. Prethodno navedeno načelo autonomije znači da država ne može obvezati vjersku zajednicu da prihvati nove članove ili izbaciti postojeće članove. Vjerska udruženja moraju imati potpunu slobodu u odabiru načina prihvatanja novih članova i izbacivanja postojećih članova (*Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavci 146. i 150.).

196. Pri provedbi svojih aktivnosti vjerske se zajednice pridržavaju pravila za koja njihovi pripadnici često vjeruju da su božanskog podrijetla. Vjerski obredi nose određeno značenje i sveti su za pripadnike ako ih održavaju službenici koji su za njih ovlašteni u skladu s tim pravilima. Osobnost vjerskih službenika nedvojbeno je značajna svakom članu zajednice. Sudjelovanje u životu zajednice stoga je poseban način iskazivanja vjeroispovijedi, koje je zaštićeno člankom 9. Konvencije (*Hassan i Tchaouch protiv Bugarske* [VV], stavak 62., *Miroļubovs i drugi protiv Latvije*, stavak 80.).

197. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. zbog mjera kojima se uređuje vjerski život grčko-ciparskih državljana pravoslavne vjeroispovijedi čija se enklava nalazi u „Turskoj Republici Sjeverni Cipar”: vlasti nisu odobrile imenovanje svećenika u predmetnoj regiji iako je za cijelu regiju ostao samo jedan svećenik (*Cipar protiv Turske* [VV], stavci 243. – 246.).

198. Ne može se reći da je kažnjavanje osobe samo zbog toga što je vjerski vođa skupine koja ga dobrovoljno slijedi, čak i ako to nije priznato od strane države, spojivo sa zahtjevima vjerskog pluralizma u demokratskom društvu (*Serif protiv Grčke*, stavak 51.). Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. kada je protiv podnositelja zahtjeva, grčko-muslimanskog teologa, izrečena osuđujuća presuda zbog „nezakonitog prisvajanja funkcije službenika poznate ‘vjeroispovijedi’” i „nošenja oprave takvog službenika u javnosti iako nije imao nikakvo pravo na to”. Konkretno, muslimanski su vjernici izabrali podnositelja zahtjeva za muftiju u Rodopi, no država to nije priznala i imenovala je drugu osobu na taj položaj. Naime, on je sudjelovao u nizu vjerskih proslava u svojstvu muftije, no nikada nije ni pokušao vršiti sudske i upravne funkcije utvrđene u državnom zakonodavstvu o muftijama i drugim službenicima „priznatih vjeroispovijedi” (*ibid.*). U sličnom predmetu koji se odnosio na osobu koja je izabrana za muftiju u Ksantiju Sud je donio isti zaključak i istaknuo da teorijska mogućnost da bi istodobno postojanje dviju muftija uzrokovalo napetosti među lokalnim stanovništvom nije dovoljna da bi se sporno miješanje smatralo legitimnim osobito jer upravo državne vlasti imaju obvezu osigurati međusobnu toleranciju dviju suprotstavljenih skupina (*Agga protiv Grčke (br. 2)*, vidi i *Agga protiv Grčke (br. 3)* i *Agga protiv Grčke (br. 4)*).

199. Kad je riječ o Vojsci spasa, čije se unutarnje ustrojstvo temelji na sustavu činova koji je sličan onome u vojsci te na nošenju uniforme, Sud je smatrao da se ta situacija može smatrati legitimnim iskazivanjem vjerskih uvjerenja organizacije. Stoga se ne može ozbiljno tvrditi da to znači da je Vojska spasa narušila cjelovitost ili sigurnost države (*Moskovski ogranak Vojske spasa protiv Rusije*, stavak 92.).

2. Miješanje države u sukobe među više ili unutar jedne vjeroispovijedi

200. Pluralizam, tolerancija i duh otvorenosti glavna su obilježja „demokratskog društva”. Iako se interesi pojedinca moraju ponekad podrediti interesima skupine, demokracija ne znači da mišljenje većine naprosto uvijek mora prevagnuti: mora se postići ravnoteža kojom se osigurava pravedno i ispravno postupanje prema članovima manjina i izbjegava zloupotreba dominantnog položaja (*Leyla Şahin protiv Turske* [VV], stavak 108.). Pluralizam se također temelji na stvarnom priznavanju i

poštovanju raznolikosti i dinamičnosti kulturnih tradicija, etničkih i kulturnih identiteta, vjerskih uvjerenja te umjetničkih, književnih i društveno-ekonomskih ideja i koncepata. Uravnotežena interakcija osoba i skupina različitih identiteta ključna je za postizanje društvene kohezije. Poštovanje vjerskih različitosti jedan je od najvažnijih izazova s kojim se danas suočava. Zato vlasti ne smiju gledati na vjersku različitost kao na prijetnju, nego kao na izvor bogatstva (*İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 109.).

201. Pluralizam i demokracija moraju se temeljiti i na dijalogu i duhu kompromisa koji nužno podrazumijevaju da pojedinci ili skupine pojedinaca čine opravdane ustupke kako bi se održali i promicali ideali i vrijednosti demokratskog društva (*S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 128.). U demokratskom društvu, u kojem je nekoliko vjeroispovijedi istodobno prisutno među stanovništvom, mogla bi biti potrebna ograničenja te slobode kako bi se pomirili interesi različitih skupina i osiguralo poštovanje uvjerenja svih osoba. No u izvršavanju te regulatorne ovlasti u predmetnoj sferi i u svom odnosu prema različitim vjeroispovijedima, denominacijama i uvjerenjima država je obvezna ostati neutralna i nepristrana. Ovdje je riječ o očuvanju pluralizma i ispravnom funkcioniranju demokracije (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavci 115. – 116.).

202. S tog stajališta Sud je često naglašavao ulogu države kao neutralnog i nepristranog organizatora praktičnog vršenja različitih vjeroispovijedi, vjera i uvjerenja, pri čemu je skretao pozornost na to da ta uloga pridonosi javnom redu, vjerskom miru i toleranciji u demokratskom društvu (*Bayatyan protiv Armenije* [VV], stavak 120., *S.A.S. protiv Francuske* [VV], stavak 127.). To se odnosi i na odnos između vjernika i nevjernika te odnos među pripadnicima različitih vjeroispovijedi, vjera i uvjerenja (*Lautsi i drugi protiv Italije* [VV], stavak 60.).

203. Ne može se tumačiti da je vjerojatno da će ta dužnost neutralnosti umanjiti ulogu vjere ili crkve s kojom se stanovništvo određene zemlje povijesno i kulturno povezuje (*Članovi kongregacije Jehovinih svjedoka i drugi protiv Gruzije*, stavak 132.). Naime, odluke o tome želi li se nastaviti tradicija u načelu su unutar okvira slobode procjene tužene države. Sud mora uzeti u obzir i veliku raznolikost država koje čine Europu, osobito u sferi kulturnog i povijesnog razvoja. Međutim, upućivanje na tradiciju ne može osloboditi državu ugovornicu od obveze poštovanja prava i sloboda sadržanih u Konvenciji i njezinim Protokolima (*Lautsi i drugi protiv Italije* [VV], stavak 68.).

204. Dužnost neutralnosti i nepristranosti države nespojiva je s bilo kakvom slobodom procjene države u utvrđivanju legitimnosti vjerskih uvjerenja ili sredstava upotrijebljenih za iskazivanje tih uvjerenja (*Manoussakis i drugi protiv Grčke*, stavak 47., *protiv Armenije* [VV], stavak 120.). Slično tome, kada je u domaćem pravu propisano da je ostvarivanje prava na slobodu vjeroispovijedi ili nekog njegovog aspekta podložno sustavu prethodnog odobrenja, miješanje u postupak dodjele odobrenja priznatog crkvenog tijela, osobito tijela koje pripada drugoj denominaciji, hijerarhiji ili vjeroispovijedi, ne može se pomiriti sa zahtjevima članka 9. stavka 2. (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 117., *Vergos protiv Grčke*, stavak 34.).

205. Dužnost neutralnosti onemogućuje državi, uključujući nacionalnim sudovima, da odlučuje o pitanju *vjerske pripadnosti* pojedinca ili skupine jer je to isključiva odgovornost vrhovnih duhovnih tijela predmetne vjerske zajednice (*Mirojubovs i drugi protiv Latvije*, stavci 89. – 90., *İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 121.). Drugim riječima, država ne može pojedincima ni skupinama proizvoljno „nametnuti” ili „promijeniti” pripadnost određenoj vjeroispovijedi protiv njihove volje. Razlozi koji bi mogli opravdati miješanje države moraju biti iznimno ozbiljni i neotklonjivi (*İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV], stavak 110.). Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. u sljedećim predmetima:

- odluka koju je donijela latvijska Uprava za vjerska pitanja u kontekstu oštrog spora u lokalnoj zajednici pravoslavnih starovjercata (pripadnici ruske starovjerske pravoslavne crkve). U odluci, koja je donesena na temelju dvaju stručnih mišljenja osoba koje nisu bili pravoslavni starovjerci, navedeno je da su podnositelji zahtjeva *ipso facto* promijenili denominaciju kada su se pričestili kod jednog svećenika Ruske pravoslavne crkve.

Provedba te odluke dovela je do izbacivanja podnositelja zahtjeva iz njihova mjesta za bogoslužje (*Miroļubovs i drugi protiv Latvije*, stavci 33. – 36. i 88. – 89.).

- nemogućnost podnositelja zahtjeva da mu se na osobnoj iskaznici unos „islam” zamijeni riječju „alevizam” jer je državno tijelo odgovorno za pitanja povezana s muslimanskom vjeroispovijedi smatralo da je alevitska vjeroispovijed samo ogranak islama (*Sinan Işık protiv Turske*, stavci 45. – 46.).

206. Nadalje, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. uzetog odvojeno i u vezi s člankom 14. Konvencije kada je turska Vlada odbacila zahtjev skupine sljedbenika alevitske vjere u kojem se tražilo da se prema toj skupini postupa na jednak način kao prema pripadnicima sunitskog ogranka islama. Konkretno je zatražila da se alevitskoj zajednici osigura pružanje vjerskih obreda kao javne usluge, da se džemevijama (mjesto na kojem Aleviti vrše svoj vjerski obred, džem) dodijeli status mjesta za bogoslužje, da se alevitskim vjerskim vođama prizna status državnih službenika te da se njihovoj zajednici na raspolaganje stave državne subvencije. To odbacivanje uglavnom se temeljilo na odbijanju prihvatanja alevitske denominacije kao zasebne vjeroispovijedi ili kulta (i njezina neprekidnog službenog razvrstavanja u jedan od sufijskih redova koji su zabranjeni 1920-ih). Sud je smatrao da su odbijanjem da uzmu u obzir posebna obilježja alevizma vlasti prekršile svoju obvezu neutralnosti i nepristranosti. Razmirice unutar alevitske zajednice o temeljnim pravilima o njihovim uvjerenjima i zahtjevima ne mijenjaju činjenicu da je alevizam vjerska zajednica s dubokim korijenima u turskoj povijesti i kulturi te da ima prava zaštićena člankom 9. Konvencije. Osim odbijanja priznavanja džemevija kao mjesta za bogoslužje, nepostojanje jasnog pravnog okvira kojim je uređeno postupanje prema nepriznatim vjerskim manjinama (kao što je alevitska vjera) uzrokovalo je brojne pravne, organizacijske i financijske probleme povezane s mogućnosti izgradnje mjesta za bogoslužje, primanja donacija ili subvencija, postupanja pred sudom u svoje ime itd., što znači da su turske vlasti izašle izvan okvira svoje široke slobode procjene. Sud je utvrdio i da su podnositelji zahtjeva bili izloženi diskriminaciji u usporedbi sa sljedbenicima većinskog sunitskog ogranka islama koji su mogli iskoristiti prethodno navedena prava i usluge (*İzzettin Doğan i drugi protiv Turske* [VV]).

207. Slično tomu, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 11. tumačenog s obzirom na članak 9. Konvencije kada su makedonske vlasti odbile registrirati red bektaških sufija, kojem je pravna osobnost priznata već petnaest godina, jer su se njihovi izvori doktrine i temeljna načela podudarala s onima cjelokupne islamske zajednice (*Zajednica Bektaša i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije**).

208. Postupanje države kojim se prednost daje jednom vođi podijeljene vjerske zajednice ili čija je svrha prisilno *ujedinjenje* zajednice *pod jednim vodstvom* protiv njezine želje isto je tako miješanje u slobodu vjeroispovijedi. Točno je da su u određenim državama neovisnost i jedinstvo povijesno prevladavajuće crkve pitanja od najvećeg značaja za društvo općenito (*Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije) protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*). No u demokratskim društvima država ne mora poduzimati mjere za promicanje jednog tumačenja vjeroispovijedi na štetu drugih ili za prisiljavanje podijeljene vjerske zajednice ili jednog njezina dijela da se ujedini pod jedinstvenim vodstvom (*Hassan i Tchaouch protiv Bugarske* [VV], stavak 78., *Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 117.). Kada se skupina pripadnika i/ili vjerskih službenika odcijepi od zajednice kojoj je prethodno pripadala ili čak odluči promijeniti denominaciju, riječ je o kolektivnom ostvarivanju „slobode na promjenu vjeroispovijedi ili uvjerenja”, što je izričito zajamčeno člankom 9. stavkom 1. Konvencije (*Miroļubovs i drugi protiv Latvije*, stavak 93.). Stoga domaće vlasti ne mogu vjernike obvezati da se pridržavaju svojih načela u okviru već priznate ili registrirane organizacije zbog toga što vlasti smatraju da su njihova uvjerenja jednaka uvjerenjima te organizacije (*Genov protiv Bugarske*, stavak 46.).

Uloga državnih vlasti nije otklanjanje uzroka napetosti ukidanjem pluralizma. Njihova je uloga osigurati da se suprotstavljene skupine međusobno toleriraju, čak i kada obje potječu iz iste skupine (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*, stavak 123.).

209. Zbog svoje uloge vrhovnog jamca vjerskog pluralizma država ponekad mora biti posrednik između suprotstavljenih strana. Neutralno *posredovanje* između skupina vjernika ne bi u načelo bilo miješanje države u prava vjernika iz članka 9. Konvencije, no državne vlasti moraju biti iznimno pažljive u ovom posebno osjetljivom području (*Vrhovno sveto vijeće muslimanske zajednice protiv Bugarske*, stavak 80.). U svakom se slučaju sve odluke koje donose državne vlasti u ovoj sferi moraju temeljiti na prihvatljivoj ocjeni relevantnih činjenica (*Svyato- Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*, stavak 138.).

210. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije u sljedećim predmetima:

- odbijanje moldavskih vlasti da pravno priznaju Mitropolitansku crkvu Besarabije, autonomnu pravoslavnu crkvu koja djeluje pod nadležnošću Bukureštanske patrijaršije (Rumunjska pravoslavna crkva), zbog toga što bi se tim priznavanjem ugrozili interesi Mitropolitanske crkve Moldavije, koja je u nadležnosti Moskovske patrijaršije (Ruska pravoslavna crkva) i koju je Vlada već priznala. Budući da je odbila priznati crkvu podnositeljicu zahtjeva zbog toga što je riječ o „šizmatičkoj skupini” koja se odcijepila od Ruske crkve te da je navela da pripadnici crkve podnositeljice zahtjeva mogu iskazivati svoju vjeroispovijed u okviru druge pravoslavne crkve koju je država priznala, moldavska Vlada nije ispunila svoju dužnost neutralnosti i nepristranosti (*Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije*).
- proizvoljno odbijanje ukrajinskih vlasti da priznaju i registriraju promjene statuta pravoslavne parohije, koje su donijeli njezini članovi na plenarnoj skupštini i prema kojima ta parohija prelazi iz nadležnosti Ruske pravoslavne crkve (Moskovska patrijaršija) u nadležnost Ukrajinske pravoslavne crkve (Kijevska patrijaršija). Jedan od glavnih aspekata proizvoljnosti u ovom predmetu jest činjenica da su ukrajinske vlasti i sudovi u potpunosti zanemarili unutarnje ustrojstvo parohije kako je utvrđeno u njezinim statutima, smatrali „parohijanima” osobe koje prema statutima to nisu bile te zaključili da je predmetna plenarna skupština bila nelegitimna jer joj nisu prisustvovala te osobe. Budući da domaći sudovi nisu ispravili proizvoljno postupanje upravnih vlasti, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije u vezi s člankom 6. stavkom 1. i člankom 11. (*Svyato- Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine*).

211. Predmet *Mirojubovs i drugi protiv Latvije* odnosio se na miješanje države u spor koji je unosio razdor u jednoj vjerskoj zajednici. Međutim, država ponekad može biti uključena u spor unutar određene denominacije čijem je stvaranju izravno pridonijela. U tom pogledu treba spomenuti tri presude Suda u tri slična predmeta protiv Bugarske. Svi ti predmeti moraju se razmatrati u konkretnom povijesnom i političkom kontekstu te zemlje, koja je 1989. godine započela brzi postupak prijelaza s komunističkog totalitarnog sustava na demokraciju. Nakon 1989. godine bugarska je država imala praksu miješanja u unutarnje funkcioniranje dviju najvećih vjerskih zajednica u zemlji, odnosno pravoslavne i muslimanske vjerske zajednice. Vlada je prvo pokušala osigurati smjenu vođa obiju vjerskih organizacija zbog njihove navodne suradnje sa starim komunističkim sustavom. Takva je politika odmah izazvala podjelu u obje vjerske zajednice. Svaka nova vlada izabrana nakon nekoliko uzastopnih parlamentarnih izbora donosila je mjere kojima je pokušala ujediniti te dvije zajednice pod jednim vodstvom koje bi se sastojalo od vjerskih dostojanstvenika odanih stranci na vlasti i pritom spriječiti aktivno djelovanje vođa suprotstavljene skupine. Osim toga, standardna upravna praksa bugarskih vlasti podrazumijevala je da se tumači da je Zakonom o vjerskim denominacijama zabranjeno djelovanje dvaju paralelnih organizacija koje pripadaju istoj denominaciji i propisano jedno vodstvo za svaku denominaciju, pri čemu država priznaje samo jedno takvo vodstvo (za opći sažetak situacije vidi *Sveti sinod bugarske pravoslavne crkve (mitropolit Inokentije) i drugi protiv Bugarske*, stavak 68. i 127.).

212. U tom kontekstu Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije u svim trima predmeta kako slijedi:

- miješanje bugarske Vlade u izbor vođe muslimanske zajednice kada je, bez razloga ili obrazloženja, priznala vođe stranke koja je suprotstavljena podnositeljima zahtjeva kao jedine legitimne predstavnike cijele zajednice. Iako je Vrhovni sud Bugarske presudio da Vijeće ministara mora razmotriti zahtjev za registraciju koji je podnio prvi podnositelj zahtjeva, Vlada je odbila postupiti po tom nalogu. Sud je utvrdio da sporno miješanje nije bilo „propisano zakonom” jer je bilo proizvoljno i temeljilo se na pravnim odredbama koje izvršnoj vlasti daju neograničenu slobodu procjene (*Hassan i Tchaouch protiv Bugarske* [VV]).
- činjenica da su nacionalne vlasti organizirale konferenciju za ujedinjenje bugarskih muslimana kako bi okončale prethodno navedeni rascjep te da su vrlo aktivno sudjelovale u pripremi i vođenju konferencije, osobito u pogledu odabira sudionika. Podnositelj zahtjeva u ovom je predmetu bilo Vrhovno sveto vijeće muslimanske zajednice koje je bilo stranka koja je suprotstavljena stranci g. Hasana i g. Chausha i koje je odbilo priznati legitimnost predmetne konferencije. U tom su predmetu bugarske vlasti vršile pritisak na podijeljenu muslimansku zajednicu kako bi je prisilile da prihvati jedno vodstvo umjesto da samo prihvate da su pokušaji ujedinjenja bili neuspješni i da, prema potrebi, nastave djelovati kao posrednik između dviju stranaka u duhu dijaloga. Sud je utvrdio da je sporno miješanje bilo „propisano zakonom” i težilo legitimnom cilju, no da je bilo nerazmjerno tom cilju (*Vrhovno sveto vijeće muslimanske zajednice protiv Bugarske*).
- Miješanje države u spor koji je razdirao Bugarsku pravoslavnu crkvu i kojem je sama Vlada izravno pridonijela 1992. godine kada je proglasila nevažećim izbor patrijarha Maksima na čelo crkve i umjesto njega imenovala privremeno vodstvo (takozvani „alternativni sinod”). Uzimajući u obzir konkretne okolnosti u ovom predmetu, Sud je odbacio tvrdnju vlade da su članovi „alternativnog sinoda” i njihovi pripadnici imali slobodu da osnuju i registriraju svoju crkvu uz crkvu pod vodstvom patrijarha Maksima. Spor se zapravo nije odnosio na odbijanje priznavanja vjerske organizacije, nego na miješanje države u unutarnje poslove zajednice podijeljene između dvije hijerarhije, pri čemu je svaka strana smatrala onu drugu nekanonskom na temelju argumenata koji na prvi pogled nisu bili ni izmišljeni ni nerazumni. Bugarska država prekršila je svoju obvezu neutralnosti jer je pomogla jednoj od stranaka u sporu da dobije isključivo pravo na predstavljanje cijele pravoslavne zajednice i upravljanje njezinim poslovima, spriječila aktivno djelovanje suprotstavljene stranke i poslala policijske snage da izbace pripadnike sinoda podnositelja zahtjeva iz mjesta za bogoslužje koja su zauzeli (*Sveti sinod bugarske pravoslavne crkve (mitropolit Inokentije) i drugi protiv Bugarske*, vidi i *Sotirov i drugi protiv Bugarske* (odl.)).

213. S druge je strane Sud utvrdio da nije došlo do vidljive povrede članka 9. (uzetog odvojeno ili u vezi s člankom 14. Konvencije) u predmetu koji se odnosio na navodnu neuspješnu provedbu pravomoćne presude kojom je grčko-katoličkoj župi dopušten pristup groblju koji je dijelila s pravoslavnom parohijom u kontekstu promjene denominacije bivšeg pravoslavnog svećenika i nekih parohijanina koji su prešli u grčko-katoličku crkvu. Sud je primijetio da su vlasti poduzele odgovarajuće i razumne mjere kako bi smirile sukob (uključujući dodjelu sredstava za izgradnju nove grčko-katoličke crkve i novog groblja). Kad je riječ o spornoj presudi, župa podnositeljica zahtjeva nije postupala s dužnom pažnjom kako bi osigurala njezinu ispravnu provedbu (*Grkokatolička župa Pesceana i drugi protiv Rumunjske* (odl.), stavak 43.).

214. Miješanje države u spor među više denominacija ili unutar jedne denominacije mora se razlikovati od činjenice da nacionalne vlasti *donose zaključke o svjetovnim posljedicama* postojećeg vjerskog spora čijem nastajanju one nisu pridonijele i u kojem nisu sudjelovale (*Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. protiv Njemačke* (odl.), *Serbisch-griechisch-orientalische Kirchengemeinde zum Heiligen Sava in Wien protiv Austrije*, odluka Komisije). Na primjer, Sud je proglasio nedopuštenim kao očigledno neosnovanim prigovor grčke pravoslavne zajednice koji se odnosio na obvezno vraćanje državi crkve koja joj je stavljena na raspolaganje prije više od 150 godina.

Kralj Ludvig I. bavarski stavio je 1828. godine tu zgradu na raspolaganje „grčkoj vjerskoj zajednici, pri čemu ona ostaje u državnom vlasništvu”. No predmetna je zajednica 1970-ih raskinula odnose s lokalnom mitropolijom Carigradske patrijaršije, kojoj je do tada pripadala, i prešla pod nadležnost „Istinske pravoslavne crkve”. Nakon niza tužbi države Bavarske njemački su sudovi odlučili da je odobrenje iz 1828. godine da se zgradu stavi na raspolaganje toj zajednici opozvano te da se zgrada crkve mora vratiti u državno vlasništvo kako bi je država mogla prenijeti mitropoliji. Sudovi su smatrali da zajednica podnositeljica zahtjeva više nije predmetnu zgradu upotrebljavala na način na koji je to namijenio izvorni donator (kralj Ludvig I.), koji je crkvu htio staviti na raspolaganje doista reprezentativnoj lokalnoj grčkoj pravoslavnoj zajednici koja je u zajedništvu s Grčkom pravoslavnom crkvom i Carigradskom patrijaršijom. No zajednica podnositeljica zahtjeva više nije ispunjavala te uvjete. Uzimajući u obzir tvrdnje domaćih sudova, Sud je utvrdio da nije došlo do vidljivog miješanja nacionalnih vlasti u spor unutar jedne vjeroispovijedi, kao ni do povrede načela neutralnosti države (*Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. protiv Njemačke* (odl.)).

215. *Pravo upotrebe vjerskog objekta* bilo je središnje pitanje i u predmetu *Miroļubovs i drugi protiv Latvije* u kojem su podnositelji zahtjeva, pripadnici starovjerske pravoslavne crkve Latvije, izgubili pravo na upotrebu crkve u korist protivničke skupine nakon što je Uprava za vjerska pitanja odlučila da su *de facto* promijenili denominaciju i da više ne mogu legitimno predstavljati predmetnu vjersku zajednicu. Kada je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije, Sud je izričito istaknuo razliku između tog predmeta i predmeta *Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. protiv Njemačke* (odl.).

Naglasio je da su se latvijske vlasti doista miješale u vjerski spor umjesto da su se ograničile na donošenje zaključaka o njegovim pravnim posljedicama na svjetovnoj razini (*Miroļubovs i drugi protiv Latvije*, stavak 94.).

3. Sporovi između vjerskih organizacija i njihovih članova (pripadnika i vjerskih službenika)

216. Države ne moraju obvezati vjerske zajednice koje su pod njihovom nadležnosti da one osiguraju slobodu vjeroispovijedi i iskazivanja za predmetne pripadnike i vjerske službenike (*X. protiv Danske*, odluka Komisije). Naime, zajedničko je obilježje mnogih vjeroispovijedi da one same određuju doktrinarna pravila ponašanja kojih se njihovi sljedbenici moraju pridržavati u privatnom životu (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*, stavak 118.). Stoga člankom 9. nije zajamčeno nikakvo pravo na disidentstvo unutar vjerske organizacije. Poštovanje autonomije vjerskih zajednica koje država priznaje konkretno podrazumijeva da bi država trebala uvažiti pravo tih zajednica da disidentske pokrete koji nastanu unutar njih, a koji bi mogli biti prijetnja njihovoj koheziji, ugledu ili jedinstvu, riješe u skladu sa svojim pravilima i interesima. Stoga zadaća nacionalnih vlasti nije da djeluju kao arbitar između vjerskih zajednica i različitih disidentskih skupina koje postoje ili bi mogle nastati unutar njih (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV], stavak 165., *Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], stavak 128.). Slično tome, vjernicima se člankom 9. ne jamči pravo da odaberu vjerske vođe svoje zajednice, kao ni da se suprotstavljaju odlukama vjerske organizacije o izboru ili imenovanju službenika (*Kohn protiv Njemačke* (odl.), *Sotirov i drugi protiv Bugarske* (odl.)). Kada dođe do neslaganja o određenoj doktrini ili organizaciji između vjerske zajednice i jednog njezinog člana, sloboda vjeroispovijedi tog člana ostvaruje se u obliku slobode da napusti predmetnu zajednicu (*X. protiv Danske*, odluka Komisije, *Miroļubovs i drugi protiv Latvije*, stavak 80.).

217. Unatoč tome, ne može se tumačiti da članak 9. stavak 1. pojedincima dodjeljuje „pravo” da prisile crkvu da „poništi” krštenje ili svetu potvrdu primljene u djetinjstvu (*X. protiv Islanda*, odluka Komisije).

218. Tijela Konvencije proglasila su nedopuštenima zahtjeve koji su se odnosili na sljedeće predmete:

- odluka Ministarstva za crkve Danske da pokrene disciplinski postupak protiv vjerskog službenika Danske nacionalne (luteranske) crkve koji je zahtijevao ispunjenje jednog uvjeta da bi krstio djecu iako u crkvi taj uvjet nije obavezan (*X. protiv Danske*, odluka Komisije)

- odluka biskupske skupštine tadašnje Švedske nacionalne (luteranske) crkve, koju je potvrdila i Vlada, da proglasi podnositelja zahtjeva neprikladnim za mjesto svećenika jer se protivio zaređenju žena i nije iskazao spremnost na suradnju sa svećenicama (*Karlsson protiv Švedske*, odluka Komisije)
- podnositelj zahtjeva, svećenik u Engleskoj crkvi, koji je prigovorio na odluku sinoda Crkve o zaređenju žena (*Williamson protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije)
- odluka Odbora za sklapanje brakova Pentekostnog pokreta da ukine pravo podnositelja zahtjeva na održavanje obreda vjenčanja koje priznaje država zbog toga što više ne pripadaju predmetnom pokretu (*Spetz i drugi protiv Švedske*, odluka Komisije)
- bivši član Upravnog vijeća židovske zajednice u Hannoveru koji je prigovorio na to što su njemački sudovi proveli odluku arbitražnog suda Središnjeg židovskog konzistorija Njemačke u kojoj je navedeno da je izgubio položaj i naloženo je da ga se izbacila iz prostorija predmetne zajednice. U tom predmetu nije došlo do miješanja države jer se država ograničila na provedbu sporne odluke, a da pritom nije ispitivala njezinu osnovanost, čime je poštovala autonomiju židovske zajednice (*Kohn protiv Njemačke* (odl.)).

4. Sporovi između vjerskih organizacija i njihovih zaposlenika

219. Zbog svoje autonomije vjerske zajednice mogu zahtijevati određeni stupanj lojalnosti od osoba koje rade za njih ili ih predstavljaju. Naime, zajedničko je obilježje mnogih vjeroispovijedi da one same određuju doktrinarna pravila ponašanja kojih se njihovi sljedbenici moraju pridržavati u privatnom životu (*Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije*, stavak 118.). Priroda radnog mjesta tih osoba važan je element koji se mora uzeti u obzir pri ocjenjivanju razmjernosti restriktivne mjere koju donosi država ili predmetna vjerska organizacija. Točnije, *konkretna zadaća* te osobe u vjerskoj organizaciji važan je čimbenik u utvrđivanju treba li toj osobi nametnuti *veću dužnost lojalnosti* (*Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], stavak 131.). Pritom posebnu težinu treba dati pitanju u kolikoj su uskoj vezi zadaća podnositelja zahtjeva i načelna misija predmetne vjerske organizacije (*Schüth protiv Njemačke*, stavak 69.).

220. Kad je konkretno riječ o *vjeroučiteljima*, nije nerazumno ako crkva ili vjerska zajednica od njih očekuje određeni stupanj lojalnosti s obzirom na to da ih se može smatrati njihovim predstavnicima. Ako se ideje koje mora poučavati i osobna uvjerenja učitelja razlikuju, a učitelj aktivno i javno istupa protiv tih ideja, to može dovesti u pitanje njegovu vjerodostojnost. Razumno je prihvatiti da radi vjerodostojnosti vjersku nastavu mora poučavati osoba čiji način života i javne izjave nisu očito proturječne predmetnoj vjeroispovijedi, osobito kada bi se na vjeroispovijedi trebali temeljiti privatni život i osobna uvjerenja njezinih sljedbenika (*Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], stavci 137. – 138.).

221. Osim toga, kada vjerska zajednica samo tvrdi da postoji stvarna ili moguća prijetnja njezinoj autonomiji, to nije dostatno opravdanje za miješanje u suprotstavljena prava njezinih zaposlenika, koja su također zaštićena Konvencijom (osobito člancima 8, 9., 10. i 11.). Nadalje, predmetna vjerska zajednica mora dokazati i da je, s obzirom na okolnosti u svakom pojedinačnom predmetu, navodni rizik vjerojatan i znatan te da sporno miješanje u prava na poštovanje privatnog života ne nadilazi ono što je nužno za uklanjanje tog rizika niti ne služi nijednoj drugoj svrsi koja nije povezana s ostvarenjem autonomije vjerske zajednice. Ne smije utjecati ni na bit predmetnog prava. Stoga, kada je Sud pozvan da odluči o sukobu prava vjerske zajednice na autonomiju i suprotstavljenog prava neke druge osobe koje je također zaštićeno Konvencijom, nacionalni sudovi moraju temeljito ispitati okolnosti predmeta i detaljno odmjeriti suprotstavljene interese koji su u igri. Država mora zajamčiti ostvarenje obaju prava, a ako zaštita jednog dovodi do miješanja u drugo, ona mora odabrati prikladno sredstvo kojim će osigurati da je to miješanje razmjerno cilju kojem se teži. Država ima široku slobodu procjene u tim pitanjima (*Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], stavci 123. i 132.).

222. Pri prethodno navedenom odmjeravanju oba prava trebala bi se u jednakoj mjeri razmotriti: ishod zahtjeva u načelu se ne bi trebao razlikovati neovisno o tome je li ga Sudu podnijela na temelju članka 9. vjerska organizacija koja tvrdi da je žrtva povrede prava na autonomiju ili je podnesen na temelju nekog drugog članka koji jamči suprotstavljeno pravo druge stranke u sporu (*Sindicatul "Păstorul cel Bun" protiv Rumunjske* [VV], stavak 160.).

223. Prema Konvenciji poslodavac čija se etika temelji na vjeroispovijedi ili filozofskom uvjerenju može nametnuti posebne dužnosti lojalnosti svojim zaposlenicima. No odluka o otkazu zbog povrede te dužnosti ne može se samo podvrgnuti, na temelju prava poslodavca na autonomiju, ograničenom sudskom nadzoru nadležnog domaćeg suda za radne sporove, a da se pritom ne uzme u obzir priroda predmetnog radnog mjesta i na odgovarajući način odmjerne uključeni interesi u skladu s načelom razmjernosti (*Schüth protiv Njemačke*, stavak 69.).

224. Nadalje, u prethodno navedenom odmjeravanju interesa osobito je važna činjenica da će zaposlenik kojem je otkaz dao crkveni poslodavac imati ograničene mogućnosti pronalaska novog zaposlenja. To je posebno istinito kada predmetni poslodavac ima vodeći položaj u određenom sektoru djelatnosti i na njega se primjenjuju određena izuzeća od općih zakona ili kada otpušteni zaposlenik ima kvalifikacije koje mu otežavaju, a možda čak i onemogućuju, da se zaposli negdje drugdje osim u crkvi koja ga je zapošljavala (*Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV], stavak 144.), *Schüth protiv Njemačke*, stavak 73.).

225. Na primjer, Sud je utvrdio da je došlo do povrede pozitivnih obveza tužene države iz članka 8. Konvencije (pravo na poštovanje privatnog života) u predmetu u kojem je orguljaš i zborovođa njemačke katoličke župe dobio otkaz (uz otkazni rok) zbog toga što je napuštanjem žene i stupanjem u izvanbračnu vezu s drugom ženom, koja je zatrudnjela s njime, prekršio svoju obvezu lojalnosti katoličkoj crkvi koja takvu situaciju smatra preljubom i povredom neraskidivosti braka. Budući da su njemački sudovi presudili na štetu podnositelja zahtjeva, Sud nije napao samu bit njihove odluke, već je kritizirao način na koji su došli do svog zaključka. Sudovi nisu dostatno obrazložili zašto interesi crkve poslodavca toliko nadilaze interese podnositelja zahtjeva te nisu uspostavili ravnotežu između prava podnositelja zahtjeva i poslodavca na način spojiv s Konvencijom. Konkretno, nije uspostavljena ravnoteža između interesa crkve i prava podnositelja zahtjeva na poštovanje privatnog i obiteljskog života, nego isključivo njegova interesa za zadržavanje njegova radnog mjesta. Pitanja uske veze između zadaće podnositelja zahtjeva i deklaratorne misije crkve te njegove mogućnosti da pronađe drugo radno mjesto koje odgovara njegovim kvalifikacijama nisu razmotrena s dužnom pažnjom. Domaći sudovi nisu ispitali s dužnom pažnjom ni činjenicu da se podnositelj zahtjeva nije protivio stavovima katoličke crkve, nego ih nije poštovao u praksi. Nadalje, Sud je utvrdio da se ne može smatrati da se prihvaćanjem dužnosti lojalnosti katoličkoj crkvi u trenutku potpisivanja ugovora o radu podnositelj zahtjeva nedvosmisleno i osobno obvezao na apstinenciju u slučaju rastave ili razvoda (*Schüth protiv Njemačke*).

226. S druge je strane Sud utvrdio da nije došlo do povrede članka 8. u sljedećim predmetima:

- otkazivanje ugovora o radu (bez otkaznog roka) direktora za Europu Uprave za odnose s javnošću Crkve Isusa Krista svetaca posljednjih dana (Mormonska crkva) u Njemačkoj nakon što je direktor nadređenom voditelju otkrio da je u izvanbračnoj vezi. Za razliku od zaključaka u predmetu *Schüth protiv Njemačke* u ovom je predmetu Sud prihvatio argumente sudova za radne sporove i utvrdio da su dostatno obrazložili da su dužnosti lojalnosti nametnute podnositelju zahtjeva bile prihvatljive jer im je namjena bila zaštita vjerodostojnosti Mormonske crkve s obzirom na težinu koja se pridaje preljubu u njezinu učenju i važnu javnu funkciju koju je podnositelj zahtjeva u njoj obnašao. Njemački sudovi dostatno su obrazložili i zašto poslodavac nije prvo trebao izreći lakšu kaznu kao što je upozorenje (*Obst protiv Njemačke*).
- neproduljivanje ugovora o radu podnositelja zahtjeva, sekularnog katoličkog svećenika kojeg je Sveta Stolica oslobodila celibata i koji se oženio, a koji je bio zaposlen kao profesor katoličkog vjeronauka i etike u državnoj srednjoj školi. Ta se odluka temeljila na memorandumu lokalne biskupije u kojem je navedeno da je medijsko izvješćivanje o njegovoj obiteljskoj situaciji i njegova pripadnost „Pokretu za fakultativni celibat” svećenika

uzrokovalo „skandal” u smislu kanonskog prava. Sud je primijetio, prvo, da lakša restriktivna mjera za podnositelja zahtjeva sigurno ne bi bila jednako učinkovita u očuvanju vjerodostojnosti crkve te, drugo, da posljedice odluke o neproduljivanju ugovora nisu bile prekomjerne u okolnostima tog predmeta uzimajući u obzir činjenicu da se podnositelj zahtjeva svjesno doveo u situaciju koja je bila potpuno u suprotnosti s načelima crkve (*Fernández Martínez protiv Španjolske* [VV]).

227. Kad je riječ o suprotstavljenim pravima zaposlenika zajamčenima *člankom 9.* Konvencije, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede pozitivnih obveza iz te odredbe u predmetu u kojem je odgovajateljica, koja je bila zaposlena u vrtiću pod vodstvom njemačke protestantske crkve i koja je dobila otkaz bez otkaznog roka jer je istodobno bila aktivna članica zajednice pod nazivom „Univerzalna crkva/bratstvo čovječanstva”, čija je učenja protestantska crkva smatrala potpuno nespojivima sa svojom doktrinom. Domaći su sudovi temeljito ispitali okolnosti u predmetu i detaljno odmjerali suprotstavljene interese koji su bili u igri. Zaključak da interes podnositeljice zahtjeva za zadržavanje njezina radnog mjesta nema prednost pred interesom protestantske crkve za očuvanje vjerodostojnosti u očima šire javnosti i roditelja djece koja pohađaju vrtić te za sprečavanje opasnosti da nastavnik koji je član vjerske zajednice čija se učenja protive načelima predmetne crkve utječe na djecu nije bio ni u kojoj mjeri nerazuman (*Siebenhaar protiv Njemačke*).

228. Kad je riječ o *slobodi izražavanja* pojedinaca koje zapošljavaju vjerske organizacije, kako je zaštićena *člankom 10.* Konvencije, Komisija je proglasila nedopuštenim zahtjev liječnika kojeg je zapošljavala njemačka katolička bolnica i koji je dobio otkaz zbog potpisivanja otvorenog pisma objavljenog u medijima u kojem se iznosi mišljenje o pobačaju koje je u suprotnosti sa stavom katoličke crkve. Iako je uvažila da se podnositelj zahtjeva nije odrekao svoje slobode izražavanja samim prihvatanjem zaposlenja u katoličkoj bolnici, Komisija je primijetila da je dobrovoljno prihvatio dužnost lojalnosti prema crkvi koja je u određenoj mjeri ograničila njegovu slobodu izražavanja. Kako bi zaštitio tu slobodu, podnositelj zahtjeva imao je pristup domaćim sudovima u čijoj je sudskoj praksi potvrđeno da pravo crkava na nametanje svojih stavova svojim zaposlenicima nije neograničeno te da su prekomjerni zahtjevi neprihvatljivi. Naime, nije bilo nerazumno smatrati da mjesto liječnika u katoličkoj crkvi podrazumijeva provedbu jedne od temeljnih misija crkve i da obveza suzdržavanja od davanja izjava o pobačaju koji su u suprotnosti sa stavom crkve nije prekomjerna s obzirom na ključni značaj koji crkva pridaje tom pitanju (*Rommelfanger protiv Njemačke*, odluka Komisije).

229. S druge je strane Sud utvrdio da je došlo do povrede članka 10. u predmetu u kojem Kongregacija za nauk vjere Svete Stolicе nije odobrila produljenje ugovora o radu profesora filozofije prava na milanskom Katoličkom sveučilištu Svetog srca jer su neki njegovi stavovi „očito protivni katoličkoj doktrini”, pri čemu nije navela koji su to točno stavovi. Sud je primijetio da državne vlasti nemaju obvezu ispitivanja osnovanosti odluke Kongregacije. No, podnositelj zahtjeva nije bio obaviješten o optužbama o neortodoksnim mišljenjima koje su izrečene protiv njega, a domaći su sudovi ograničili svoju ocjenu zakonitosti sporne odluke na činjenicu da je Vijeće Pravnog fakulteta uzelo u obzir odbijanje suglasnosti. Međutim, obavješćavanje o tim činjenicama ne bi ni na koji način značilo da su sudbene vlasti donijele presudu o spojivosti stavova podnositelja zahtjeva s katoličkom doktrinom. Ono bi zapravo omogućilo podnositelju zahtjeva da postane svjestan navodne nespojivosti tih mišljenja i njegove funkcije profesora na katoličkom sveučilištu te da je ospori. Značaj koji se pridaje interesu sveučilišta za osiguravanje poučavanja na temelju katoličke doktrine ne smije biti toliki da ugrožava samu bit postupovnih jamstva koja su podnositelju zahtjeva moraju zajamčena *člankom 10.* Konvencije (*Lombardi Vallauri protiv Italije*).

230. Kad je riječ o mogućoj *slobodi udruživanja* svećenstva i drugih vjerskih službenika, Sud prvo mora utvrditi provode li predmetne osobe svoju misiju u okviru „radnog odnosa” u smislu *članka 11.* Konvencije. Ako da, zadaća je domaćih sudova osigurati da se u takvim zajednicama i sloboda udruživanja i autonomija vjerskih zajednica mogu poštovati u skladu s mjerodavnim pravom, među ostalim i Konvencijom. Kad je riječ o miješanju u pravo na slobodu udruživanja, iz članka 9. Konvencije slijedi da vjerske zajednice imaju pravo na vlastito mišljenje o svim kolektivnim aktivnostima svojih članova koji bi mogli narušiti njihovu autonomiju te da nacionalne vlasti u načelu moraju poštovati to mišljenje. Međutim, kada vjerska zajednica samo tvrdi da postoji stvarna ili moguća prijetnja njezinoj autonomiji, to nije dostatno opravdanje za miješanje u sindikalna prava njezinih članova koja su spojiva

sa zahtjevima članka 11. Konvencije. Predmetna vjerska zajednica mora dokazati i da je, s obzirom na okolnosti u svakom pojedinačnom predmetu, navodni rizik stvaran i znatan te da sporno miješanje u prava udruživanja ne nadilazi ono što je nužno za uklanjanje tog rizika niti ne služi nijednoj drugoj svrsi koja nije povezana s ostvarenjem autonomije vjerske zajednice (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV], stavak 159.).

231. U skladu s tim načelima Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 11. Konvencije u predmetu u kojem su rumunjske vlasti odbile priznati i registrirati sindikat koji je osnovala skupina svećenika i svjetovnih službenika Rumunjske pravoslavne crkve jer arhiepiskop nije dao svoj pristanak i blagoslov. Odbijanje se temeljilo na kanonskom pravu i statutu crkve koji je vladinom uredbom odobren i postao je dijelom domaćeg prava. S obzirom na sve dokaze pred njime Sud je smatrao da, ne dovodeći u pitanje posebna obilježja svojstvena njihovoj situaciji i duhovnoj misiji, članovi svećenstva Rumunjske pravoslavne crkve izvršavaju svoju misiju u kontekstu „radnog odnosa” i da stoga u načelu mogu tražiti ostvarivanje slobode udruživanja u smislu članka 11., osobito s obzirom na to da su rumunjski sudovi već izrijekom prepoznali sindikalna prava članova svećenstva i svjetovnih službenika pravoslavne crkve. Osim toga, Sud je utvrdio da se može smatrati da je sporno miješanje bilo razmjerno legitimnim ciljevima kojima se težilo i da je stoga ispunilo zahtjeve iz članka 11. stavka 2. Konvencije. Odbijanjem registracije sindikata podnositelja zahtjeva država je zapravo odbila uključiti se u organizaciju i funkcioniranje Rumunjske pravoslavne crkve, čime je poštovala svoju dužnost neutralnosti. Zahtjev za registraciju sindikata nije ispunio zahtjeve iz statuta crkve jer se njegovi članovi nisu pridržavali postupka propisanog za osnivanje takvog udruženja. Nadalje, ništa nije sprečavalo članove sindikata podnositelja zahtjeva da iskoriste svoje pravo iz članka 11. Konvencije tako da osnuju udruženje čiji su ciljevi spojivi sa statutom crkve i ne dovode u pitanje tradicionalnu hijerarhijsku strukturu crkve i postupke donošenja odluka (*Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske* [VV]).

232. Kad je riječ o *pravu na pristup sudu* koje je zajamčeno člankom 6. stavkom 1. Konvencije, Sud je proglasio nedopuštenim zahtjev koji su podnijela dva bivša svećenika Čehoslovačke husitske crkve koji su otpušteni odlukom njihova biskupskog vijeća i koji su se okrenuli sudovima radi utvrđivanja nezakovitosti prethodno navedene odluke i donošenja odluke o isplati neisplaćenih plaća. Češki sudovi presudili su u njihovu korist u pogledu druge točke (neisplaćene plaće), no ne i u pogledu prve (nezakovitost odluke) jer su sudovi smatrali da nisu nadležni za ispitivanje osnovanosti odluke koja je u isključivoj nadležnosti crkve zbog njezine autonomije. Sud je utvrdio da se postupak koji su pokrenuli podnositelji zahtjeva nije odnosio na osporivo „pravo” priznato domaćim pravom i da je prigovor stoga nesporiv *ratione materiae* (*Dudová i Duda protiv Češke Republike* (odl.)).

C. Pozitivne obveze

1. Zaštita od fizičkih, verbalnih i simboličnih napada trećih strana

233. Nije razumno da pojedinci koji odluče iskoristiti svoju slobodu iskazivanja vjeroispovijedi očekuju da će pritom biti zaštićeni od svih mogućih kritika. Upravo suprotno, članovi vjerske zajednice moraju tolerirati i prihvatiti činjenicu da druge osobe poriču njihova vjerska uvjerenja te tuđe širenje doktrina koje su nenaklonjene njihovoj vjeri (*Dubowska i Skup protiv Poljske* (odl.)). Unatoč tome, država bi mogla snositi odgovornost kada se vjerskim uvjerenjima protivi ili ih se poriče na način koji sprečava osobe s tim uvjerenjima u ostvarivanju njihove slobode da imaju ili iskazuju ta uvjerenja. U takvim bi se slučajevima od države moglo zahtijevati da osobama s tim uvjerenjima osigura mirno uživanje prava zajamčenih člankom 9. (*Scijentološka crkva i drugi protiv Švedske*, odluka Komisije, *Behgeluri protiv Gruzije*, stavak 160.). Naime, određene pozitivne obveze države mogle bi biti sastavni dio učinkovitog poštovanja prava zajamčenih člankom 9. Konvencije, što bi moglo podrazumijevati donošenje mjera čija je namjena osiguranje poštovanja slobode vjeroispovijedi čak i u kontekstu međusobnih odnosa među pojedincima. Takve mjere u određenim okolnostima mogu biti i pravna sredstva kojima se osigurava da drugi svojim aktivnostima neće ometati pojedinca u bogoslužju (*Dubowska i Skup protiv Poljske* (odl.)).

234. Kada skupina pojedinaca organizira javni prosvjed kako bi iskazala svoje protivljenje uvjerenjima ili praksama određene vjerske zajednice, dolazi do sukoba dvaju temeljnih prava: pravo prosvjednika

na slobodu izražavanja i mirnog okupljanja (članci 10. i 11. Konvencije) te prava vjerske zajednice na mirno iskazivanje svoje vjere bez neopravdanog vanjskog miješanja. Sva ta prava jednako su zaštićena Konvencijom, nijedno od njih nije neograničeno, a njihovo ostvarivanje može biti ograničeno u skladu s drugim stavcima prethodno navedenih članaka. Konvencijom se *a priori* ne stvara nikakva hijerarhija tih prava: u načelu se ona moraju jednako poštovati. Stoga se između njih mora postići ravnoteža tako da će se poštovati njihov značaj u društvu koje se temelji na pluralizmu, toleranciji i otvorenosti duha. Pritom se država mora pridržavati sljedećih triju načela:

1. Koliko je god razumno moguće, država mora osigurati zaštitu dvaju suprotstavljenih prava, a nacionalne vlasti imaju tu obvezu čak i kada fizičke osobe počine djela koja bi mogla onemogućiti slobodno ostvarivanje bilo kojeg od tih prava.
2. Stoga država mora osigurati da je uspostavljen odgovarajući pravni okvir, osobito radi zaštite prethodno navedenih prava od napada trećih strana, i mora poduzeti učinkovite mjere kojima će osigurati poštovanje tih prava u praksi.
3. Pri izvršavanju svoje ovlasti preispitivanja na europskoj razini Sud ima obvezu provjeriti s obzirom na predmet kao cjelinu jesu li nacionalne vlasti postigle pravičnu ravnotežu između različitih suprotstavljenih prava sadržanih u Konvenciji. Pritom Sud ne bi smio iskoristiti prednost koju mu omogućuje ispitivanje predmeta s vremenskim odmakom. Ne bi trebao ni odstupiti od svog stajališta i prihvatiti stajalište nacionalnih vlasti koje su u svakom predmetu u boljem položaju da odrede tu odgovarajuću ravnotežu i najbolji način za njezino postizanje. To je posebno istinito kada tu ravnotežu u praksi mora osigurati policija. Imajući na umu težinu zadaće koju policija ima u modernim društvima, pozitivne obveze policije ili drugih vlasti moraju se tumačiti tako da im se ne nameće nemoguć ili nerazmjeran teret (*Karahmed protiv Bugarske*, stavci 91. – 96.).

235. Vodeći računa o tom obrazloženju, Sud je utvrdio da je došlo do povrede:

- članka 9., uzetog odvojeno ili u vezi s člankom 14. Konvencije (zabrana diskriminacije), u predmetu u kojem je skupina pojedinaca predvođena bivšim pravoslavnim svećenikom fizički napala sudionike mirnog skupa Jehovinih svjedoka tijekom čega su podnositelji zahtjeva pretučeni i ponižavani, a njihova vjerska literatura zapaljena im je pred očima. Policija je odbila pravovremeno intervenirati na mjesto događaja kako bi zaštitila podnositelje zahtjeva. Zatim su nadležne vlasti pokazale potpunu ravnodušnost prema podnositeljima zahtjeva i odbile primijeniti mjerodavni zakon ili poduzeti ikakve mjere u pogledu njihovih prigovora zbog neprijateljskog stava prema vjeroispovijedi Jehovinih svjedoka (*Članovi kongregacije Jehovinih svjedoka i drugi protiv Gruzije*, vidi i *Begheluri protiv Gruzije* i *Tsartsidze i drugi protiv Gruzije*, u kojem je bila i riječ o policijskom zastrašivanju).
- članka 9. uzetog odvojeno (no ne i članka 14.) u predmetu koji se odnosio na prosvjed koji je, iako je bio zakonit jer je unaprijed utvrđeno da je u skladu sa zakonom, postao nasilan i koji su organizirali članovi jedne političke stranke protiv molitvenog skupa koji se petkom održavao unutar i izvan džamije u Sofiji, glavnom gradu Bugarske (prijeteći uzvici i geste, gađanje jajima, zvučnici na krovu džamije kako se ne bi čuo zvuk poziva na molitvu, pokušaj spaljivanja molitvenih tepiha, prosvjednici koji su fizički napali članove kongregacije nakon što su nasilno upali u džamiju itd.). U tom predmetu bugarske vlasti nisu poduzele sve što se razumno moglo očekivati od njih kako bi objema stranama osigurale slobodu ostvarivanja njihovih prava. Budući da su bile upoznate s vrlo neprijateljskim stavom koji je predmetna stranka imala prema islamu i Turcima, vlasti su mogle smanjiti opasnost od nasilja da su prosvjednicima odobrile održavanje prosvjeda na područjima koja su na sigurnoj udaljenosti od džamije, no one to nisu učinile. Nadalje, očito je da na mjestu događaja nije bio dovoljan broj policijskih službenika koji bi mogao kontrolirati situaciju te da su policijski službenici bili previše pasivni kada su pokušavali zaštititi članove kongregacije.

Naposljetku, istraga koju su vlasti pokrenule nakon tog događaja nije ispunila potrebne kriterije učinkovitosti (*Karaahmed protiv Bugarske*).

236. Nadalje, ne može se tumačiti da članak 9. (kao ni članci 10. i 11.) ne daje pravo pojedincu koji se ne slaže s vjerskom organizacijom oko određenog pitanja da prekida obrede ili ih ometa. Sud je proglasio očigledno neosnovanim prigovor rumunjske pravoslavne redovnice koja se aktivno protivila navodnoj zloupotrebi u hijerarhiji njezine crkve i kojoj je izrečena novčana kazna zbog ometanja obreda koji je vodio rumunjski pravoslavni patrijarh i uzvikivanja (ili glasnog izgovaranja) da on „ne zaslužuje da se moli za njega”. Budući da je cilj izrečene novčane kazne bilo kažnjavanje narušavanja javnog reda, a ne izražavanja mišljenja, Sud je smatrao da su vlasti postupile unutar okvira svoje uobičajene slobode procjene u takvim pitanjima (*Bulgaru protiv Rumunjske* (odl.)).

237. Nadalje, Sud je smatrao da *provokativni prikazi predmeta vjerskog obožavanja* mogu u određenim slučajevima biti povreda prava vjernika iz članka 9. (*Otto-Preminger-Institut protiv Austrije*, stavak 47.). Međutim, Sud je do sada gotovo uvijek ispitivao tu vrstu predmeta na temelju članka 10. Konvencije (sloboda izražavanja) i pritom je odlučivao o prigovorima osoba kojima je izrečena kazna zbog povrede obveznog poštovanja osjećaja vjernika (*ibid.*, *Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, *Ā.A. protiv Turske*, *Giniewski protiv Francuske*, *Klein protiv Slovačke*, *X. Ltd. i Y. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije).

238. S druge su strane tijela Konvencije do sada bez iznimke odbila prigovore koje su na temelju članka 9. podnijele osobe čiji su vjerski osjećaji bili povrijeđeni. Naime, pravo na nemiješanje u prava zajamčena člankom 9. ne podrazumijeva nužno i u svim okolnostima pravo na pokretanje bilo koje vrste postupka protiv osoba koje autorskim djelom ili objavom povrijede osjećaje pojedinca ili skupine pojedinaca (*Dubowska i Skup protiv Poljske* (odl.)). Tijela Konvencije odbacila su tu vrstu prigovora u sljedećim predmetima:

- odbijanje zahtjeva Scijentološke crkve za naknadu štete zbog negativnih primjedbi o scijentologiji, koje je izrekao profesor teologije tijekom predavanja i koje su kasnije objavljene u lokalnim novinama, s obzirom na to da Scijentološka crkva nije imala *locus standi* jer nije utvrđeno da su predmetne primjedbe spriječile podnositelje zahtjeva u ostvarivanju njihovih prava iz članka 9. (*Scijentološka crkva i drugi protiv Švedske*, odluka Komisije)
- odbijanje vlasti Ujedinjenog Kraljevstva da pokrenu kazneni postupak protiv Salmana Rushdiea i nakladnika zbog autorstva odnosno izdavanja romana „Sotonski stihovi” koji se smatra bogohulnim sa stajališta islama (*Choudhury protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije)
- odluka ureda državnog odvjetnika Poljske da obustavi kazneni postupak zbog javne uvrede vjerskih osjećaja koji je pokrenut protiv glavnog urednika jednog tjednika zbog toga što je na naslovnici objavljena slika Gospe Jasnogorske, ikone koja je jako poštovana u cijeloj Poljskoj, na kojoj su na lica majke i djeteta zamijenjena plinskim maskama. Tužilaštvo je utvrdilo da se slikom htjelo ukazati na onečišćenje zraka u Poljskoj i da joj cilj nije bilo vrijeđanje vjerskih osjećaja. Komisija je primijetila da su podnositelji zahtjeva imali na raspolaganju domaće pravno sredstvo protiv uvrede svojih vjerskih osjećaja i da su to sredstvo iskoristili. Državno je odvjetništvo odbilo postupanje nakon temeljite ocjene svih okolnosti predmeta i suprotstavljenih interesa. S obzirom na prethodno navedeno podnositelji zahtjeva nisu bili spriječeni u ostvarivanju svojih prava iz članka 9., a sama činjenica da su vlasti u konačnici utvrdile da nije počinjeno kazneno djelo ne može se samo po sebi smatrati neuspješnom zaštitom prava zajamčenih tom odredbom.

Iz istog je razloga Komisija utvrdila da nije došlo do diskriminacije koja je zabranjena člankom 14. (*Dubowska i Skup protiv Poljske* (odl.), *Kubalska i Kubalska-Holuj protiv Poljske*, odluka Komisije),

- zahtjev protiv Danske koji su podnijeli marokanski državljani s prebivalištem u Maroku i dva marokanska udruženja koja su osnovana i djeluju u toj državi, a u kojem su prigovorili na odbijanje danskih vlasti da zabrane i kazne objavu niza karikatura islamskog proroka Muhameda. Sud je primijetio da za potrebe članka 1. Konvencije ne postoji nikakva veza u pogledu nadležnosti između podnositelja zahtjeva i Danske, čak ni u slučaju bilo kakvog „izvanteritorijalnog djela” (*Ben El Mahi i drugi protiv Danske* (odl.)).

2. Vjeroispovijed na radnom mjestu, u vojsci i pred sudom

239. Sud je smatrao da je državnim službenicima, s obzirom na njihov status, legitimno nametnuti dužnost diskretnosti u smislu članka 10. Konvencije (sloboda izražavanja) ili u pogledu javnih iskazivanja svojih vjerskih uvjerenja u smislu članka 9. Etičke dužnosti viših državnih službenika mogle bi zadirati u njihov privatni život kada njihovo ponašanje, čak i u privatnoj sferi, može narušiti sliku ili ugled ustanove koju predstavljaju. Konvencijom nije zabranjeno da se državnim službenicima nametne dužnost diskretnosti ili ograničenje kada se to čini radi zaštite neutralnosti javne službe i osiguranja poštovanja načela sekularizma. Njome se ni ne isključuju kazne protiv službenika zbog članstva u političkim strankama ili skupinama koje promiču rasističke ili ksenofobične ideje ili protiv sekta u kojima se stvaraju snažne, neraskidive veze solidarnosti među članovima ili u kojima se slijedi ideologija koja nije spojiva s pravilima demokracije (*Sodan protiv Turske*, stavak 42. i 52.). Međutim, sama činjenica da bi se neki službenik mogao slagati s određenim vjerskim pokretom ili mu pripadati nije dovoljna osnova za poduzimanje mjera protiv njega ako ne postoje jasni dokazi da je u izvršavanju svog rada bio pristran ili da je dobio upute od članova tog pokreta ili da taj pokret predstavlja stvarnu prijetnju državnoj sigurnosti (*Sodan protiv Turske*, stavak 54.).

240. Kad je riječ o pravima *članova oružanih snaga* na iskazivanje svoje vjeroispovijedi u obnašanju svojih dužnosti, Sud je utvrdio da države mogu donijeti disciplinske propise u kojima svojim oružanim snagama zabranjuju određene vrste ponašanja, osobito ponašanje koje je u suprotnosti s uspostavljenim poretom koji ispunjava zahtjeve vojne službe. Na primjer, Sud je utvrdio da nije došlo do miješanja u slobodu vjeroispovijedi suca vojnog suda, pukovnika turskih zračnih snaga, zbog toga što su „njegovo ponašanje i mišljenja pokazali da se priklonio nezakonitim fundamentalističkim mišljenjima”. Sud je istaknuo da je podnositelj zahtjeva, izabравši karijeru u vojsci, dobrovoljno prihvatio sustav vojne discipline koji po samoj svojoj prirodi podrazumijeva mogućnost da se članovima oružanih snaga ograniče određena prava i slobode koja se ne bi mogla ograničiti običnim građanima. U okvirima zahtjeva vojnog života podnositelj zahtjeva uvijek je mogao ispuniti svoje vjerske obveze. Kad je riječ o spornoj mjeri, ona se nije temeljila na njegovim vjerskim mišljenjima i uvjerenjima ni na načinu na koji je izvršavao svoje vjerske dužnosti, već se temeljila na njegovu ponašanju i mišljenjima kojima je on prekršio vojnu disciplinu i načelo sekularizma (*Kalaç protiv Turske*, vidi i *Çinar protiv Turske* (odl.), *Acarca protiv Turske* (odl.), *Sert protiv Turske* (odl.)).

241. U drugim predmetima protiv Turske tijela Konvencije istaknula su da u konkretnom turskom kontekstu ograničenja svojstvena vojnoj službi mogu uključivati dužnost vojnog osoblja da se ne pridruži islamskom fundamentalističkom pokretu čiji su cilj i program usmjereni na osiguranje vladavine vjerskih pravila (*Tepeli i drugi protiv Turske* (odl.), *Yanaşık protiv Turske*, odluka Komisije). Dakle, činjenica da Turska vojna akademija brani kadetima, koji su sami izabrali vojnu karijeru i koji mogu ispuniti svoje vjerske obveze u okvirima vojnog života, da se pridruže islamskom fundamentalističkom pokretu nije miješanje u slobodu vjeroispovijedi i savjesti (*ibid.*).

242. Kad je riječ o državnim službenicima, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 8. Konvencije tumačenog s obzirom na članak 9. u predmetu u kojem je zamjenik namjesnika turskog glavnog grada (Ankara), iako nikada nije pokazao nikakvu pristranost u obnašanju svojih dužnosti, prebačen na slično radno mjesto u provincijama jer ima određena vjerska uvjerenja, „introvertiran” je i njegova žena nosi islamski veo. Nadalje, činjenica da žena podnositelja zahtjeva nosi islamski veo privatno je pitanje za zainteresirane osobe te o tom pitanju nikada nisu doneseni nikakvi propisi (*Sodan protiv Turske*, stavak 54.).

243. Sud je slijedio sličnu logiku u predmetu ruske *sutkinje* koja je razriješena dužnosti jer nije ispunila obveze svojstvene sudbenoj vlasti i jer je potkopala autoritet sudbene vlasti. Podnositeljica zahtjeva u ovom predmetu iskoristila je svoj položaj sutkinje da promiče interese svoje vjerske zajednice i da zastraši stranke u postupcima pred njom (na primjer, javno se molila tijekom sudskih ročišta, obećala je određenim strankama u postupku da će presuditi u njihovu korist u njihovim predmetima ako se pridruže njezinoj crkvi te je javno kritizirala određene stranke sa stajališta kršćanskog morala). Stoga podnositeljica zahtjeva nije razriješena dužnosti zbog pripadanja crkvi ili nekog drugog „statusa”, već zbog svog konkretnog postupanja koje nije bilo spojivo sa zahtjevima sudske službe i kojim je ona kršila načelo vladavine prava. Sud je stoga odlučio da je došlo do miješanja u ostvarivanje prava podnositeljice zahtjeva iz članka 10. i 9., no i da je to miješanje bilo razmjerno legitimnim ciljevima kojima se težilo (*Pitkevich protiv Rusije* (odl.)).

244. Komisija je još prije odbacila zahtjev odvjetnika, ujedno i zaređenog katoličkog svećenika (iako nikada nije izvršavao svoje dušobrižničke dužnosti), koji je prigovorio (na temelju članka 9. uzetog odvojeno i u vezi s člankom 14.) zbog toga što je belgijski ministar pravosuđa odbio njegovu prijavu na radno mjesto zamjenika suca uz obrazloženje da je prema belgijskom pravu funkcija suca nespojiva sa zvanjem svećenika. Komisija je smatrala prvo da podnositelj zahtjeva ni na koji način nije bio spriječen u ostvarivanju svoje vjeroispovijedi, pa tako ni u izvršavanju svojih svećeničkih dužnosti, i drugo da Konvencijom nije samo po sebi zajamčeno pravo na prijavu za radno mjesto suca (*Demeester protiv Belgije*, odluka Komisije, vidi i na temelju članka 3. Protokola br. 1 *Seyidzade protiv Azerbajdžana*).

245. Kad je riječ o radnim *odnosima u javnom sektoru*, Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije u predmetu u kojem je podnositeljica zahtjeva, voditeljica bazena u državnoj strukovnoj školi u Bugarskoj, dobila otkaz jer je bila članica protestantske evangeličke zajednice, a to se dogodilo u općem kontekstu političke/medijske kampanje protiv te zajednice. Iako je sporni otkaz bio u skladu sa zakonodavstvom o radu te se službeno temeljio na promjeni kvalifikacijskih kriterija za to radno mjesto i uvođenju novih kriterija koje podnositeljica zahtjeva nije ispunjavala, analizom svih činjenica u predmetu Sud je došao do zaključka da su stvarni razlog mjere doista bili vjerska pripadnost i uvjerenja podnositeljice zahtjeva. Osim toga, Vlada nije dostavila nikakve dokaze o postojanju bilo kakvih vjerodostojnih optužbi da se podnositeljica zahtjeva ikada bavila prozelitizmom u školi ili da je povrijedila svoje profesionalne dužnosti (*Ivanova protiv Bugarske*).

246. *Obredna pravila* u određenim vjeroispovijedima (koja se razlikuju od *etičkih pravila* spomenutih u prethodnoj točki II.A.2. *Prigovor savjesti: pravo na odbijanje postupanja koje je protivno savjesti i uvjerenjima*) mogu ponekad biti u suprotnosti s profesionalnim dužnostima njihovih pripadnika, koji tada od svog poslodavca (javnog ili privatnog) traže da donese posebne mjere radi *prilagođavanja* tim pravilima. Međutim, Sud je utvrdio da članak 9. ne daje kao takvo pravo na napuštanje radnog mjesta zbog određenih vjerskih blagdana (*Kosteski protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*, stavak 45.).

247. U predmetima koje je ispitivala s tog stajališta Komisija je uvijek odbijala podnositeljima zahtjeva pružiti zaštitu iz članka 9. stavka 1. Konvencije kada je poduzimanje mjere protiv njih bilo potaknuto konkretnim ugovornim obvezama između njih i njihovih poslodavaca, a ne njihovim vjerskim uvjerenjima.

Komisija je tako odlučila u sljedećim predmetima:

- odbijanje obrazovnih tijela Ujedinjenog Kraljevstva da podnositelju zahtjeva, nastavniku muslimanske vjeroispovijedi u državnoj školi, odobre petkom dopust radi odlaska na molitvu u džamiji. Prisiljen je na otkaz i ponovno je zaposlen na nepuno radno vrijeme uz manju plaću. Komisija je odbila temeljito ispitati pitanje je li i u kojoj mjeri prisustvovanje u zajedničkim molitvama petkom u džamiji obvezno u islamu. Samo je primijetila da je podnositelj zahtjeva dobrovoljno prihvatio nastavničke obveze iz ugovora o radu, čime je sam sebi onemogućio istodobni rad u obrazovnom tijelu i prisustvovanje u molitvama petkom. Osim toga, prvih šest godina svog rada u školi podnositelj zahtjeva nije tražio dopust petkom niti obavijestio svog poslodavca da će mu možda biti potrebno slobodno vrijeme tijekom radnog vremena škole kako bi mogao prisustvovati u molitvama u džamiji. Nadalje, s obzirom na potrebe povezane s organizacijom obrazovnog sustava Komisija ne može preuzeti ulogu nacionalnih vlasti u ocjenjivanju koja je politika najbolja u tom području (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 12. ožujka 1981.).
- otkazivanje ugovora o radu zaposlenika Finskih željeznica jer nije poštovao radno vrijeme zbog toga što mu je kao adventistu sedmog dana petkom zabranjen rad nakon zalaska sunca. Komisija je utvrdila da nije došlo do vidljive vjerske diskriminacije (članak 14. Konvencije) jer je nacionalnim zakonodavstvom utvrđeno da je nedjelja dan odmora (*Konttinen protiv Finske*, odluka Komisije).
- otkaz ugovora o radu zaposlenice u privatnom sektoru (putnička agencija) nakon što je odbila raditi nedjeljom (*Stedman protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije).

248. Slično tome, Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. Konvencije u predmetu u kojem je podnositelju zahtjeva, zaposleniku u javnom energetsom društvu Makedonije, koji se izjasnio da je musliman, izrečena disciplinska kazna zbog toga što je dva puta u godini dana izostao s posla zbog muslimanskih vjerskih blagdana. Domaći sudovi potvrdili su da građani muslimanske vjeroispovijedi imaju zakonsko pravo na plaćeni dopust u dane muslimanskih vjerskih blagdana. No u slučaju podnositelja zahtjeva iskrenost njegove muslimanske vjeroispovijedi dovedena je u sumnju jer on nije bio upoznat s temeljnim načelima te vjeroispovijedi i jer je u prošlosti slavio kršćanske blagdane. Domaći sudovi stoga su zaključili da je podnositelj zahtjeva tvrdio da je muslimanske vjeroispovijedi samo zato da bi iskoristio dodatne dane godišnjeg odmora. Sud je potvrdio da, kada je zakonom utvrđena povlastica ili posebno oslobođenje članova određene vjerske zajednice, osobito u području radnih odnosa, zahtjev da predmetna osoba u određenoj mjeri dokaže svoju pripadnost predmetnoj zajednici kako bi mogla uživati taj posebni tretman nije nespojiv s člankom 9. (prema istoj logici kao i u predmetima koja se odnose na prigovor savjesti i u kojima podnositelji zahtjeva u načelu moraju biti sposobni dokazati iskrenost svojih uvjerenja). Dakle, iako je izrazio sumnje u to može li se smatrati da se predmet odnosi na „iskazivanje” navodne vjeroispovijedi podnositelja zahtjeva, Sud je utvrdio da je miješanje na koje se prigovorilo bilo „nužno u demokratskom društvu” radi zaštite prava drugih u smislu članka 9. stavka 2. Utvrdio je i da nije došlo do diskriminacije u smislu članka 14. (*Kosteski protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije*).

249. Kad je riječ o vjerskoj slobodi stranaka u sudskom postupku:

- Komisija je proglasila nedopuštenim zahtjev koji su podnijela dva austrijska državljana židovske vjeroispovijedi, tuženici u parničnom postupku, koji su prigovorili na odbijanje suda da odgodi raspravu koja se trebala održati tijekom židovskog Blagdana sjenica (Sukot). Nakon ispitivanja predmeta prvenstveno na temelju članka 6. stavka 1. (pravo na pošteno suđenje) Komisija je utvrdila da podnositelji zahtjeva nisu ispunili zahtjev žurnosti jer im je trebalo iznimno dugo razdoblje da upozore sud na tu nespojivost.

Odbacila je i prigovore podnositelja zahtjeva na temelju članka 9. uzetog odvojeno i u vezi s člankom 14. (zabrana diskriminacije) (*S.H. i H.V. protiv Austrije*, odluka Komisije).

- Sud je utvrdio da nije došlo do povrede članka 9. Konvencije u predmetu u kojem je sudbena vlast odbila odgoditi raspravu na kojoj je trebao prisustvovati podnositelj zahtjeva, odvjetnik židovske vjeroispovijedi, kao zastupnik jednog od tužitelja u kaznenom postupku. Datum rasprave padao je na židovski vjerski blagdan. Podnositelj zahtjeva izostao je s rasprave, a ona je održana u njegovoj odsutnosti. Sud je smatrao da je podnositelj zahtjeva trebao očekivati da će se njegov zahtjev odbaciti u skladu s važećim pravnim odredbama te da si je trebao naći zamjenu za predmetnu raspravu (*Francesco Sessa protiv Italije*).

3. Vjerska sloboda zatvorenika

250. Nacionalne vlasti moraju poštovati slobodu vjeroispovijedi zatvorenika tako da se suzdrže od svakog neopravdanog miješanja u ostvarivanje prava iz članka 9. Konvencije i tako da prema potrebi poduzmu pozitivne mjere kako bi olakšale neometano ostvarenje tih prava, pri čemu vode računa o konkretnim zahtjevima zatvorske okruženja. Naime, u zatvoru je gotovo nemoguće moliti, čitati vjerske knjige i meditirati u odsustvu ostalih zatvorenika, što je neizbježna nepovoljnost koja ipak nije u suprotnosti sa samom suštinom slobode iskazivanja vjeroispovijedi (*Kovaļkovs protiv Latvije* (odl.)). S druge je strane opće pravilo da se člankom 9. zatvorenicima ne daje pravo da se bave prozelitizmom u ustanovi u kojoj su pritvoreni, kao ni pravo da iskazuju svoju vjeroispovijed izvan te ustanove (*J.L. protiv Finske* (odl.)).

251. Slično tome, člankom 9. zatvorenicima se ne daje pravo da im se dodijeli poseban status „političkog zatvorenika” koji će ih razlikovati od drugih zatvorenika, kao ni pravo da ih se izuzme iz primjene općih pravila kojima je uređen zatvorski život, npr. obveza rada, nošenja zatvorske odjeće i čišćenja svoje ćelije (*McFeeley i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije, *X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 6. ožujka 1982.). Komisija je također odlučila da članak 9. ne podrazumijeva opću obvezu država da zatvorenicima stave na raspolaganje sredstva koja oni smatraju potrebnima za praktično vršenje vjeroispovijedi ili razvoj životne filozofije (*X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 15. veljače 1965.).

252. Štoviše, ista opća načela primjenjuju se na pritvor u zatvoru i kućni pritvor kada je pravom predmetne države predviđena takva mjera (*Süveges protiv Mađarske*, stavci 147. – 157.).

Isto vrijedi i u slučaju pritvora stranog državljanina prije njegova protjerivanja (*C.D. i drugi protiv Grčke*, stavci 78. – 79.).

253. Sud je utvrdio da je došlo do povrede članka 9. Konvencije u sljedećim predmetima:

- uskraćivanje mogućnosti zatvorenicima da ih posjeti svećenik ili pastor (*Poltoratski protiv Ukrajine*, stavci 163. – 171., *Kuznetsov protiv Ukrajine*, stavci 143. – 151.), *Mozer protiv Republike Moldavije i Rusije*[VV], stavci 197. – 199.)
- odbijanje nadležnih vlasti da podnositeljima zahtjeva, koji su zadržani u pritvoru, odobre da prisustvuju vjerskim obredima u zatvorskoj kapeli i zapljena vjerskih knjiga i predmeta, pri čemu obje mjere nisu imale nikakav temelj u domaćem pravu (*Igors Dmitrijevs protiv Latvije*, *Moroz protiv Ukrajine*, stavci 104. – 109.)
- odbijanje zatvorske uprave da podnositelju zahtjeva budističke vjeroispovijedi osigura obroke bez mesa iako ispunjenje tog zahtjeva ne bi bio prekomjeran teret za zatvor (*Jakóbski protiv Poljske*).

254. S druge su strane tijela Konvencije utvrdila da nije došlo do nikakve vidljive povrede članka 9. u sljedećim predmetima:

- zabrana zatvoreniku budističke vjeroispovijedi da pusti bradicu (razlog: kako se ne bi otežala njegova identifikacija) i odbijanje da mu se vrati molitvena brojanica koja je pohranjena na

sigurno pri njegovu prijemu u zatvor. Komisija je smatrala da su ta ograničenja bila u skladu s člankom 9. stavkom 2. jer im je cilj bila zaštita javnog reda (*X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 15. veljače 1965.).

- navodna nemogućnost državljanina Ujedinjenog Kraljevstva, koji se nalazio u njemačkom zatvoru, da prisustvuje anglikanskim obredima ili da ga posjećuje anglikanski svećenik. Komisija je utvrdila da je podnositelj zahtjeva zapravo imao pristup protestantskom bogoslužju i protestantskim pastorima (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije od 16. prosinca 1966.).
- zabrana zatvoreniku budističke vjeroispovijedi da šalje članke za objavu u budističkom časopisu, pri čemu podnositelj zahtjeva nije objasnio na koji način praktično vršenje njegove vjeroispovijedi uključuje objavu takvih članaka ili obvezu njihove objave (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 20. prosinca 1974.), i odbijanje odobrenja drugom zatvoreniku budističke vjeroispovijedi da se pretplati na rimokatolički časopis koji očito nema nikakve veze s njegovom vjeroispovijedi (*X. protiv Austrije*, odluka Komisije od 15. prosinca 1965.)
- uvjeti života u zatvoru jednog ortodoksnog Židova kojem je ponuđena vegetarijanska prehrana koja je košer i kojem je omogućeno da ga posjećuje Židov svjetovnjak u pratnji zatvorskeg kapelana, pri čemu je vrhovni rabin odobrio napore koje su vlasti uložile u zaštitu vjerskih prava podnositelja zahtjeva (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 5. ožujka 1976.)
- predmet u kojem su četiri muškarca zadržana u prihvatnom centru prije njihova protjerivanja prigovorili na to što su bili prisiljeni jesti svinjetinu. Iz spisa predmeta zaključeno je da hrana ponuđena muslimanskim pritvorenicima nije sadržavala svinjetinu i da su dva dobavljača hrane za centar i sami bili muslimani pa su nudili obroke bez svinjetine (*C.D. i drugi protiv Grčke*, stavci 78. – 79.).
- zapljena filozofsko-vjerske knjige koju je naručio zatvorenik taoističke vjeroispovijedi, što je zatvorska uprava opravdala postojanjem ilustriranog poglavlja o borilačkom vještina. To je miješanje bilo potrebno radi zaštite „prava i sloboda drugih“ (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 4. listopada 1977.).
- odbijanje upravitelja zatvora da podnositelja zahtjeva upiše u zatvorsku evidenciju kao pripadnika vjeroispovijedi „Wicca“. Komisija je utvrdila da, kada takav upis podrazumijeva osiguranje posebnih povlastica i prostora koji omogućuju zatvoreniku da praktično vrši svoju vjeroispovijed, razumno je zahtijevati da se deklarirana vjeroispovijed može identificirati. No podnositelj zahtjeva nije pružio nikakve dokaze kojima bi potvrdio objektivno postojanje takve vjeroispovijedi (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 4. listopada 1977.). Komisija je u sličnom predmetu odbacila zahtjev zatvorenika koji je tvrdio da je „štovatelj svjetla“ („*Lichtanbeter*“), no nije objasnio kako se njegova vjeroispovijed praktično vrši ni na koji su način vlasti spriječile to praktično vršenje (*X. protiv Njemačke*, odluka Komisije od 1. travnja 1970.).
- niz disciplinskih kazni izrečenih podnositelju zahtjeva jer je odbio nositi zatvorsku odjeću i čistiti svoju ćeliju. Podnositelj zahtjeva izjavio je da kao Sikh ne priznaje nikakav autoritet između sebe i svog Boga, osobito s obzirom na to da je tvrdio da je „politički zatvorenik“ (zbog čega je odbijao nositi predviđenu odjeću). Budući da pripada visokoj kasti, bilo mu je „kulturno neprihvatljivo“ da čisti podove (zbog čega je odbijao čistiti svoju ćeliju). Komisija je prvi prigovor (o zatvorskoj odjeći) proglasila nespojivim s Konvencijom (djelomično *ratione materiae* i djelomično *ratione personae*), a drugi je prigovor proglasila očigledno neosnovanim: čak i pod pretpostavkom da je došlo do miješanja u slobodu vjeroispovijedi podnositelja zahtjeva, ono je bilo nužno radi zaštite zdravlja i opravdano u smislu članka 9. stavka 2. (*X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije od 6. ožujka 1982.).

- disciplinska kazna izrečena zatvoreniku jer je odbio raditi u tiskari zbog toga što je vegan i bilo mu je moralno neprihvatljivo da radi s proizvodima koji su navodno testirani na životinjama (boje). Čak i pod pretpostavkom da je došlo do miješanja u prava podnositelja prava iz članka 9., ono je bilo u skladu s člankom 9. stavkom 2. S jedne je strane Komisija prihvatila tvrdnju tužene Vlade da je nužno imati sustav raspodjele rada koji je pošten i ne pribjegava nepravednoj pristranosti te je s druge strane primijetila umjerenost kazne (*W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva*, odluka Komisije).
- odbijanje da se podnositelju zahtjeva, koji se smatra opasnim i nalazi se u pritvoru visoke sigurnosti, odobri odlazak na misu iako mu je dopušteno gledanje mise iz ćelije i iako on nikada nije tvrdio da mu je zabranjeno da ga posjećuje kapelan (*Indelicato protiv Italije* (odl.), vidi i *Natoli protiv Italije*, odluka Komisije)
- odbijanje da se podnositelju zahtjeva koji se nalazio u kućnom pritvoru odobri napuštanje kuće nedjeljom radi odlaska na misu, osobito s obzirom na to da je njegov zahtjev bio preopćenit i u njemu nije bilo navedeno u koju crkvu ili mjesto bogoslužja namjerava odlaziti (*Süveges protiv Mađarske*, stavci 153. – 154.)
- odbijanje zatvorske uprave da podnositelju zahtjeva, pripadniku pokreta *Hare Krišna*, odobri korištenje posebne sobe za čitanje, molitvu, meditaciju i čitanje vjerskih materijala te zapljena njegovih mirisnih štapića zbog poštovanja prava drugih zatvorenika (*Kovalkovs protiv Latvije* (odl.)).

255. Sud je odbio i prigovore podnositelja zahtjeva koji je počinio niz vrlo teških zločina i prisilno je primljen u psihijatrijsku bolnicu. Budući da je podnositelj zahtjeva naveo da je Jehovin svjedok, bolnica mu je dopustila da ostane u kontaktu s tom vjerskom organizacijom. No upozoren je da ne smije propovijedati ni dijeliti letke drugim pacijentima i bolničkom osoblju. Sud je smatrao da je ta mjera bila nužna radi održavanja reda u bolnici i zaštite interesa drugih pacijenata. Kad je riječ o ostatku prigovora, Sud je utvrdio da su poštovana prava podnositelja zahtjeva iz članka 9. (*J.L. protiv Finske* (odl.)).

Popis citiranih predmeta

Sudska praksa citirana u ovom Vodiču odnosi se na presude ili odluke koje je donio Sud te na odluke i izvješća Europske komisije za ljudska prava („Komisija”).

Ako nije drugačije naznačeno, sva upućivanja odnose se na presude o osnovanosti zahtjeva koje su donijeli vijeće ili Sud. Kratica „(odl.)” znači da se citat odnosi na odluku Suda, a „[VV]” da je predmet bio pred Velikim vijećem.

Presude vijeća koje nisu postale konačne u smislu članka 44. Konvencije prije objavljivanja ovog ažuriranja označene su zvjezdicom (*) na popisu u nastavku. Članak 44. stavak 2. Konvencije propisuje: „Presuda vijeća je konačna: a) kad stranke izjave da neće uložiti zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili b) tri mjeseca nakon dana donošenja presude, ako nije uložena zahtjev za podnošenje predmeta Velikom vijeću; ili

c) kad odbor Velikoga vijeća odbaci zahtjev o podnošenju na temelju članka 43.” U slučajevima kada Veliko vijeće prihvati zahtjev za podnošenjem, konačnom postaje naknadna presuda Velikog vijeća, a ne presuda vijeća.

Hiperveze na predmete citirane u elektroničkoj inačici Vodiča upućuju na bazu HUDOC (<http://hudoc.echr.coe.int>) koja omogućuje uvid u sudsku praksu Suda (u presude i odluke Velikog vijeća, Vijeća i Odbora, predmete o kojima je dostavljena obavijest, savjetodavna mišljenja i pravne sažetke iz Informativne bilješke o sudskoj praksi) i Komisije (odluke i izvješća) te na rezolucije Odbora ministara.

Sud svoje presude i odluke donosi na engleskom i/ili francuskom, svoja dva službena jezika. HUDOC sadrži i prijevode mnogih važnih predmeta na više od trideset neslužbenih jezika te poveznice na oko stotinu *online* zbirki prakse Suda koje su izradile treće strane.

—A—

Abrahamsson protiv Švedske, br. 12154/86, odluka Komisije od 5. listopada 1987.

Acarca protiv Turske (odl.), br. 45823/99, 3. listopada 2002.

Adyan i drugi protiv Armenije, br. 75604/11 i 21759/15, 12. listopada 2017.

Agga protiv Grčke (br. 2), br. 50776/99 i 52912/99, 17. listopada 2002.

Agga protiv Grčke (br. 3), br. 32186/02, 13. srpnja 2006.

Agga protiv Grčke (br. 4), br. 33331/02, 13. srpnja 2006.

Ahmet Arslan i drugi protiv Turske, br. 41135/98, 23. veljače 2010.

Aktas protiv Francuske (odl.), br. 43563/08, 30. lipnja 2009.

Al-Nashif protiv Bugarske (odl.), br. 50963/99, 25. siječnja 2001.

Al-Nashif protiv Bugarske, br. 50963/99, 20. lipnja 2002.

Alexandridis protiv Grčke, br. 19516/06, 21. veljače 2008.

Alujer Fernández i Caballero García protiv Španjolske (odl.), br. 53072/99, 14. lipnja 2001.

Angeleni protiv Švedske, br. 10491/83, odluka Komisije od 3. prosinca 1986., Odluke i izvješća (DR) 51

A.R. i L.R. protiv Švicarske (odl.), br. 22338/15, 19. prosinca 2017.

Araç protiv Turske (odl.), br. 9907/02, 19. rujna 2006.

Arrowsmith protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 7050/75, izvješće Komisije od 12. listopada 1978., DR 19

Ásatrúarfélagið protiv Islanda (odl.), br. 22897/08, 18. rujna 2012.

Association Cultuelle du Temple Pyramide protiv Francuske, br. 50471/07, 31. siječnja 2013.
Association de solidarité avec les témoins de Jéhovah i drugi protiv Turske, br. 36915/10 i 8606/13, 24. svibnja 2016.
Association des Chevaliers du Lotus d'Or protiv Francuske, br. 50615/07, 31. siječnja 2013.
Association Les Témoins de Jéhovah protiv Francuske, br. 8916/05, 30. lipnja 2011.
Association Sivananda de Yoga Vedanta protiv Francuske, br. 30260/96, odluka Komisije od 16. travnja 1998.

—B—

B.C. protiv Švicarske, br. 19898/92, odluka Komisije od 30. kolovoza 1993., DR 75
Baciu protiv Rumunjske (odl.), br. 76146/12, 17. rujna 2013.
Balsytė-Lideikienė protiv Litve (odl.), br. 72596/01, 24. studenoga 2005.
Bayatyan protiv Armenije [VV], br. 23459/03, ECHR 2011
Begheluri protiv Gruzije, br. 28490/02, 7. listopada 2014.
*Zajednica Bektaša i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije**, br. 48044/10 i 2 druga predmeta, 12. travnja 2018.
Belcacemi i Oussar protiv Belgije, br. 37798/13, 11. srpnja 2017.
Ben El Mahi i drugi protiv Danske (odl.), br. 5853/06, ECHR 2006-XV
Bernard i drugi protiv Luksemburga, br. 17187/90, odluka Komisije od 8. rujna 1993., DR 75
Biblijski centar Čuvaške Republike protiv Rusije, br. 33203/08, 12. lipnja 2014.
Biserica Adevărat Ortodoxă din Moldova i drugi protiv Moldavije, br. 952/03, 27. veljače 2007.
Blumberg protiv Njemačke (odl.), br. 14618/03, 18. ožujka 2008.
Boffa i drugi protiv San Marina, br. 26536/95, odluka Komisije od 15. siječnja 1998., DR 95
Boychev i drugi protiv Bugarske, br. 77185/01, 27. siječnja 2011.
Boudelal protiv Francuske (odl.), br. 14894/14, 13. lipnja 2017.
Bouessel du Bourg protiv Francuske, br. 20747/92, odluka Komisije od 18. veljače 1993.
Bruno protiv Švedske (odl.), br. 32196/96, 28. kolovoza 2001.
Bukharatyan protiv Armenije, br. 37819/03, 10. siječnja 2012.
Buldu i drugi protiv Turske, br. 14017/08, 3. lipnja 2014.
Bulgaru protiv Rumunjske (odl.), br. 22707/05, 15. svibnja 2012.
Buscarini i drugi protiv San Marina [VV], br. 24645/94, ECHR 1999-I
Butan protiv Rumunjske (odl.), br. 34644/02, 5. siječnja 2010.

—C—

C. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 10358/83, odluka Komisije od 15. prosinca 1983., DR 37
C.D. i drugi protiv Grčke, br. 33441/10 i 2 druga predmeta, 19. prosinca 2013.
C.J., J.J. i E.J. protiv Poljske, br. 23380/94, odluka Komisije od 16. siječnja 1996., DR 84
C.R. protiv Švicarske (odl.), br. 40130/98, 14. listopada 1999.
Katolička crkva Khanije protiv Grčke, 16. prosinca 1997., *Izvešća o presudama i odlukama 1997-VIII*
Cârmuirea Spirituală a Musulmanilor din Republica Moldova protiv Moldavije (odl.), br. 12282/02, 14. lipnja 2005.
Cha'are Shalom Ve Tsedek protiv Francuske [VV], br. 27417/95, ECHR 2000-VII
Chappell protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 12587/86, odluka Komisije od 14. srpnja 1987., DR 53
Chassagnou i drugi protiv Francuske [VV], br. 25088/94 i 2 druga predmeta, ECHR 1999-III
Choudhury protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 17439/90, odluka Komisije od 5. ožujka 1991.
Sciјentološka crkva i drugi protiv Švedske, br. 8282/78, odluka Komisije od 14. srpnja 1980., DR 21
Sciјentološka crkva u Moskvi protiv Rusije, br. 18147/02, 5. travnja 2007.

Scijentološka crkva u Sankt Peterburgu i drugi protiv Rusije, br. 47191/06, 2. listopada 2014.
Çinar protiv Turske (odl.), br. 39334/98, 9. srpnja 2002.
Društvo X. protiv Švicarske, br. 7865/77, odluka Komisije od 27. veljače 1979., DR 16
Cserjés protiv Mađarske (odl.), br. 45599/99, 5. travnja 2001.
Cumhuriyetçi Eğitim ve Kültür Merkezi Vakfı protiv Turske, br. 32093/10, 2. prosinca 2014.
Cipar protiv Turske [VV], br. 25781/94, ECHR 2001-IV

—D—

C. protiv Francuske, br. 10180/82, odluka Komisije od 6. prosinca 1983., DR 35
Dahlab protiv Švicarske (odl.), br. 42393/98, ECHR 2001-V
Dakir protiv Belgije, br. 4619/12, 11. srpnja 2017.
Daratsakis protiv Grčke, br. 12902/87, odluka Komisije od 7. listopada 1987.
Darby protiv Švedske, br. 11581/85, izvješće Komisije od 9. svibnja 1989.
Darby protiv Švedske, 23. listopada 1990., Serija A br. 187
Das Universelle Leben Aller Kulturen Weltweit e.V. protiv Njemačke (odl.), br. 60369/11, 17. studenoga 2015.
Dautaj protiv Švicarske (odl.), br. 32166/05, 20. rujna 2007.
Demeester protiv Belgije, br. 8493/79, odluka Komisije od 8. listopada 1981., DR 25
Deschomets protiv Francuske (odl.), br. 31956/02, 16. svibnja 2006.
Dimitras i drugi protiv Grčke, br. 42837/06 i 4 druga predmeta, 3. lipnja 2010.
Dimitras i drugi protiv Grčke (br. 2), br. 34207/08 i 6365/09, 3. studenoga 2011. *Dimitras i drugi protiv Grčke (br. 3)*, br. 44077/09 i 2 druga predmeta, 8. siječnja 2013. *Dimitrova protiv Bugarske*, br. 15452/07, 10. veljače 2015.
Dogru protiv Francuske, br. 27058/05, 4. prosinca 2008.
Dor protiv Rumunjske (odl.), br. 55153/12, 25. kolovoza 2015.
Dubowska i Skup protiv Poljske (odl.), br. 33490/96 i 34055/96, odluka Komisije od 18. travnja 1997., DR 89, str. 156.
Dudová i Duda protiv Češke Republike (odl.), br. 40224/98, 30. siječnja 2001.

—E—

C. i G.R. protiv Austrije, br. 9781/82, odluka Komisije od 14. svibnja 1984., DR 37
Ebrahimian protiv Francuske, br. 64846/11, ECHR 2015
Efstratiou protiv Grčke, 18. prosinca 1996., *Izvješća o presudama i odlukama* 1996-VI
Église Évangélique Missionnaire i Salaün protiv Francuske, br. 25502/07, 31. siječnja 2013.
El Majjaoui i Stichting Touba Moskee protiv Nizozemske (odl.), br. 25525/03, 14. veljače 2006.
El Majjaoui i Stichting Touba Moskee protiv Nizozemske (brisanje s liste) [VV], br. 25525/03, 20. prosinca 2007.
El Morsli protiv Francuske (odl.), br. 15585/06, 4. ožujka 2008.
Enver Aydemir protiv Turske, br. 26012/11, 7. lipnja 2016.
Erçep protiv Turske, br. 43965/04, 22. studenoga 2011.
Eweida i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 48420/10 i 3 druga predmeta, ECHR 2013

—F—

F.L. protiv Francuske (odl.), br. 61162/00, 3. studenoga 2005.
F.P. protiv Njemačke, br. 19459/92, odluka Komisije od 29. ožujka 1993.
Fernández Martínez protiv Španjolske [VV], br. 56030/07, ECHR 2014

Feti Demirtaş protiv Turske, br. 5260/07, 17. siječnja 2012.
Finska Församlingen i Stockholm i Hautaniemi protiv Švedske, br. 24019/94, odluka Komisije od 11. travnja 1996., DR 85
Folgerø i drugi protiv Norveške [VV], br. 15472/02, ECHR 2007-III
Francesco Sessa protiv Italije, br. 28790/08, ECHR 2012
Fränklin-Beentjes i CEFLU-Luz da Floresta protiv Nizozemske (odl.), br. 28167/07, 6. svibnja 2014.
Fusu Arcadie i drugi protiv Republike Moldavije, br. 22218/06, 17. srpnja 2012.

—G—

Gamaleddyn protiv Francuske (odl.), br. 18527/08, 30. lipnja 2009.
Genov protiv Bugarske, br. 40524/08, 23. ožujka 2017.
Giniewski protiv Francuske, br. 64016/00, ECHR 2006-I
Glas Nadezhda EOOD i Anatoliy Elenkov protiv Bugarske, br. 14134/02, 11. listopada 2007.
Gluchowski i drugi protiv Francuske (odl.), br. 44789/98, 14. prosinca 1999.
Gottesmann protiv Švicarske, br. 10616/83, odluka Komisije od 4. prosinca 1984., DR 40
Gough protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 49327/11, 28. listopada 2014.
Grkokatolička župa Pesceana i drugi protiv Rumunjske (odl.), br. 35839/07, 14. travnja 2015.
Griechische Kirchengemeinde München und Bayern e.V. protiv Njemačke (odl.), br. 52336/99, 18. rujna 2007.
Gromada Ukrayinskoyi Greko-Katolitskoyi Tserkvy Sela Korshiv protiv Ukrajine (odl.), br. 9557/04, 3. svibnja 2016.
Grzelak protiv Poljske, br. 7710/02, 15. lipnja 2010.
Güler i Uğur protiv Turske, br. 31706/10 i 33088/10, 2. prosinca 2014.
Gündüz protiv Turske (odl.), br. 59997/00, 9. studenoga 2004.
Gütl protiv Austrije, br. 49686/99, 12. ožujka 2009.

—H—

H. i B. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 11991/86, odluka Komisije od 18. srpnja 1986.
Stanovnici grada Alseberg i općine Beersel protiv Belgije, br. 1474/62, odluka Komisije od 26. srpnja 1963.
Stanovnici općine Sint-Pieters-Leeuws protiv Belgije, br. 2333/64, odluka Komisije od 15. srpnja 1965.
Hamidović protiv Bosne i Hercegovine, br. 57792/15, ECHR 2017
Hasan i Eylem Zengin protiv Turske, br. 1448/04, 9. listopada 2007.
Hassan i Tchaouch protiv Bugarske [VV], br. 30985/96, ECHR 2000-XI
Hernandez Sanchez protiv Španjolske, br. 30479/96, odluka Komisije od 4. rujna 1996.
Herrmann protiv Njemačke [VV], br. 9300/07, 26. lipnja 2012.
Hizb Ut-Tahrir i drugi protiv Njemačke (odl.), br. 31098/08, 12. lipnja 2012.
Hoffmann protiv Austrije, 23. lipnja 1993., Serija A br. 255-C
Sveti sinod bugarske pravoslavne crkve (mitropolit Inokentije) i drugi protiv Bugarske, br. 412/03 i 35677/04, 22. siječnja 2009.
Hubaux protiv Belgije (odl.), br. 11088/84, odluka Komisije od 9. svibnja 1988.

—I—

İ.A. protiv Turske, br. 42571/98, ECHR 2005-VIII

Iera Moni Profitou Iliou Thiras protiv Grčke (odl.), br. 32259/02, 21. studenoga 2002.
Iglesia Bautista "El Salvador" i Ortega Moratilla protiv Španjolske, br. 17522/90, odluka Komisije od 11. siječnja 1992., DR 72
Igors Dmitrijevs protiv Latvije, br. 61638/00, 30. studenoga 2006.
Indelicato protiv Italije (odl.), br. 31143/96, 6. srpnja 2000.
Stanovnici općine Sint-Pieters-Leeuws protiv Belgije, br. 2333/64, odluka Komisije od 15. srpnja 1965.
Institut de prêtres français i drugi protiv Turske, br. 26308/95, odluka Komisije od 19. siječnja 1998., DR 92
Institut de prêtres français i drugi protiv Turske (prijateljska nagodba), br. 26308/95, 14. prosinca 2000.
ISKCON i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 20490/92, odluka Komisije od 8. ožujka 1994., DR 76
Islamische Religionsgemeinschaft in Berlin e.V. protiv Njemačke (odl.), br. 53871/00, ECHR 2002-X
Ismailova protiv Rusije, br. 37614/02, 29. studenoga 2007.
Ivanova protiv Bugarske, br. 52435/99, 12. travnja 2007.
İzzettin Doğan i drugi protiv Turske [VV], br. 62649/10, ECHR 2016

—J—

J.L. protiv Finske (odl.), br. 32526/96, 16. studenoga 2000.
Jakóbski protiv Poljske, br. 18429/06, 7. prosinca 2010.
Jasvir Singh protiv Francuske (odl.), br. 25463/08, 30. lipnja 2009.
Jehovini svjedoci u Moskvi i drugi protiv Rusije, br. 302/02, 10. lipnja 2010.
Jehovas Zeugen in Österreich protiv Austrije, br. 27540/05, 25. rujna 2012.
Jenik protiv Austrije (odl.), br. 37794/07 i sedam drugih predmeta, 20. studenoga 2012.
Johannische Kirche i Peters protiv Njemačke (odl.), br. 41754/98, ECHR 2001-VIII
Johnston i drugi protiv Irske, 18. prosinca 1986., Serija A br. 112
Jones protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 42639/04, 13. rujna 2005.
Josephides protiv Turske (odl.), br. 21887/93, 24. kolovoza 1999.
Kongregacija džamije Juma i drugi protiv Azerbajdžana (odl.), br. 15405/04, 8. siječnja 2013.

—K—

K. protiv Nizozemske, br. 15928/89, odluka Komisije od 13. svibnja 1992.
K. i V. protiv Nizozemske (odl.), br. 11086/84, odluka Komisije od 16. srpnja 1987.
Karaahmed protiv Bugarske, br. 30587/13, 24. veljača 2015.
Kalaç protiv Turske, 1. srpnja 1997., *Izvešća o presudama i odlukama* 1997-IV
Karaduman protiv Turske, br. 16278/90, odluka Komisije od 3. svibnja 1993., DR 74
Karaduman protiv Turske (odl.), br. 41296/04, 3. travnja 2007.
Karakuzey protiv Njemačke, br. 26568/95, odluka Komisije od 16. listopada 1996.
Karlsson protiv Švedske, br. 12356/86, odluka Komisije od 8. rujna 1988., DR 57
Keller protiv Njemačke, br. 36283/97, odluka Komisije od 4. ožujka 1998.
Kenar protiv Turske (odl.), br. 67215/01, 1. prosinca 2005.
Kervanci protiv Francuske, br. 31645/04, 4. prosinca 2008.
Khan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 11579/85, odluka Komisije od 7. srpnja 1986., DR 48
Kimlya i drugi protiv Rusije, br. 76836/01 i 32782/03, ECHR 2009
Kjeldsen, Busk Madsen i Pedersen protiv Danske, 7. prosinca 1976., Serija A br. 23
Klein protiv Slovačke, br. 72208/01, 31. listopada 2006.
Klein i drugi protiv Njemačke, br. 10138/11 i 3 druga predmeta, 6. travnja 2017.
Knudsen protiv Norveške, br. 11045/84, odluka Komisije od 8. ožujka 1985., DR 42
Kohn protiv Njemačke (odl.), br. 47021/99, 23. ožujka 2000.
Kokkinakis protiv Grčke, 25. svibnja 1993., Serija A br. 260-A

Kontakt-Information-Therapie i Hagen protiv Austrije, br. 11921/86, odluka Komisije od 12. listopada 1988., DR 57
Konttinen protiv Finske, br. 24949/94, odluka Komisije od 3. prosinca 1996., DR 87
Köse i drugi protiv Turske (odl.), br. 26625/02, ECHR 2006-II
Kosteski protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije, br. 55170/00, 13. travnja 2006.
Koppi protiv Austrije, br. 33001/03, 10. prosinca 2009.
Kovaļkovs protiv Latvije (odl.), br. 35021/05, 31. siječnja 2012.
Krupko i drugi protiv Rusije, br. 26587/07, 26. lipnja 2014.
Kubalska i Kubalska-Holuj protiv Poljske (odl.), br. 35579/97, odluka Komisije od 22. listopada 1997.
Kurtulmuş protiv Turske (odl.), br. 65500/01, ECHR 2006-II
Kustannus OY Vapaa Ajatteliija AB i drugi protiv Finske, br. 20471/92, odluka Komisije od 15. travnja 1996., DR 85
Kuznetsov protiv Ukrajine, br. 39042/97, 29. travnja 2003.
Kuznetsov i drugi protiv Rusije, br. 184/02, 11. siječnja 2007.

—L—

Lajda i drugi protiv Češke Republike (odl.), br. 20984/05, 3. ožujka 2009.
Lang protiv Austrije, br. 28648/03, 19. ožujka 2009.
Larissis i drugi protiv Grčke, 24. veljače 1998., *Izvešća o presudama i odlukama 1998-I*
Lautsi i drugi protiv Italije [VV], br. 30814/06, ECHR 2011
Le Cour Grandmaison i Fritz protiv Francuske, br. 11567/85 i 11568/85, odluka Komisije od 6. srpnja 1987., DR 53
Leela Förderkreis e.V. i drugi protiv Njemačke, br. 58911/00, 6. studenoga 2008.
Leyla Şahin protiv Turske [VV], br. 44774/98, ECHR 2005-XI
Löffelmann protiv Austrije, br. 42967/98, 12. ožujka 2009.
Logan protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 24875/94, odluka Komisije od 6. rujna 1996., DR 86
Lombardi Vallauri protiv Italije, br. 39128/05, 20. listopada 2009.
Lotter protiv Bugarske (odl.), br. 39015/97, 6. veljače 2003.
Lotter i Lotter protiv Bugarske (prijateljska nagodba), br. 39015/97, 19. svibnja 2004.
Lundberg protiv Švedske (odl.), br. 36846/97, 28. kolovoza 2001.

—M—

Magyar Keresztény Mennonita Egyház i drugi protiv Mađarske, br. 70945/11 i 8 drugih predmeta, ECHR 2014
Mann Singh protiv Francuske (odl.), br. 24479/07, 13. studenoga 2008.
Manoussakis i drugi protiv Grčke, 26. rujna 1996. *Izvešća o presudama i odlukama 1996-IV*
Mansur Yalçın i drugi protiv Turske, br. 21163/11, 16. rujna 2014.
Martins Casimiro i Cerveira Ferreira protiv Luksemburga (odl.), br. 44888/98, 27. travnja 1999.
Marty protiv Švicarske, br. 21566/93, odluka Komisije od 30. kolovoza 1993.
Masaev protiv Moldavije, br. 6303/05, 12. svibnja 2009.
McFeeley i drugi protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 8317/78, odluka Komisije od 15. svibnja 1980., DR 20
Članovi kongregacije Jehovinih svjedoka i drugi protiv Gruzije, br. 71156/01, 3. svibnja 2007.
Mitropolitanska crkva Besarabije i drugi protiv Moldavije, br. 45701/99, ECHR 2001-XII
Metodiev i drugi protiv Bugarske, br. 58088/08, 15. lipnja 2017.
Mignot protiv Francuske (odl.), br. 37489/97, odluka Komisije od 21. listopada 1998.

Miroļubovs i drugi protiv Latvije, br. 798/05, 15. rujna 2009.
Moskovski ogranak Vojske spasa protiv Rusije, br. 72881/01, ECHR 2006-XI
Mockutė protiv Litve, br. 66490/09, 27. veljače 2018.
Moroz protiv Ukrajine, br. 5187/07, 2. ožujka 2017.
Mozer protiv Republike Moldavije i Rusije [VV], br. 11138/10, ECHR 2016
Murphy protiv Irske, br. 44179/98, ECHR 2003-IX

—N—

N.F. protiv Italije, br. 37119/97, ECHR 2001-IX

Natoli protiv Italije, br. 26161/95, odluka Komisije od 18. svibnja 1998.
Nolan i K. protiv Rusije, br. 2512/04, 12. veljače 2009.
Nyyssönen protiv Finske, br. 30406/96, odluka Komisije od 15. siječnja 1998.

—O—

Obst protiv Njemačke, br. 425/03, 23. rujna 2010.
Office culturel de Cluny protiv Francuske (odl.), br. 1002/02, 22. ožujka 2005.
Omkarananda i Divine Light Zentrum protiv Švicarske, br. 8118/77, odluka Komisije od 19. ožujka 1981., DR 25
Ohridska nadbiskupija (Grčka pravoslavna nadbiskupija Pečke patrijaršije) protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije, br. 3532/07, 16. studenoga 2017.
Otto-Preminger-Institut protiv Austrije, 20. rujna 1994., Serija A br. 295-A
Osmanoğlu i Kocabaş protiv Švicarske, br. 29086/12, ECHR 2017
Ouardiri protiv Švicarske (odl.), br. 65840/09, 28. lipnja 2011.
Öz protiv Njemačke, br. 32168/96, odluka Komisije od 3. prosinca 1996.

—P—

Palau-Martinez protiv Francuske, br. 64927/01, ECHR 2003-XII
Pannulo i Forte protiv Francuske (odl.), br. 37794/97, 23. studenoga 1999.
Papavasiliakis protiv Grčke, br. 66899/14, 15. rujna 2016.
Parry protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 42971/05, ECHR 2006-XV
Pavlidis i Georgakis protiv Turske (odl.), br. 9130/09 i 9143/09, 2. srpnja 2013.
Pendragon protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 31496/98, odluka Komisije od 19. listopada 1998.
Pentidis i drugi protiv Grčke, 9. lipnja 1997., *Izvješća o presudama i odlukama* 1997-III
Perry protiv Latvije, br. 30273/03, 8. studenoga 2007.
Phull protiv Francuske (odl.), br. 35753/03, ECHR 2005-I
Pichon i Sajous protiv Francuske (odl.), br. 49853/99, ECHR 2001-X
Pitkevich protiv Rusije (odl.), br. 47936/99, 8. veljače 2001.
Poltoratski protiv Ukrajine, br. 38812/97, ECHR 2003-V
Pretty protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 2346/02, ECHR 2002-III

—R—

Ranjit Singh protiv Francuske (odl.), br. 27561/08, 30. lipnja 2009.
Razaghi protiv Švedske (odl.), br. 64599/01, 11. ožujka 2003.

Refah Partisi (Stranka socijalne pomoći) i drugi protiv Turske [VV], br. 41340/98 i 3 druga predmeta, ECHR 2003-II
Reformistička crkva X. protiv Nizozemske, br. 1497/62, odluka Komisije od 14. prosinca 1962.
Religionsgemeinschaft der Zeugen Jehovas i drugi protiv Austrije, br. 40825/98, 31. srpnja 2008.
Predstavništvo Udruženja vijeća za Židove u bivšem Sovjetskom Savezu i Udruženje židovskih vjerskih organizacija Ukrajine protiv Ukrajine (odl.), br. 13276/05, 1. travnja 2014.
Revert i Legallais protiv Francuske, br. 14331/88 i 14332/88, odluka Komisije od 8. rujna 1989., DR 62
Rommelfanger protiv Njemačke, br. 12242/86, odluka Komisije od 6. rujna 1989., DR 62
Rupprecht protiv Španjolske (odl.), br. 38471/10, 19. veljače 2013.
Rymsko-Katolytska Gromada Svyatogo Klimentiya v Misti Sevastopoli protiv Ukrajine (odl.), br. 22607/02, 3. svibnja 2016.

—S—

S.A.S. protiv Francuske [VV], br. 43835/11, ECHR 2014
S.H. i H.V. protiv Austrije, br. 19860/91, odluka Komisije od 13. siječnja 1993.
Sadik Amet i drugi protiv Grčke (odl.), br. 64756/01, 10. listopada 2002.
Salonen protiv Finske (odl.), br. 27868/95, odluka Komisije od 2. srpnja 1997., DR 90, str. 60.
Saniewski protiv Poljske, (odl.), br. 40319/98, 26. lipnja 2001.
Savda protiv Turske, br. 42730/05, 12. lipnja 2012.
Savez crkava „Riječ života” i drugi protiv Hrvatske, br. 7798/08, 9. prosinca 2010.
Schüth protiv Njemačke, br. 1620/03, ECHR 2010
Schilder protiv Nizozemske (odl.), br. 2158/12, 16. listopada 2012.
Scientology Kirche Deutschland e.V. protiv Njemačke, br. 34476/97, odluka Komisije od 7. travnja 1997., DR 89
Serbisch-griechisch-orientalische Kirchengemeinde zum Heiligen Sava in Wien protiv Austrije, br. 20966/92, odluka Komisije od 30. studenoga 1994.
Serif protiv Grčke, br. 38178/97, ECHR 1999-IX
Şerife Yiğit protiv Turske [VV], br. 3976/05, 2. studenoga 2010.
Sert protiv Turske (odl.), br. 47491/99, 8. srpnja 2004.
Seyidzade protiv Azerbajdžana, br. 37700/05, 3. prosinca 2009.
Siebenhaar protiv Njemačke, br. 18136/02, 3. veljače 2011.
Šijakova i drugi protiv Bivše Jugoslavenske Republike Makedonije (odl.), br. 67914/01, 6. ožujka 2003.
Sinan Işık protiv Turske, br. 21924/05, ECHR 2010
Sindicatul „Păstorul cel Bun” protiv Rumunjske [VV], br. 2330/09, ECHR 2013
Skugar i drugi protiv Rusije (odl.), br. 40010/04, 3. prosinca 2009.
Sodan protiv Turske, br. 18650/05, 2. veljače 2016.
Sofianopoulos i drugi protiv Grčke (odl.), br. 1977/02 i dva druga predmeta, ECHR 2002-X
Sotirov i drugi protiv Bugarske (odl.), br. 13999/05, 5. srpnja 2011.
Spampinato protiv Italije (odl.), br. 23123/04, 29. ožujka 2007.
Spetz i drugi protiv Švedske, br. 20402/92, odluka Komisije od 12. listopada 1994.
Staatkundig Gereformeerde Partij protiv Nizozemske (odl.), br. 58369/10, 10. srpnja 2012.
Stedman protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 29107/95, odluka Komisije od 9. travnja 1997., DR 89
Sukyo Mahikari France protiv Francuske (odl.), br. 41729/09, 8. siječnja 2013.
Vrhovno sveto vijeće muslimanske zajednice protiv Bugarske, br. 39023/97, 16. prosinca 2004.
Svyato-Mykhaylivska Parafiya protiv Ukrajine, br. 77703/01, 14. lipnja 2007.

—T—

Tanyar i drugi protiv Turske (odl.), br. 74242/01, 7. lipnja 2005.
Tarhan protiv Turske, br. 9078/06, 17. srpnja 2012.
Tennenbaum protiv Švedske, br. 16031/90, odluka Komisije od 3. svibnja 1993.
Tepeli i drugi protiv Turske (odl.), br. 31876/96, 11. rujna 2001.
Crkva Isusa Krista svetaca posljednjih dana protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 7552/09, 4. ožujka 2014.
Thlimmenos protiv Grčke [VV], br. 34369/97, ECHR 2000-IV
Tiğ protiv Turske (odl.), br. 8165/03, 24. svibnja 2005.
Tsartsidze i drugi protiv Gruzije, br. 18766/04, 17. siječnja 2017.
Tsaturyan protiv Armenije, br. 37821/03, 10. siječnja 2012.

—U—

Union des Athées protiv Francuske, br. 14635/89, izvješće Komisije od 6. srpnja 1994.
Universelles Leben e.V. protiv Njemačke, br. 29745/96, odluka Komisije od 27. studenoga 1996.

—V—

V. protiv Nizozemske, br. 10678/83, odluka Komisije od 5. srpnja 1984., DR 39
Valsamis protiv Grčke, 18. prosinca 1996., *Izvješća o presudama i odlukama* 1996-VI
Van den Dungen protiv Nizozemske, br. 22838/93, odluka Komisije od 22. veljače 1995., DR 80
Vartic protiv Rumunjske (br. 2), br. 14150/08, 17. prosinca 2013.
Van Schijndel i drugi protiv Nizozemske, br. 30936/96, odluka Komisije od 10. rujna 1997.
Vereniging Rechtswinkels Utrecht protiv Nizozemske, br. 11308/84, odluka Komisije od 13. ožujka 1986., DR 46
Vergos protiv Grčke, br. 65501/01, 24. lipnja 2004.
Viel protiv Francuske (odl.), br. 41781/98, 14. prosinca 1999.
Von Pelser protiv Italije, br. 14254/88, odluka Komisije od 9. studenoga 1990.

—W—

W. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 18187/91, odluka Komisije od 10. veljače 1993.
Wasmuth protiv Njemačke, br. 12884/03, 17. veljače 2011.
Williamson protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 27008/95, odluka Komisije od 17. svibnja 1995.
Wingrove protiv Ujedinjenog Kraljevstva, 25. studenoga 1996., *Izvješća o presudama i odlukama* 1996-V

—X—

W. protiv Austrije, br. 1753/63, odluka Komisije od 15. veljače 1965.
X. protiv Austrije, br. 1718/62, odluka Komisije od 22. travnja 1965.
X. protiv Austrije, br. 4982/71, odluka Komisije od 22. travnja 1972.
X. protiv Austrije, br. 8652/79, odluka Komisije od 15. listopada 1981., DR 26
X. protiv Danske, br. 7374/76, odluka Komisije od 8. ožujka 1976., DR 5
X. protiv Njemačke, br. 2413/65, odluka Komisije od 16. prosinca 1966.
X. protiv Njemačke, br. 3110/67, odluka Komisije od 19. srpnja 1968.
X. protiv Njemačke, br. 4445/70, odluka Komisije od 1. travnja 1970.

X. protiv Njemačke, br. 6167/73, odluka Komisije o 18. prosinca 1974., DR 1
X. protiv Njemačke, br. 8741/79, odluka Komisije od 10. ožujka 1981., DR 24
X. protiv Islanda, br. 2525/65, odluka Komisije od 6. veljače 1967.
X. protiv Švedske, br. 172/56, odluka Komisije od 20. prosinca 1957.
X. protiv Švedske, br. 434/58, odluka Komisije od 30. lipnja 1959.
X. protiv Švedske, br. 911/60, odluka Komisije od 10. travnja 1961.
X. protiv Švedske, br. 7911/77, odluka Komisije od 12. prosinca 1977., DR 12
X. protiv Nizozemske, br. 1068/61, odluka Komisije od 14. prosinca 1962.
X. protiv Nizozemske, br. 2065/63, odluka Komisije od 14. prosinca 1965.
X. protiv Nizozemske, br. 2988/66, odluka Komisije od 31. svibnja 1967.
X. protiv Nizozemske, br. 2648/65, odluka Komisije od 6. veljače 1968.
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 5442/72, odluka Komisije od 20. prosinca 1974., DR 1
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 5947/72, odluka Komisije od 5. ožujka 1976., DR 5
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 6886/75, odluka Komisije od 18. svibnja 1976., DR 5
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 7291/75, odluka Komisije od 4. listopada 1977., DR 11
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 7992/77, odluka Komisije od 12. srpnja 1978., DR 14
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 8160/78, odluka Komisije od 12. ožujka 1981., DR 22
X. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 8231/78, odluka Komisije od 6. ožujka 1982., DR 28
X. i Scijentološka crkva protiv Švedske, br. 7805/77, odluka Komisije od 5. ožujka 1979., DR 16
X. Ltd. i Y. protiv Ujedinjenog Kraljevstva, br. 8710/79, odluka Komisije od 7. svibnja 1982., DR 28
X., Y. i Z. protiv Njemačke, br. 6850/74, odluka Komisije od 18. svibnja 1976., DR 5

—Y—

Yanaşık protiv Turske, br. 14524/89, odluka Komisije od 6. siječnja 1993., DR 74

—Z—

Z. i T. protiv Ujedinjenog Kraljevstva (odl.), br. 27034/05, ECHR 2006-III
Zaoui protiv Švicarske (odl.), br. 41615/98, 18. siječnja 2001.